Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

8807

Դժոխքէն փախած մարդ մը
կամ
Դժոխոց սուրհանդակը

891.99
Դ-46

Կ. Պոլիս
1872

2003

ԳԺՈՒԹԷՆ ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԳԺՈՒՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

ՏԵՏՐ Ա.

Կ. ՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՃԱՐՏԱՐԵԱՆ

1872

891.99
Դ-45

891.99
Դ-46
891.99
45

ԳԺՈՒՔԷՆ ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԳԺՈՒՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

ՏԵՏՐ Ա.

Կ. ՊՕԼԻՍ

Ի ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՃԱՐՏԱՐԵԱՆ

1872

ՊԵՏ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Публ. Библиоте
ՀՍՍՀ-ССР
им. А. Мясникян
Ա. Մյասնիկյանի անվան

2194
Հանրային գրադարան, Публ. Библиотека Арм. ССР, им. А. Мясникян
5422
38 Գ

ԱԶԴ

Ո՛վ որ հանդերձեալ երկաշխարհին դրութեանը կը հաւատայ, անի մեծ հետաքրքրութիւն ունի անշուշտ՝ անոր յաւերժական կենացը վրայօք տեղեկութիւններ ստանալու :

Բնական է որ ամենայն ոք, նախ ինքզինքն ու իր ընտանեկից փոխեցեալը կը հոգայ, և փոխեցելոյն ի հանդերձեալն որ աշխարհին մէջ գաղթուիլը գիտնալ կը փափաքի :

Փառք նորահաստատ սուրհանդակութեան հանդերձեալ աշխարհին ընդներկայս, ամենայն ոք պիտի կարենայ այսուհետև առ ժամայն լուրեր ստանալ իրմէ բաժանեալ ընտանեկիցներէն ու բարեկամներէն, և այս թղթակցութեան միջոցաւն անշուշտ գաղափարները պիտ՝ ընդարձակին և լուսաւորուին որմէ նաև՝ մեծամեծ օգուտներ պիտի կարենան յառաջ գալ իրենց դիւրութեամբն հանդերձ :

Մենք առայժմ կսկսիմք այս սուրհանդակութեան շնորհիւ նոր ընդունած մէկ քանի նամակաց ընդօրինակութիւնները դնել ստո, և ապա հետզհետէ ժամանած լուրերն հրատարակել առանց մեր պատասխանատուութեանն, յուսալով որ մեր այս աշխատութիւնք թէև ոմանց անհաճոյ, բայց բազմաց ալ օգտակար երևնայ :

* * *

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ԱՆԴՆԴԱՅԻՆ ԴԺՈԽՈՑ ԱՇԽԱՐՀԻՆ

8 Մաս երկիր, և 32000 քաղաք ունի, մայրաքաղաքն է նոր սանդարամետ՝ : Թիւ բնակչաց աշխարհին 320,000,000, որմէ 3,000,000 ը նախնտրեալ պաշտօնեայ և միացեալն այս աշխարհէս փոխադրեալ : Կառավարութիւնը Հանրապետական և սահմանադրական է, երկրին բերքը, մեր ներկայ աշխարհին բերքին նման. կրօնքնին զանազան և անորոշ, պատմուճանին միօրինակ և կարմրագոյն, զբաղմունքնին ձեռարուեստ գեղարուեստ և վաճառականութիւն ընդարձակ կերպով, երկրագործութիւն չըկայ, քանզի բոլոր երկիրն ինքնաբեր է առանց աշխատութեան, բարք բնակչաց երաժշտասէր, զուարճասէր պարասէր և գինեսէր :

ՊԱՏՃԷՆ ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

ԴԺՈԽԱՅԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

ԱՍԱՑԵԱԼ Ի 14 ԱՊՐԻԼ 1872

Տեա՛րք իմ և Տիկնա՛յք.

Մեր դժոխային հանրապետական կառավարութեան 1839 րդ տարեդարձին առթիւ՝ պատիւ ունիմ մեր ամենապատուական ճոխացեալ երկրին միամեայ անցքին ու անոր վիճակագրական հաշիւը ձեզ ներկայացնել՝ իմ ներքին և արտաքին պատուարժան պաշտօնակցացս պարտ ու պատշաճ շնորհակալեաց յարգանօքս հանդերձ։

Տեա՛րք իմ և Տիկնայք.

Անցեալ 1871 ապրիլ 14էն մինչեւ ներկայ 1872 ապրիլ 14. Մեր դժոխային ցանկալի ու երջանիկ աշխարհին բնակչաց թիւը մեր կարծածէն աւելի բազմացած է։ Կը հաւատա՞ք եթէ ըսեմ, թէ մեր արտաքին պաշտօնէից ճարտար միջոցներովը անդին աշխարհէն մէկ միլիոնէն աւելի գաղթականք փոխադրուած ու իրենց փորուցն համեմատ մեր աշխարհին զանազան կողմերը բնակութիւն հաստատած են։

Ուրախութեամբ սրտի կը փութամ աւետել ձեզ, թէ մեր բաղձալի երկրին բազմամբոխ բնակութեամբը՝ գիտութիւնք և արուեստք, հսկայաքայլ կը յառաջդիմեն։ Մեր դժոխային աշխարհին մէջ տեղի ունեցած և օր ըստ օրէ զարգացման եղանակի ենթարկուած, տեսակաւոր զուարճութեանց, հեշտութեանց և փափկախառնութեանց աւետիս անընդհատ հաչակող մեր դժոխային քաղցրանուագ զանգակին հնչւնը տակաւին շատ մոլեռանդներ և երկարաքղանց բարեպաշտ կարծեցեալներ հոս պիտի գաղթեցնէ։

Տեարք իմ և Տիկնայք,

Մեր դժոխային հարաւային աշխարհի հսկայակազ և հոյակապ շինութիւնները փութապէս յառաջ կը տարուին, շնորհիւ և ճարտարութեամբ անդին աշխարհէն գաղթող ճարտարապետաց պնդապաշտից։ Գործաւորաց նուազութիւնն զգալի է, սակայն մեր մեծ յոյսը նոր գաղթելըներուն վրայ է։ Կը յուսամ որ ի սակաւաւուրց այն կողմի շինութիւնները կը լրանան, և կախիմք հիւսիսային կողման շինութիւններն ընդարձակել։

Տեա՛րք իմ և Տիկնա՛յք,

Ցաւալի է ինձ տեսնել թէ մարդայափշտակութիւնները տակաւին կը շարունակուին մեր քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ: Կը յիշէք անշուշտ թէ աւելի 16 դար յառաջներն, ըսել կուզեմ մեր դժոխային աշխարհին աւերմանէն յառաջ մեր միապետական կառավարութեան ժամանակը, մեծն Արամազդ կը ճանճանար և մեր դըժոխային աշխարհը մտնելով՝ անդիի աշխարհէն որսացեալ դեղատեսիլ կիները կը յափշտակէր կը տանէր: Մեր դժոխային միապետական կառավարութիւնն աւերեցաւ և կործանեցաւ, և գաղթացեալ դունապաններէն ի զատ բոլոր բնակիչք թեւաւորեցան և փախան: Այո՛, կործանեցաւ 1879 տարի առաջ, եւ այնուհետև հանրապետական կառավարութեամբ վերանորոգուեցաւ: Մենք կը յուսայինք որ մեր հանրապետական կառավարութիւնը պիտի կարենայ մեծ դժուարութիւններ ընել, անդիի աշխարհէն մեր արթուն գործակալաց ձեռամբ որսացեալ հոգոց չը յափշտակուելնուն համար, բայց մեր երջանիկ կառավարութիւնն այս ճիւղին մէջ տակաւին չէ կրցած իւր ազդեցութիւնը բանեցնելու չափ կարող գտնուիլ մեր թշուառ ներութեանն առջև:

Ամօթապարտ եմ ձեր առջև Տեարք իմ և Տիկնայք, երբ մեր դըժոխային աշխարհին միամեայ սև տետրակին մէջ նշանակուած կը տեսնեմ 44 անձանց գաղթականաց յափշտակուիլը, չեմ գիտեր ո՛ր ճանճակերպ Նոր Արամազդներու ձեռամբ:

Տեարք իմ և Տիկնայք, բնաւ չեմ կարծեր թէ ձեր մէջէն մին անգամ դժգոհութիւն ունենայ, մեր դժոխային աշխարհին գերահռչակ և երջանկաւէտ կեանքէն, զի՛ տարակոյս չըկայ, որ մեր յառաջդիմական երկրին տեսակաւոր զուարճութեանց և փափկութեամբ հեշտութեանց աստիճանը 50 անգամ բարձրացած ու աւելցած վիճակի մէջ կը գտնուի քան զվերեւ աշխարհինը, և օր ըստ օրէ ալ դերազանցելու մասին՝ մեծ ջանքեր կը գործադրէին:

Մեր դժոխային երկրին շէնքերը մէկ մէկ հոյակապ և ոսկեզօծ պալատներ են, քանի որ անդիի աշխարհին շէնքերը, մարդկային տկարութեան ու թշուառութեան միայն խրճիթներ են, ուր լուռ ոջիլը փայտոջիլն ու որբաճանճը կը վխտան ամառ գիշերներըն ու մարդկանց խղճալի մասը կը տառապին և կը տագնապին ընդդէմ անոնց ցերեկվան քրտնաջան և մտատանջական աշխատութեանց: Մեր դժոխային աշխարհին բնակչաց հաւասարական սնունդն այս տարի աւելի ևս կանոնաւորուած է, և սեղանատուններն ուզանչելի պայծառութեան փոխադրուած, շնորհիւ մեր բոցակիզութեան յառաջացած արուեստին: 100 տեսակէն աւելի նորանոր և զանազան տեսակ համաթամ կերակուրներ և ընտիր պտուղներ կը պատրաստուին ամեն օր սեղաններուն վրայ ոսկեզէն և դոհարազարդ պնակներով ձրիապէս և առատապէս ամեն երկսեռ հասակի բնակչաց համար: Նաև մեր Ոլիմպական տարտարոսին ուքանչելի գինիներովն ու տեսակաւոր ըմպելիքներովն ամենայն ոք կը պարարի: Քանի որ անդիի աշխարհն ամենայն խեղճութեամբ լոկ պանիր հացով,

ու ճենճախառն ու ճարպախառն թըշուառ կերակուրներով և աղբերց ու հորերու զառն ու որթնալից ջրերով զզուելի սեղանի մը վրայ սնունդ առնողներուն թիւն անհամար է:

Մեր դժոխային աշխարհին ամեն կողմը, երաժշտութիւն, պար, փափկախառնութիւն, հեշտալթաւալ զբօսանք և տեսակաւոր զուարճութիւններն անընդհատ են ցայգ և ցերեկ. և աշխատութիւն և մտատանջութիւն բառերը մեր ուզանչելի լեզուին բառարանին մէջն անգամ չը՛ կայ: Քանի որ անդիի աշխարհին մէջ՝ այս տեսակ զուարճութիւնները մերինին հետ բաղդատմամբ ոչինչ և անոնք ալ սակաւ են: Եւ բնակչաց խեղճ ու աղքատ կամ անձեռնհաս մասն այս զուարճութիւններէն զրկուած է, և ընդ հակառակն ապրուստ և սնունդ ճարելու համար, քրտնաջան կ'աշխատի կը տառապի կը մտատանջի և ցաւոց և հեծութեանց ներքեւ կը ճնշուի:

Մեր դժոխային մարդասիրական կառավարութիւնը: Տեա՛րք իմ և Տիկնա՛յք, երբէք զրկողութիւն չունի: Իր անզուգական վարչութիւնն հաւասարութեան վրայ հիմնուած է: Ինչպէս որ կը տեսնէք մեր դժոխային պատմուճանը ծիրանեգոյն համազգեստ է, մեր երկրին մէջ ո՛չ աղքատ կայ ո՛չ հարուստ, զի՝ դուք ամենեքին մի էք 'ի մեզ: Մեր թշնամիները մեզի համար կըսեն թէ՝ հուրը կը բորբոքեմք զմեղաւորս բոցակիզելու համար:

Տեա՛րք իմ և Տիկնա՛յք, դո՛ւք ալ կը վկայէք թէ՝ սա ամենածանր զրպարտութիւն մ'է, քանզի ինչպէս որ կը տեսնէք, մեր դժոխային մարդասիրական կառավարութիւնն զմարդիկ կամ զմեղաւորս բոցակիզելու խստասրտութիւնը բնաւ չունի, որովհետեւ մեր կառավարութիւնը բարբարոս չէ՛, երկրորդ՝ մեղաւոր բռուած անձանց մեծ պէտք ունի, զի անոնք միւսներէն աւելի հանճարեղ և փորձառու են: Մեր հանրապետական կառավարութիւնը վերջին ծայր մարդասիրութիւն ունի, և իր միակ ջանքն ու նպատակն իր աշխարհին բնակչաց կացութիւնն աւելի եւս բարւոքել, անոնց զուարճութեանց միջոցներն հետըզհետէ ընդարձակել, և վերջապէս իր երկրին վրայ փափաքողաց թիւն աւելցնել է:

Ահա՛ այս նպատակաւ, մեր դժոխային կառավարութեան արտաքին պաշտօնէից առաջարկութեանն համեմատ՝ մեր պատուարժան պաշտօնէից ընդհանուր ժողովոյն միաձայն որոշմամբը՝ անդիի աշխարհն ամեն օր երթեւեկող մանաւոր սուրհանդակութիւն մի հաստատեցինք, որպէս զի՝ սա երկու աշխարհի յարաբերութիւններն ընդարձակին, և մեր աշխարհին բնակիչք կարենան ազատօրէն թղթակցիլ իրենց հայրենի աշխարհին հետ՝ որով մեր աշխարհին զմայլելի կենաց լուրը շուտով տարածի և աստ գաղթելու փափաքողաց թիւն աւելնայ:

Տեա՛րք իմ և Տիկնայք.

Մեր այս դժոխային զուարճալի աշխարհին հեշտական զբօսանաց գեղեցիկ դրութիւնը և նորահաստատ սուրհանդակութեան շնորհիւն ըլլալու հաղորդակցութիւնները զիս կը հաւատցնեն թէ՝ մինչեւ յառաջիկայ օգոստոս 12, միլիոնաւոր գաղթողներ պիտ' ունենամք անդիի աշխարհէն:

Մեր կառավարութեան պատուարժան պաշտօնէից շնորհիւ ու անոնց ճարտարարուեստ հսկողութեամբը մեր բաղձալի երկիրն՝ այս տարի անցեալ տարուընէ աւելի 'ի զուարճութեանս յառաջդիմելուն մեծապէս կը յուսամ։

Նոխազող
Դժոխ. Համր. Նշառ.

Դժոխք 1 Յունիս 1872
Սիրելի որդեակ իմ Ա. Թ.
Ի Կ. Պօլիս Քում քաղաք

Քեզմէ հեռանալէս 'ի վեր լուր մը առած չէի յաշխարհէդ՝ բայց հիմայ Նորընտրեալ սուրհանդակնուս միջոցաւ՝ պիտի կրնամք իրարու լուրեր հաղորդել։

Կը լսեմ որ դուն ալ ճիշդ իմ աշխարհային ընթացքիս կը հետեւիս։

Որդեակ իմ, մինչդեռ յաշխարհէդ էի. այնպէս կը կարծէի թէ ամրապէս պահելն ու աղօթելը միայն մարդուս ոտքերը գետնէն պիտի կտրէ. եւ թռչնաթեթեւ հոգով երկնից Արքայութեան մէջ պիտի բնակիմ։ Սակայն չարաչար սխալեր եմ, զի՛ մինչդեռ յաշխարհէդ փոխեցայ, երկու հատ կարմիր պոչաւոր եւ եղջերաւոր մարդիկ զիս անմիջապէս հոս իջեցուցին։ Հոս Հնդկաստանէդ եւ Եգիպտոսէդ շատ աւելի տաք կայ, թէ եւ 'ի սկզբան շատ կը նեղանայի, բայց սակաւ առ սակաւ վարժուեցայ. ես եւ իմ բոլոր ընկերակիցներս հոս պատանքով միայն կը պտտինք. բազմութիւն այն աստիճան աւելցած է, որ այս տարուան հրատարակեալ վիճակագրութեանը նայելով արու եւ էգ բնակչաց թիւը 32,000,000,000 երեսուն երկու հազար միլիոնի կը բարձրանայ։ Ձեր աշխարհին ձմեռն հոս տօչորիչ ամառ է, եւ ձեր ամռան եղանակին, ձեզնէ հոս փոխադրողները դժոխային կլիմային դիւրաւ կը վարժուին, բայց ձեր ձմռան եղանակին մէջ եկողները շատ կը նեղուին։

Ես 'ի սկզբան շատ աշխատեցայ մէկ միջոց գտնել եւ Արքայութիւն բռնած ուղղը փոխադրուիլ, բայց անհնար եղաւ, թէ եւ մեր մէկ ընկերին միջոցաւ մեր մեծաւորին մեծ կաշառք ալ խոստացայ։ Մեր մեծաւորին մեծաւորը կուզէ որ իր կառավարութեան բնակիչներն աւելնան, քանզի դժոխային մեծ աշխարհին այս մեծաւորը միշտ կը սիրէ, եւ ամեն ջանք 'ի գործ կը դնէ որ եւ ոչ մէկ աշխարհ մ' իրենին չափ բնակիչ ունենայ։

Նոր սուրհանդակն այս տարի երկնից արքայութեան նոր վիճակագրութեան մէկ լուսանկար օրինակը բերաւ հոս, ուր զարմացմամբ տեսանք թէ հոն մեր մեծ աշխարհին բնակչաց թուոյն հարիւրին տասն անգամ չը կայ։ Որդեակ իմ, նայէ՛, եւ ջանա՛ որ դուն հոն երթաս եւ հոն երթալու համար ապահովութիւն մը՛ ընես. տո՛ւր որոնց որ պարտ է վճարել եւ ապահովագիր մ'առ ու ծոցդ դի՛ր։ Ինծի համար ամենեւին հոգ ու վիշտ մը՛ ըներ, զի՛ ես հոս շատ աղէկ կեանք կը վարեմ, ձեր աշխարհէն ատացած բարեկամներէս եւ ճանչցածներէս խիստ շատ մարդիկ կան, մեր մեծաւորաց մեծաւորը եւ բոլոր թեւաւոր եւ պո-

չաւոր մեծաւորները, մեզի հետ լաւ ընտանութիւն կընեն եւ աղէկ կը վարուին, եւ դժոխային կենաց վիճակն օր ըստ օրէ կը դիւրացնեն եւ զուարճալի եղանակի կ'ենթարկեն որպէս զի յաւերժական բնակչաց թիւն աւելնայ։

Հոս ապրուստի համար բնաւ ծախք մը չունիմք, ոչ ալ բնակարար ապրուստ ճարելու համար հոգ, տառապանք եւ մտատանջութիւն ունիմք։ Սեղաննիս ամեն կերպով ճոխ եւ հարուստ է, քանզի ամեն ազգէ եւ արհեստէ մարդիկ կան եւ դժոխային կառավարութիւնն հարուստ բնակչաց եւ գլխաւոր արհեստաւորաց հետ մեծ յարաբերութիւն ունի։ Մեր ուտելեաց եւ ըմպելեաց բոլոր ծախքերը դժոխային գանձէն կը վճարուին ամեն ամսոյ լրանալուն։ Դժոխային կառավարութիւնը ոչ պարտք ունի եւ ոչ առնելիք, եւ իր ծախքն ալ միայն ուտելեաց եւ ըմպելեաց վրայ կը կայանայ, քանզի հագուստի եւ բնակութեան ծախք չը՛ կայ, ամենայն ոք վարշամակ մ'ունի վրան ձեր աշխարհէն բերած, բայց ճերմակ չէ՛, այլ հոս եկածնուս պէս տակաւին ներս չը՛ մտած դուրսը զանի կարմիրի կը ներկեն, դժոխոց աշխարհին վայելուչ համազգեստ ըլլալու եւ մեր մեծաւորաց սեւագոյն զգեստէն որոշուելու համար։ Մեր մեծաւորները մեզի կը պատմեն թէ երկնից արքայութեան կեանքը սրտնեղուկ է, բնակիչները թէ եւ լուսեղէն՝ բայց ոչ ուտել կայ եւ ոչ ըմպել. եւ խոր լռութիւն մը կը տիրէ այդ բարձր թագաւորութեան մէջ. սակայն ես անոնց խօսքին հաւատք ընծայել չեմ ուզեր, զի գիտեմ որ ամեն աշխարհական զ'իրը կը դովէ եւ զ'ուրիշինը կը պախարակէ։

Դուն հոն գնա՛ որդեակս, հոն գնա՛, թո՛ղ ուտել խմել չ'ըլլայ. հարկաւ բան մը կուտան քեզի անօթի չես մնար հերիք է որ լուսեղէն պատմուճան պիտի հագնիս, քեզ նայիմ գնա՛, հոս մի՛ գար. հոն լռութիւն կայ եղեր աղէկ ա՛, հանգիստ ու հանդարտ քուն կը քնանաս, հոս թէ եւ շարունակ գիշեր է եւ ցերեկ չ'ըլլար, բայց եւ այնպէս շռմփոյէն կի-րի-լի-ն հանգիստ քնացած չունիմք, միլիոնաւոր կաղերուն լոյսն 'ի հեռուստ երեւցած գեհենին լուսաւոր բոցերը կը գերազանցէ, եւ երաժշտութեանց պարուց եւ երգոց անընդհատ ձայները շատ անգամ զմեզ անհանգիստ կընեն։ Մեր այս երկրին մէջ ոչ փոշի կայ եւ ոչ կաւ, զգեստնիս կամ լաւ եւս ծածկոյթնիս բնաւ չ'աղտոտիր, որով եւ լուանալու ալ հարկ եւ պէտք չը՛ մնար. Մեր բնակութեանն համար ընդարձակ եւ հոյակապ եւ խիստ փառաւոր շէնքեր կան պատրաստեալ 'ի սկզբանէ, սակայն բնակչաց բազմութեանն համար անբաւական ըլլալով ամեն մէկ 20 տարին շինուածոյ յաւելումներ կը ըլլան, ասոր համար՝ հոս ճարտարապետք պարապ չեն եւ պատուաւոր զբաղմանց մէջ կը մնանին դժոխոց կառավարութեան պալատին մէջ։

Որդեա՛կ իմ, եթէ երկնից արքայութիւնը մտնելու ըլլաս, նայէ՛ որ հոն վարքդ չը՛ փոխես, եւ միօրինակ լուսեղէն մարմնով մնա՛ս, քանզի՛ թէ եւ հոսկէ վեր ելնող չը՛ կայ, բայց վերէն վար իջնողներ կան, անոնք՝ որք իրենց վարքը փոխեր են, այսինքն լուսեղէն պատմուճանին արատաւորեր են։

Ատեն ատեն հոս որոտմանց ձայներ կը լսեմք. և այն միջոցին յանկարծ մէկը վերէն վար կ'ընկնի, որուն համար կըսեն թէ երկինքէն ընկաւ իբրև յանցաւոր դատապարտեալ. այս դատապարտեալն 'ի ճանապարհին անմիջապէս կը մարմնանայ կըսեն, և մեր երկիրը մտած ատեն կարմիր պատմուճանը կ'զգենու:

Ես տակաւին այս որոտալից ձայներով մեր երկիրը գաղթող ճամբորդներէն մարդ չը՛ տեսայ և չը՛ տեսնուեցայ որ այս մասին ճշմարիտ և կատարեալ լուրեր առնէի: Բայց դուն խոհեմութիւն ըրէ՛ և զգուշ կեցի՛ր:

Զանգակն՝ ասոր չորրորդ մասին երրորդին հնչմամբն զմեզ 'ի սեղան կը հրաւիրէ. ուստի՝ նամակս կը կնքեմ, ուրիշ առթիւ ընդարձակօրէն գրելու խոստմամբ, բայց քու, և քու աշխարհիդ լուրերուն անհամբեր կ'սպասեմ:

Քու հայրդ

Ն. Թ.

Քում Քափու Կ. Պօլսոյ 2 Յունիս 1872

Սիրելի հայր իմ.

Ցանդունդս դժոխոց

Երեկվան թուականով մէկ սիրալիր նամակդ ընդունելու պատիւն ունեցայ նորընտրեալ սուրհանդակիդ ձեռամբ: Իմ և մեր ընտանեաց ուրախութիւնը մեծ էր, երբ՝ երեկ երեկոյ ժամն իրիկուան 12ին մեր տանը պարտեզին մէջ խմբովին կ'ընթրէինք, յանկարծ դուռն ուժգնապէս բախեցաւ, և թեւաւոր երիտասարդ մը մեզ ներկայանալով՝ ձեր ողջոյններովը միասին նամակնիդ մատոյց. և երկնից արքայութենէնէն իր ժամանին յայտնելով՝ խոստացաւ այս առաւօտ վերստին գալ պատասխան ընդունելու, և գնաց:

Նոյն վայրկենին անպատում եղաւ մեր ուրախութիւնը, երբ մեր կարծեացն համեմատ ձեր, երկնից արքայութեան մէջ բնակութիւն հաստատած ըլլալնիդ՝ դեռ նամակը չը՛ բացուած սուրհանդակին յիշեալ երջանկարանէն ժամանած ըլլալէն՝ մակաբերեցինք: Բայց վա՛յ ինձ, վա՛յ ինձ, և վա՛յ ընտանեացս. զի երբ նամակնիդ բացինք՝ ցաւօք սրտի տեսանք յանդնդոց դժոխոց գրած ըլլալնիդ:

Հա՛յր իմ, կերեւի որ դուն ճամբէն խոտորեր և սխալմամբ վեր ելնելու տեղ վար ես իջեր: Զի՝ երբ դուն 'ի մահուանէ 'ի կեանս փոխեցար, մեր տան երեց հայրը քեզի համար ըսաւ թէ լուսահոգի հայրերնիդ ուղղակի յ'արքայութիւն երկնից ժամանեցաւ, երանի թէ դուք ալ լուսահոգիին քովն երթալու արժանանայիք:

Իմ և մօրս աչքերն արտասուօք լեցուեցան, ախորժակնիս գոցուեցաւ սեղանը թողուցինք, և մայրս անմիջապէս տան երեց հօրը մարդ խրկեց քու ներկայ վիճակիդ պատճառին վրայօք բացատրութիւն ուզելու համար: Կարդացինք նամակդ երեք անգամ մէկ ծայրէն միւս ծայրը, և մեր արտասուքն բառ բառականին ցամքեցաւ, որովհետեւ՝ տէր հայրն ալ նոյն միջոցին ժամանեց, և հասկցուց մեզի թէ քու բնակութեան տեղդ շատ զուարճալի է, և գրածիդ համեմատ բնաւ սիրտդ չը՛ նեղանար, և բոցավառ սարսափելի գեհեանէն ալ

հեռու ես: Բայց և այնպէս՝ մեր տէր հայրը խոստացաւ մեզ, իր անանցանելի օրհնութեամբն և ընդունելի բարեխօսութեամբն ու ջերմաջերմ աղօթիւքն զքեզ այդ տեղէն փոխադրել 'ի սուղ ժամանակի, քանզի քեզի համար մեծ դրվեսներ ըրաւ, և ըսաւ որ, օր մ'անգամ պահքդ չես բուծեր, և աղօթիցդ ալ սակաւ կացեր, և հոգւոյդ փրկութեանն համար մինչեւ ցվախճանդ 5000 օքքա մեղրամոմ և 10000 օքքա ձիթոյ և անընդհատ պատարագուցի պարտաւորութիւններդ փութացեր ես կատարել, և ասոր համար զքեզ գեհեանը չեն նետեր, այլ հաւանականաբար մեզի պէս փոշետեսակ մեղքեր գործած ըլլալու ես որ ճամբէն խոտորելով այդ անդունդն իջեր ես:

Հայր իմ, շատ բաներու մէջ խնայութիւն կըլլայ, բայց հոգեւոր մասանց համար չըլլար, դուն անիկայ լաւ գիտէիր, պէտք չէ՞ր ուրեմն որ մէկ քանի հազար զրուշ ալ չը խնայելով ի փոխերդ յաշխարհէս, առաջնորդ մը առնէիր զքեզ վերին երջանկաւէտ աշխարհը թեւաւորցնել տալու համար:— Հիմայ եղածն եղեր է մայրս շատ հոգ կընէ քեզի համար, բայց քանի որ տէր հայրը կը խոստանայ մէկ երկու հազար ղշ. ծախքով քու վերնելից ճանբադ խնկարկել և զքեզ փոխադրել, անհոգ եղիր:

Մայրս հետաքրքիր է իմանալ թէ ընկերներդ ինչպիսի անձինք են, չըլլայ թէ լկտի կանայք զքեզ գլխէ հանեն և մեր տէր հօրը թանկագին խրատներէն օգուտ չը քաղես: Քանզի քու դժոխային պատմութեանդ նայելով հոգւոյս արճութեանց և անպատում ուրախութեանց կեդրոնն է, ուր այր և կանայք բնականաբար 'ի միասին կը բնակին և կը պարեն:

Հա՛յր իմ, փոքր եղբայրս երբ քու դժոխային պատմութիւնդ իմացաւ ուզեց քու քովդ գալ, քանզի երաժշտութենէ, պարէ և զուարճութենէ շատ կախորժի, բայց մայրս շատ բարկացաւ անոր այս փափաքմանը վրայ:

Մայրս կուզէ իմանալ նաև թէ մեր հոգեւոյս կոչուած ազգականներէն և բարեկամներէն որո՞նք կան քու դժոխային աշխարհիդ մէջ: Կը խնդրեմ հայր իմ որ անոնց ցանկը մեզի խրկես, որպէս զի անոնց փրկութեան միջոցն ալ գտնելու աշխատինք եթէ հնար է:

Սուրհանդակը կաճապարէ, ալ ժամանակ չըկայ երկար գրելու, ուրիշ առթիւ կը փութամ մեր և ուրիշներուն վիճակին վրայօք լուրեր տալու:

Քու որդիդ

Յ. Թ.

Յ. Գ. Մեր տան երեց տէր Հայրը, քեզի համար սիրով ողջոյններ ինձ յանձնարարեց նաև առ դ երեց տէր հօրն. եթէ հաւանականաբար այդ աշխարհին մէջ կըբաղի:

Ձէհէննէմ 1 Յունիս 1872

Սէվկիլիւլի էվլատըմ Թ. Կ.

Սամաթիոյ Իւսկիւտար Իճատիյէսինտէ

Էվլատըմ, թահրիրին կէլի չըքտը, սէնտէն պըյլըլը պըլըմաղ սօղրու պուրաեա տիւշտիւմ, էյիմ բէք աղըընթըլը տըր, ամա՞ն պէնի քուրթարըն: Վաքըա էյէճէք իչէճէք թի-

թիւն քաճմէ բաքը պօլ ղէֆք սէֆա էրլինտէ ամմա, նէ յնէյիմ առը մունտար, արատը պիր՝ ալէֆին պօյը պիր քաչ էւուլ արշըն չըքըյոր, ինսանա տէհշէթ կէլիյօր։ Օղլում պէն բէք աթէշէ եաքըն տէյիլիմ ամմա՝ ղավալը ադատայըն, էնիշթէ ադան քէպապ օլուպ տուրուեօրլար, ամա՜ն չունլարըն հիչ պիր չարէսի եօ՞ք մու ա՛ճապա։ Մէքթուպումու ալըրըն անտէ կիթ չարըք, պիզիմ էնի տէր պապայը պուլ, չարըք պիր չարէ տիւշիւնսիւն, էյէր պէճէրէմէզսէ պիր էրպապընը պուլ, սէօյլէ, իհմալ էթմէ։ Պիզիմ էսկի տէր պապա տա պուրատա, լաքին ղավալը ատամըն մահալի աթէշէ եաքընճա արր։ Ցայիմա պիր պիրիմիզէ կէօրիւշիւրիւզ ամմա՝ վաքըթլինտէ հէր քէս քէնտու էրլինէ ալտէթ էտէր։ Տէր պապաները սիզէ մաքսուս ալչըյնու վար։ Քօնշուլուղ... ադամըն էրի պիլտէն ֆէրահլը արր, օնուն կիւնահլարը հաֆիֆ օլմալը։

Այ օղուլ, սէնտէտէ քապահաթ վար, մաահէմքի պէնիմ պուրաեա տիւշէճէյիմի թահմին էտիյօրտուն տա, ճէպրէն թէպէլլաշ օլայըրտըմ, պիր քաչ մինասիպէթսիզ իշլէրիմտէ պէնի պրաքմաեայըրտըն։ Զարշըտաքի Գ. Ե. իլէ պիր քաչ պիլտիյին էսնաֆլար հաքքըմտա արտուհալ վէրմիշլէր, իշթէ օնլարըն սայէսինտէ պու յալխանտան պէլայը չէքիյօրում։ Անճաք օղուլ, բարալարըմը սավուրտունտա, պարի էվտէքի էշեայը սաթ տա՝ օ ատամլարա էթտիյիմ հէյլէնին պէտէլինի կէօթիւր քէնտիլէրինէ վէրտէ պէնտէն եանա հէլալլըք ա՛լ, վէ տէրպապալարա քուվվէթլի աղօթք էթտիրթ քի՝ վալիտէնին եանընտա կիտէյիմ, զիրա օլ մուպարէքէ քատընճըղը պուրալարտա կէօրմէյօրում, սօրուպ սօրուշտուրտում, լուսնգէն օլմուշ ճէննէթտէ բահաթ էտիյօր տէտիլէր։ Զա՛վալլը քատըն, աճապ պէնիմ իչին նէ տէրէճէ եիւրէք թիւքէտիյօր։ Ա՛խ էվլատըմ ախ կէնէ կէօզլէրիմ տօլտու, սօն բիշմանլըք անչէ էթմէզ տէրլէր ամմա, կինէ մութլաք պիր չարէսինէ պաք. եիւրէյիմ օյնատը, արթըք եազամամ. աղա ամուճանա սէլամ էթ։

Ա. Կ.

Ասիթանէ իւսկիւտար իճատիյէսինտէ
2 Յունիս 1872

Սէվկիլի բէտէրիմ Ա. Կ.
Ճէհէննէմտէ

Ցիւնքի թարիհլու մէքթուպին եալմէ վիսուլ վէ մէալի մա թէէսուֆ մալիւմ օլտու։ Նէ՞ տէյիմ։ Պէ ճա՛նըմ աղապապա, պէն սանա տէ՞մէտիմ մի քի օ ղավալը ատամլարա հիլէ էթմէ, ֆէնալըք օլուր։ Իշթէ պու սայահ հէրսինիտէ կէօրտիւմ սէօյլէտիմ, լաքին 17 սէնէլիքտէ ֆայիզ իսթէյօրլար, հէմտէ այրը եիւզտէ տէօրտ հիսապը իլէ, զիրա սէն պու ճիհէթլէ պուրատա ֆայիզ ալըր իտին։

Շիմտի պու իշ միմքինսիզ կէօրիւնիւեօր։ Լիքին էշեալը թահմինա 18000 ղրուշ էտէր, սէնին էթտիյին հիլէ 44000 ղրուշ վէ 17 սէնէլիք, սէնէվի եիւզտէ քըրքտէօրտ ֆայիզինի իզտէրինտէ զամմ էթտէք, 403040 ղրուշ էտէր։ Պրաքալըղըն բարալարտա պիր պէտտիւա օլմալըքի՝ ալ վաքըթ

ղարֆընտա սավուրտում էյիթտիմ։ Շիմտի իշ քալտը հէլալլըղա, էյէր քուրուճա հէլալլըքլա ուեարսա, բէճա նիեազ էտիպ պիր չէյէ պէնզէթմէյէ ճահտ իտէրիմ, եօքսա օրատա կէչիրնի վէր կիթսին, չիւքը էթ քի քիւլհան էօնինտէ տէյիլ սին։

Պու տիշան տավէթլիյիմ ատաեա կիտէճէյիմ իքի իւչ կիւն օրտա քալըճաք էյլէնէճէյիզ։ Պու ճիհէթլէ ուզուն մէքթուպ եազաճաք վաքթիմ եօք։

Սէնին էվլատըն

Թ. Կ.

Դժոխքին անդունդը 1 Յունիս 1872

Սիրելի որդւոյս կարօտիւ աչէրը կու պագնիմ։

Պօլիս Պէկ օղլին

Ըթէ՛ Թարաֆըս հարցընելու ուր ըլլաս իսէ նը՝ գուէրծերնիս բուրդ է, ֆէօս տեղացի տայիր ֆէօտ ինչ ուր կըսին նը՝ խաթ մին ալ ղամմ արէ, ճիպալին կրայնու խօճա բաշային կրայները բան մի չին, ֆէօստեղս քիւլհան մի կայ ուր մէկ քանի հարիւր հազար հոգի կու կըլլէ, ճէֆան ու սըխըմթուն խայէթ չտտէթլի է։

Շըտտակը մեր տէր ախպարըն ըսաւ ու՝ ես խայթ արի ու միտիկ չարի։ Հիմայեկս չը գիտիմ ուր ի՞չ ախ անեմ։ Ա՛յ օղուլ ածայիզ մարդ մին ալ դուն ես։ Դժողխք մին ալ քու նստած տեղտ է, ի՞չ կայ ուր բարեպաշտ դեղը ծգեցիր ու անդնդին օճախը դըրնացեր նստեր ես։ Վախիտէ մեր սապըխա միւշտերիներէն ալ ֆէօս խաթըրը մարդիկ կան ու անունց հետ ալ կու տեսնուինք խէտէ՝ քիւլհանը մեղավէօրս շատ կու վախյնէ։ Ֆէօս նոր եկող ախպրտոցմէ մալիւմաթ քէապ արի ուր, 40 հազար քէսէ սակէ վարկէթիս վրայէն մեծր ու ներքեէն դուրս եսեր, ախպարտ ալ ան ապուրն է կերեր ու հիմայեկս դարտակ դարտակ ժուռ կուգաք ու ասկից անկից խըռիթ չառըմիշ ընել կու նայիք։

Ի՞նչ արիր խանին օտաներն ու խանիթներն ու արսաներն ու տներն ու տանիտները։ Ի՞նչ արիր տանն արծըթներն ու չպլխի թախըմներն ու խաթլինին ու հարսին միւճէֆէրաթն ու էնվայի էշեաները։

Ի՞նչ արիր միւքէմմէլ չիֆթլիկն ու միջի տէմիր պաշն ու սըղըր սըբան։

Ի՞նչ արիր մեր միլլեթզիմներուն զիմէմաթին պէտէլաթն ու օտան կեցած բայահաներն ու տաշրայի պախչէները։

Ա՛յ օղուլ, շատ կու վախիմ ուր շտտակ քօփս տի դաս ու քիւլհանին տայրէն տի նստեցնին քեզ։ Ըթէ՛ իմ թէրկ արած էմլաքս ու զիմէմաթս ու էշեաներս ու մօրտ ու հարսին միւճէֆէրաթը կեցած ուր ըլլային նը՝ ես ու դուն ու, թէքմիլ ֆամիլեան աս անտանելի էզապէն կու խալիսէր։ Ի՛նչ ընիմ օ՛ղուլ, էթը՝ գէշ ուր ընիմ նը՝ խաթ մին ալ մեղքը կու մնիմ. գէօրէ՝ ֆէօս բերան աւիրելու աչխարք մի չէ, կրայն տչինչ տուջին է։

Սիրելի օղուլ, էթը՝ քէապ արած մալիմաթիս կէօրէ՝ ծախելու տայիր բան մի չի թողուցիր իսէ նը՝ մեր Ըստամպօլու տանը բաղնիքին տայրէն դուռը ասդ թարաֆի պատին ներքեւը պախըլու տէմիրի մի թաղեր

իմ, զաննս Փէշծ երկու բեռ տօխառն հազար ղրշի մէ օսկի պի՛տի կենայ, ուսուկից մի դնա՛ ու՝ ան բարան ա՛ռ ու անոր մէջէն ֆօքուս աղասիմանը համար լայըխը պաշտօն պատարագ մը անել տիւր երսուն հազար ղրշ. ալ հիւանդանոցին տիւր խուտուրն ալ պահէ ու կէչինմէկդ ու ֆօքուլթ սէլամէթին թախսիս արէ, ֆախէթ կուզես նը՝ աս բարաներն ալ առ ու ու բաժնէրս մ՚անէր ու, իշու պէս կե՛ր ու սավուրմիշ արէ՛։ Հայսուըշը Փէօս մեր տայրէն է, անոր կըսիմ, քեզ աղեյ մի կու բանադրէ․

Ճէվապիդ կու սպասիմ։

Քու տատդ * * *

Ըստամպօլ Պէկ օղլու 2 Յունիս 1872

Բարձապատիւ աղապապյիս մուպարէք ձեռքին կու պագնիմ.

Անդնդային դժոխքը

Երեկվան Թարիխովս պապապական նամակին էտինմիշ եղա ու՝ աճէլէթէն կարդըցի, շատակը ֆէվքէլ աատէ էֆքեար բէյտաւ վէ քէտէր արի հրամմանուցդ աս անդնդային տայրէն գտընուելուդ աղագաւն։ Ա՛դապպա, հրամանքդ Փէօս տեղացի մինասի՞պ մարդ էս ուր, Փէօս տեղը շուն շըղլեխ մարդոց թախսիս էղած տայրէ մըն է, հրամմանքդ էնտաֆին մէջը միւթեպէր մարդ մըն էս, վէ աակից խալթի նազար, հրամմանուցդ միւթեպէր վէ բարեպաշտ ֆօքուն համար՝ մուխատտէմ քանի մըն անգամ միւսթախիլ լայըխը պաշտօն ու պատարագ անել տուանք. ի՞նչ տէճայիպ ուր՝ ասունք ֆայտա մի չըն արեր։ Աղզա՛պա, զաննս հրամմանքդ մեղավկէօրէս բան էսկրկէմիշ աներու ու կիզլէթմիշ աներուդ աղագաւն է ուր՝ Փէօս կու գտընուիս։ Ըստամպօլու տանը բաղնիքին տայրէյին ներքեւ կիզլէթմիշ արած տանկդ մեղավկէօրիս մալումաթ տալդ շատակը ֆէվքէլ աատէ հիմմէթ մըն է ուր արեր էս։ Ցաւա առէնկ բան մի կայ նը, ան ալ հիմմէթ անէիր, գրէիր ուր՝ սահաթ մըն առաջ աս դժոխային էնտիշէյէն խալսէիր։ վէօտ-կտ պագնիմ աղապպա, գրիս ճէվապն աճէլէթէն դարձընես ղէօրէ՝ հրամմանուցդ ֆօքուն աղասիման խուտուսին տայիր՝ անհամբեր կու սպասիմ։ Վախխտէ՝ հրամմանուցդ թէրկ արածներէն բան մի չի՛ մնայ թէքմիլէն ծախեցանք ու սարֆ արանք խաէ տէ՝ մայխէի խաղնային զիմմէթս կու կենայ. խաղնան վաղ ու ալ սըխընթը մի չի տար։ Ըստամպօլու տունն ալ ծախեցանք ու Պէկ օղլու մասրաֆ արանք, Փաքէտ թախրիպ մի՛ այդ պախըր տէսթին տուհուքէթով մի ֆօնկից վերցնելուն միմքինը կայ, հրամմանքդ խայտ մ՚անէր։ Տնօհրակա՛լիմ աղապպա ուր՝ մեղավկէօրիս սա չիտտէթլի նեղութեանս միջոցին վէ հրամմանուցդ աս էնտիշէին ու կրայներուն արայըխը մտածեր ու, աս սարկի խուտուսը թարաֆս պէեան աներու հիմմէթն արեր էս։

Հարսն ու չօճուխները մուպարէք ձեռքիդ կու պագնին. վէ կու հարցընեն ուր աղամուճանիս ալ Փէօ՞ս է, չենըս վէրս է։

Հաւատարիմ զաւակդ

* * *

Ցիժօխիկին քիւլհանին տիմայը 1 յունիս 1872

Տէր պապա

Անդլիի աշխարքին խուսխուտար Ենի Մահալլէն

Աս ի՞նչ ծուն է որ կըխուս պէրիր տուն ինծի կըսէիր քի արքայութին պիտոր էրթաս, քա ա՞ս է արքայութինը։ Ցիժօխկին քիւլհանին ալ թախ տիմացնեմ, աճապ չօճուխներուս ալ անանկ կըսեսխորտէ՝ անո՞նք ալ հոս պիտի կան, մո՛յ նա՞ր մարդ էս Տէ՞ր պապա։ Թա ինծի չի խաբէիր տէ չիտակը զուրցէիրտէ էս ալ կըղխուս ճարիկը նայէյիտէ հոս չիյնայի նէ չէ՞ր ըլլար։ վո՛յ հէմէն ի՞նչ ըսեմ. տուն որ ինծի խաբէցիրտէ ինծի խանտըրմիշ ըրիր, աս օյինը կըխուս պէբիրտէ ինծի աս հալը խօթեցիրնէ, տուն հէլպէթ քիւլհանին թախ օրթան պիտի նստիս։ Նարդէ՞ս ալ չի վախծար տէ՞ր պապա, ամենն ըրիր, աս բարաներէ՞ս իշ կուզէիր քի՝ խաբէցիր տէ ծառքէս քաշեցիր առիր տէ հիմաճուկ չօճուխներս սըխընթը կը քաշեն կոր։ վա՛խ զավալլը չօճուխներ, էս ալ տուք ալ պարապար Տէր պապային խուտպանը էղանք։ Տէ՞ր պապա՛, մէ յէր տուն Տէր պապա չէս էղեր, սատանայ էս էղեր։ Օղորմածհոգի կըխտուրս կը զուրցէր ինծի տէ մուխկ չըրի սատանային ույմիշ էղայ։ Օղորմածհոգին հիմաճուկ արքայութինը բռահալթ մընստեր է, էս ալ հոս ճըզըր ճըզըր կը տանճըվիմ։ վա՛յ հալըմս, մեղկերս է որ կը քաշեմ, ճըղիկ ճըղիկ էլլաս Տէր պապա որ, սէպէպ էղար ինծի կուլխէ հանեցիր։ Տու բարաղ էվիմէ չօք սատանին տըր կը զուրցէր օղորմածհոգին էս առջին կտնէի։ վա՛յ պանա որ սատանային խաբէցայ, կիտցած ըլլաս Տէր պապա քի՝ հէմէն հոս կալուդ պէս ամէն ըրած պաներդ մեր մեծաւորին պիտի զուրցեմ իշ՞նէ տատար։

Ենի Մահալլէցի * * *

Ցանդխման գեհէնին Դժոխոց
1 յունիս 1872

Գերապատիւ Տէր Եղբայր Պօր․ փոխն

Ի Հիսար տիպի Կ․ Պօլսոյ

Վասն առթին 1839 րդ տարեդարձի Դժոխային անմեղ կառավարութեան, լուաք յառեննախօսութենէ Նախագահին մերոյ գնորոգ հաստատութիւն առօրեայ սուրհանդակութեան ընդ. այս և ընդ. ձերդ աշխարհ յորմէ մակաբերեցաք զմեծ ձայն եղբայրական միաբանութեան մերոյ, զի ի ժողովրդոց Ջերմեռանդից և անդհաւատ բարեպաշտից մերոց ազգայնոց բազումք և անհամարք համդերձեալ են ի թղթակցութիւն ընդ ընտանիս և ընդ ազգականս և ընդ բարեկամս իւրեանց բնակեալս յայդ աշխարհ։ Յայսմ թղթակցութենէ, դասք մոլեռանդից և Ջերմեռանդպնդահաւատից տեղեկանալոց իցեն անշուշտ թէ մեք եւս տառապիմք աստ ի գեհենի դժոխոց, և այսու դայթակղեցեալ ոչ եւս այնուհետեւ լսելոց իցեն զբանս ճարտարաքաղ հովուաց և յայնժամ քսակ.ք ձեր դատարկ և անձ.ք ձեր անպարար. Հասցէ ի մեծ թշուառութիւն սեաղաա միաբանութեան մերոյ։

Ուստի՝ ի ժամանել գլութեանս

տու. ձերդ գերապատուութիւնն , փու-
թամիք ի սէր բարւոյ և անսասան
կացութեան միաբանութեանս մերոյ
քուն զօրութեամբ արգիլել զմուտ
գժոխային սուրհանդակութեան յաշ-
խարհն ձեր ։ Ապա թէ ոչ՝ ամենայն
ազդեցութիւնք և առակալի ձեռնար-
կութիւնք մեր եղեն 'ի հրապա-
րակս բարեպաշտական աշխարհիդ ,
զի ի միաբանութենէն մերմէ ի մեծաց
և ի փոքունց բազումք գտանին առա
գաղթեալք իբրև զիս զմեղաւորս ,
շրջապատեալք գեհենիւ ։

Անհամբեր սրտիւ սպասելով պա-
տասխանիդ ։ Մնամ

* * *

Մայր եկեղեցւոյ

Ի Հիւսար տեղի Կ. Պօլսոյ
2 յունիս 1872

Արժանապատիւ Տէր եղբայր
Յանգիման գեհենին ի գժոխս

Ի ժամանել գրութեան ձերոյ այն
ինչ տեղեկացայ զի ձերդ բնակութիւն
հաստատեալ է ի գժոխս յանգիման
գեհէնին , ուրախ յոյժ եղէ , քանզի
քաջ եմ գիտէի զձեզ , և ծանօթա-
գոյն էի ի զզուելի վարուց ձերոց ,
դուք մտանէիք ի տունս զանազան
բարեպաշտից և պատրէիք զմիամիտս
և բազմիցս անգամ յաղթեցութեան
գտանէիք ։ Դուք ոչ էիք պաշտօնեայ
բարձրելոյն , այլ հաւատարիմ գոր-
ծակատար մեծաւորին ձերոյ , որպէս
այժմ արժանացեալ էք և վարձա-
տրեալ ։ Միաբանութիւն մեր քանի-
ցըս պաշտպանել կամեցաւ զձեաքը-
զանց պատիւ ձեր բայց դուք բոր-
բոքեալ յախտից պղծութենէ ոչ կա-
մեցաք անսալ ։ Եւ այժմ վասն ծած-
կելոյ և թեթեւացուցանելոյ զմեղս
ձեր , կամիք մեղսակից ձեզ կացու-
ցանել և զհոգեւական դասս մեր , որ-
պէս թէ դասք համայն հովուաց խա-
բեբայք են և զազրագործք ։

Հանգի՛ր Տէր եղբայր , հանգի՛ր
յանգիման գեհենիդ , զի մեք ոչ կա-
միմք և ոչ կարեմք արգելուլ զմուտ
գժոխային սուրհանդակին յաշխարհն
մեր ։

* * *

Պատ. փոխն.

Դժոխք 1 Յունիս 1872

Սիրելի տղա՛ս .

Իւսկիւտար Սէլամսըզ ։

Շիտակը կը խպնիմ էյէր ըսեմ քի՝
հոս գեհենին դուռը քովը կը գըտ-
նուիմ, զէրէ դուք գիտէք որ ես մէրմ
եմ։ Ես հոս չէի իգար ամա՝ աճէլէի ե-
կայ, չիւնքի էրկու իրեք տարի տա-
հա կապրէի տէ՝ բարեգործութիւն-
ներ ընելով չխառն վեր կընայի եր-
թալ , խըսմէթս սաէ եղեր ի՞նչ ը-
սեմ ։ Ցաքն իմ հիլլէթիս աղէկ կու-
գայ ամմա խայրի աս տէրէձէ օրխո-
թըլը տաքն ալ մարելիք կը բերէկոր ։
վխճուսս ալ զայիֆ է սաֆրայիս կը
դպչիկոր տէ վախիթ վախիթ մարե-
լիք կուգայ կոր ։

Կըլսեմ քի՝ աղբարներս ու աղբո-
րըս տղաքն աղէկ են ։ Պարէ անոնք
վեր երթանալ հոս չիգան ։ Բէք ալ
խելքս չի կտրեր ամա՝ նայինք նա՞ը
կըլլայ ։

Սիրելի տղաս , մեռած աանեն մէկ

քանի մը վաքըֆէթներ ունէի վախիթ
չեղաւ ըսելու. մէյ մը քի՝ թողը սուր
անոր թանգամ մը է մանէթ թաղմերը
կայ չիտեմ քի անոնք ի՞նչ ըրին ։
Թուղթ մը պատուել տուէր էք աէի
ինծոյ , աճապա ժամուն է մանէթ
թո՞ղմն է մի ։ Ամեն աղէկ ախամը
ընէք քի՝ տոր անոր բերանը չիյ-
նանք տէ ըլլ թիւն բուլթիւն կրակնե-
րուն մէջը մնանք ։ Իմ բռածս է որ
կը քաշեմ ամեն բան պօշ է։ Ես շատ
դէշութիւններ, գողութիւններ, խար
դախութիւններ ըրի , և շատ մարդոց
իրաւունքը յափշտակի և զաղտնի յա-
փշտակեցի անիրաւական, աղտեղու-
թեանց մէջ թաղուեցայ թէ և միճա-
կիս , հիլլէթիս , և տարիքիս չէր վայ-
լեր ։ Լաքին սոսկ էկաւ ի՞նչ ընէի.
ո՞ր խարձէի նա՞որ է յլէնմիշ ըլլոյի ։
Յուրի տարիներս իմ բարեպաշտու-
թեանս վրայ մեծաչափ սա մընալ է-
ւերդոցին ։ Էյ էս օր ինքզինքս գի-
տեմ նէ՝ էօրի օրերս միայն բարե-
պաշտութեան քի մը ինկայ ամս ի՞նչ
ֆայտա կընէ ։ Ինծայէթ աս հալը մը-
նայ ։ Հիմայ մեր տանը պախճային
հաւուզին լօտօսի թաղափին աէթին
տակը օխսը տարի առաջ պախըր
կիւզիւմ մը թաղեր եմ . Մէջը 800
հատ մաճմուտիէ ոսկի. 1200 հատ օս-
մանլը լիրա. 300 հատ ֆրանսըզի ու
450 հատ ինկիլիզի ոսկի. 600 հատ ալ
բօշ կայ ։ Անոնք առնելով մը աննես
չիւնքի զաթը աս բարան քօզի ու
քրօշի համար միայն պահեր էի , մէ-
կալները հաս մը չունին , աղէկ քըօշը
հիւսէն զատէ ի ձեն տուր , էյէր քի՝
մեկալոնք բան մը ընենէ աս կտա-
կիս մէ քիթուալը ցուցու ։ Այուտէ հրուտ
ալ խեր մը չունի ամա կուգես նէ կէնէ
Սէլամսըզի հէմ Ենիմահալլէի ժամե-
րըն ալ մէյմէկ պաշտօն ընել տուր ։

Նայէ քի՝ վաքըֆէթս ալէյ պահես
ինծի պէս բիւ ճամբաներուն մէջը չը-
գանուիս , իշտէ կը տեսնես որ ես ,
ես բարտ վատըլիմ տէի ամեն ա-
պօրը կերայ , ամեն բիտութիւնն ը-
րի , վատըքըլէս եաքն ալ բիտու-
թեան մէջ ըզլայի . Նիհայէթ աս բա-
րաները ձեզի համար տեսա՛ տեսա՛
մեղքելով վաստըկեցայ որ ձեզի թո-
ղում տէ , ես առանց գժողքին կը-
րակին մէջը տանջուիմ ։ Այ օղուլ ի-
մին հալս մեղքցիր տէ ինծի պէս
մըլլաք ։

Լուսահոգի մարդը հոս շատ հար-
ցուցի բնաւեցի ասիս , անիկայ վերը
է եղեր էյնէկ անոր , իշու թի լու-
սահոգի էր ։ Ձաւքեն էր աղէկ բան
քաշեց տէ օր մը բերանը չէօ բանար
Ձիւնքի էօ ալ քէմ էտէպսիզնէյէն
չէի ։ Սաակս օրեւոքըրը շատայու նէ՝
կրօնական վայրահաշութեան այ ե-
լոյ , կէօեա քի եկեղեցւոյ պաշտպա-
նըն էմ ։ Աս ալ ինծի ֆիթ տուող կար
եա ։ Նաֆիլէ տեղը ան մօրուքին
խօտրին ուլին ըլլալով սոր անոր
խաթրը կը կոտրէի , ինքզինքս ալ
հաւատացեալ և պղծատաճարատա
զուցանել կուտայի ։ Խօշ հաւատքը
ինչ բանել է նէ մինչեւ հիմայ խապար
չունիմ ։— Ան մօրուքին ճամբան ալ
հոս է եա հէյզէթաէ քվ պխով դար,
զերէ հոս անոր պէլլէոզներ շատ
կան ։ Մեր բարեկամներէն ու խըրըմ
անտրապաններէն բէք շատ մարդ կայ
հոս առաջները , բարու էրես նայէինք
նէ՝ կը խպնէինք ամա հիմայ ալթըլը
աւզէլմիշ էղանք ։ Հոս տարեէ տարեէ
աշխըրբալ մարդու տեղ չէ ամա

ՀՍՍՀ-CCP

մինչև էվէլ նամուսսուզներ կան անոնց անոն ալ պաշտպան է, եթէ հաս կայ քի մարդուն սիրտը բէք չի ներգանար, թօհաֆ չախածի մարդ մի ալ չաս կան մեծ մը թէպէր մարդ մ' ալ չաս կան լավքին ակըթըլը ներդկեօզ էլլաք :

Մեր մեծաւորը լուսաւորեալ մարդ մըն է, ամա ձեր դէվլէթլիներուն պէս լուսաւորեալ չէ, շատ խելօքի ու փայլեա մարդ մըն է, մէկ սահաթին մէջը բիւթիւն սաակը աշխարհքը չորս ծուխ աչքէ կանցընէ : Ես հօգ անդը սօմ խաւալեալ էի ամա հօս ներանէ լուսաւորեալ էղայ, մեր մեծաւորին փորքին ու ծոծրուն շատ կը հաւնիմ : Ամա գիտուն զանոր կըսեմ քի միտք ունի խաղէթա մը հաներ սալու. քի ձեր աշխարքին բիւթիւն հավատտիները հաս ա մէկն մարդ խմեսայ : Ի՞նչ ալեկ կըլլայ, հէ՛ զանոր կըսեմ քի բօսասծիւնին ալ պիտի էւելցունէ, ըսեցի քի ասոնք բիւալի էք ասեր աէ դուք պաշխա անդ աադըլըշ էք էղեր . իւծի աանց փլայօք զրով խմացունէիր :

Փու հայրդ

* * *

Դժէօխք 7 հալէյի ան 1288

Սիւնկի թէօսա . . . . աշխիթ կու պօղնիմ.

Բաաամպոլու վէօր ակմին ուր եռ նը.

Ջ՛որէ կու ըիմ ուր մեր ախոնը չանը մէյրուն ծախուէք ու ֆէսն ածալոյ պա արբալ մի կանին : Ի՞նչ ուր է որ մաատ՛ն աաչէ՛ : Թանի մի աարի կանէ աաաղ ֆէսը աախն էկին, վէ իմ տայրէխս դէ՞ն անարժան անց մի եալնշախրմիշ ալին. Գիշերնեին ընչէն բարի լէօս կու ծչէ ու կու կենայ : Շատոյն աս խաւասին սիրաս թահամիւլ չընէր : Միպաժիկեօս ուր ըսես որ լուսաֆէօզի խալթինին հեա իխլմինելն հիւաց կու ճչճին. զէօրէ՛ մեծ մարդ ալ ֆէսը է ու իմ տայ էս կու պաալի կեղէ : Օղո՛ւլ, ես ալ լուսինը մեղամկէօր մի կու համարիմ իսէ աէ՛ սաաղ բէք աէյրալթ բան է : Զէօրէ՛ բէալի մախմանթ արամիս կէօրէ՛ իմ գնալէս եաւ աշխըրքիս մէջ ի՛նչ ադուր ուր կայ նը՛ ամեն ալ կերեր է ու պախսս բանմի չէ թողացեր, շատոյն եկու իսէ նը՛ եղեսը թ.քի իսէ աէ՛ իմ երեսս մ՛վ ախ թքնէ : Զէօրէ՛ իծայ ալ կանիմ աէնաւն անելու. Փախէթ ի՛նչ անիմ, շատա՛ը զաչիմ ու խալախիմ : Օղո՛ւլ, իմ քէօք աչած վայխէթս ուր աաաղ փծպուց իսէ նը՛ ան զաթէն ալ վըլճանայ, զէօրէ հրեշտակին անդղեմ կու ճչէ զիրքը . մարդուն գլխուն րիր մի կ՛իջեցնէ ու աւէնկ ուղղուեաուզ վախէթը ասյնու վըայ կանէ ու, բառածները ձեալին կու տայ ու, չաաակ ֆէսը կու խրկէ : Մեր վարիյէթն ալ օղուլ թախրմ մի թաշաալու աէֆիլ ախարբաալ աաայն ու հիւանդ անոյեն աայն ու մէկ երկու նիկղէիր աաակ ու ժամուն խաղ՛ան մէյուն ամանէթ գրած անաալին մէյի մի ճէփէրամն է ուր չախըսէկիս ծարաը ուտայից մի բաղի ու մէյինները քեամիլէն աաի ու մեր խանը տարի ու, դարսաա՛ չէ քմէճէն աէրօթը թէպիմ ալի ու, աէրմլըաոյը ախնը քակէյի ու փրքրեցի :

Հիւանդանոյէն ալ լոյըխովը թէ-

ճաղէթ արի ու 4 . . . . քէսէ աալի վարմէթ մի թէրէ ըքխմա իչախէթ աա իրս ուր յալըխմ աաի իսէ նը՛ արածներս մէկի մէյիկ, ու միաք կու բէյեի իսէ նը՛ կու սանչի. Փախէթ խէթ՛ լըըխը վարէթ մին ալ քէ դ անկը աշխարքիս փառքն ու լեզղութն ըլլալն ալ կու ծաշայի :

Հասալէյ զաւուր հավաաքի իմ կայ ուր՛ աէ աաէթ մի զանիմ ու ֆէս քիս աղաախմ. վէ աս խաւասին համայ էր ուր : ամէն շարթա կու խաւաղնէի ու էքէլի վէօտաքս ժամէն գիրս չէի հինէր :

Սիրամի օրերը աէր ախարբաալն ու տէրացու չօճուխներու թախօր անել կու տայի : Ժամուն վախըաըին ու մէամրիֆին ու ալը ծիւմէներքին ու աշտաքին խաւրէ պաշխալը միջախէլէ կ՛անէի, քիւրքը կու հագնէի ու գաւը կու կայնէի . բարեպաշտութեան ամիրայութիւն մի կ՛անէի : Էս՛ օրերն աարան մի կու յիշիմ ու բքանի մի օր չարըըներով ու մագիքաներով վախիթ անցուցանք զէօրէ՛ գործած մեղքերս քանի մին ուր միափրս կու գար նը՛ գի՞նքս բէհիշտնութին մի բէայ արա, ինայէթ ֆէօղքօլէիրի՛խ ֆէսս կու քաշինք :

Տուէ՛ք օղուլ աուէք ուր խալխի՛ք : Էյէրթը աա՛ն մին ուր վարէյէթ կու կենայ նը՛ աաի ու հի անդ անայն թէօմի՛ աէ՛ զէօրէ ալ բանն աայն է ուր ալ չարըըշ աքի : Տէր աղաօրն ալ ըըըխը բան մը աաի ու թաղաթին թալէդ արի իսէ նը՛ ան ալ ֆէսս է, ան ալ էնիւէն մէջ կու աաալի : Օղո՛ւլ ֆէօքիս բերանն է եկեր, ալ զանս չի՛ աի կընամ աս ճէֆալին թահամիւլ անէր : Փեղի կըսիմ ուր ուաուզին մի ձեռ, ծախած մեր ասղիս անուն երթաս ու իշխանութեան բարեաղի գիտուն քէօշէին էշիկին աաաւէօը ֆէօդը փակես ու ֆէսս աախլը աէօաքին մէջ 3 . . . քէսէ աաի մի չէյն մուծ ֆէս կու կենար աանես ու շաաակ . . . աանիս ձեռօքդ թէսլիմ անես ու թաաաֆէս աֆ ակըլմիշ անես ու ըսես ուր աւրան մի միայեյ է ու խաաաւը ղայ եղած է, մեղայի աֆ թա՛ղ անէ : Լաւքին գիւն ուֆիֆ մէ անճախ աղայ մին եա, ան միաճէֆէլէն հաւ մին ուր աանես ու պախաս ուր թէսլիմ անես նը՛ շաաակ ֆէսս զալուս չիաահէ մի չինայ ձեռվիս ուր աանրանը ֆէօքիւբերնէդ կու հէյիմ :

Փու աաաղ

* * *

Գժողնոցին քիւլհանին գիտողը

1 յունիս 1872

Անդրանիկ աղաս

Պէշիքթաշ

Վա՜յ ինծի քի՛ իրէք չորս հոգինս խօսքերուն խարաբեալ աէ հիւաց աա հալը ինայ, աէյիս օտալի փախշելու ու նէֆէս հաս՛ըլու խարար իւքզինքս կը ախմէի միաա՛ ոչ կը կըլէի մի՛ արքայութին երթամ աէի . աահայներով ժամուն քայլեր փառքը կը դէի լաւքին աանք հէչ ֆ յաա մըչըրին : Չինքի 20 հոգիի աուն կը փըցնէի . 2 հոգիի աունը կը չինէի : 10 հոգիին հախը կուտէի 2 հոգիի ազդրմնութին կուտայի . Անոր իմ ծարը բիս բէպիր էի . Ի՞նքըղինքս աաաաւածախս ու մ.ծահաւաա աղդաւհաա և անաղաա կուաակրոն փարքը աէր կը ցունէի լաւքին ամէն աալը կուտէի, չինայի մարդկութին ու խղճմըտանք ըսուածը չունէի, չէի աղ-

մէր, Նասրըլլան բէյը ինծի չէին ղրկեր քի՛ գիտնայի :

Ի՛ իմ կնիկներս էշու պէս խմբը կուտէի, մեղայ կըսէի, լաւին 100 դէմ մարդոց ընելու գէշութիւնը միայն էս կընէի : Անոր համար ալ յանկարծակի եկայ անմաս անհասկցող դառցի : Էրիտ. պալատղու և մարդիկ թեւերէս ալխը ալխը բռնեցին ինծի հաս բերին, քանի նէկեր էմ նէ՝ ամեն օր տասը տաս քրտինքներ կը թափեմ ո՞րի ի՛ չըսեմ բլրածներս կը քաշեմ։ Հոս եկայ չեկայ ադամարդ բնտռեցի չի գտայ, երանի անոր քի՛ վերն է եղեր : Շիտակը, անիկայ ինծի պէս չէր, շատ առաքինի ադայ էր, անիկայ արժանի է : Ես ալ հոս աս անտանելի տանջանքներուն արժանի եմ։ Տղաս, կը լսեմ քի՛ ամէնատալ մէյմէկ ոգի էք քաշեր : Դուն ինծի այնէշ ըլլալ կուզես եղեր : Ձեռ ալ ար- դար չէ՞մ ըսեր, նէ ինծի այսէշ էղի նէ ալ ինքզինքդ խաբէ, կը լսեմ որ քի՛ փողդ մէյն էս առեր, անոր Ֆիթէրովը ու բիւղներովը ինքը զինքդ ինծի պէս հաւատայ ախտյեան կը ծախեր, մինչեւ այս օրուս մինէր, ադմարին ալ առհաւթ մը տասը ոսկի ըրէ : իմ աչքէնես քեզի էր չէի տեսնար, հիմայ բայց եղան, իմ ան անհնաւան էշութիւնս ու տասնկ մարդոց վարպետութիւն ըլլալը լինամ կը տեսնար հասկընար : Այս օրուլ էյէր տանջամէ չարաւս վրայ չիդգանէ քեզի ալ շիտակ հոս կը բերեն, մեխկը չե՞ս մի այս օրուլ : Մեկալ տխարաւր ներուդ համար շատ գէշ կը լսեմկար։ Հոս իմին ցաւս տանջանքներս քեչ են աէ թափըմ մէն ալ անոնց համար քեաէր ըսեմ։ Ջըլլայ քի՛ նորէն պարտաք ընես այս օրուլ գիտեմ. դուն աղքարներուդ ճամբուն չես հաւնիր, անոնք քու կին խօսքդ ալ բանի տեղ չէն դներ, ես անոնցմէ էւ եւ քեզի կը տիրեմ. քեզի ալ գէշութիւն ըլլի պատիւդ աղաւանեցի, մեղա՛յ այս օրուլ մեռայ, ներէ ինծի այս օրուլ ներէ գիտեմ այս օրուլ քու կին հարդ աղեկ չէ, շատ ախրնթըլի մէջ ես, իմ ձգած վարկերեթիս մէջ խարդախութիւն ըրաւ աղբարդ : Քուկին հիսէդ հախը չը տեսան, գողութիւն ըրին իմին ըրած կտակներէս երկու հատը թափըմով ուրու բրին կըլլեցին : Հոգ մինէր օղլում, նայէ քի՛ նաստած տանէդ դուրս չելլաս : Աղ տանը պախճային իմ՛նստած օտայիս տակը իքինճի արէեկին աջ՚ի խողը փորէ, հոն կարմիր խողէ թէստիով բարաս պահերեմ հաւըցա՞ր այս օղուլ : Անթէստիին մէջը 4000 հատ ջանինաց ակի 2000 հատ ալ էիրա, թասքթի մէջ ալ թաղթած 16 հատ էլմաս քար կայ, անոնք առնես ու հիչ մարդու մը չիտաս, անոնցմով իրաւ առնես քի՛ խեղճ չի մնաս, էս աս թէստին մախսուս քեզի համար պահեր էի, լաբին յանխալախմ մեռայ, վախիմ չիզու քի՛ կանչէի աէ քեզի զուրցէի նոյէն թէնալիհ կընեմ այս օղուլ պարտաք մինէր : 2 տխալարներդ չիտակ հոս պիտի գան զ՚րէ անոնք ճամբու դալու բանիր չեն, հոս դառերնուն պէս էլեանին պիտի թաքնեմ, զերէ մարդ բանելու մէկ ա.ե. գ՚րկին չէ մնացեր : Գրածիս մտադրէ պահէ : Ու բոլոր ընտանիքին իւրզէս ըլլալը ինծի գրէ :

Քու Հայրդ

* * *

Պէշիքթաշ 2 յունիս 1872

Ամենապատւելի Հայր իմ.

Դժոխքին փուշճանին գիմացը

Պատուական նամակդ հասնելով կարդացածիս պէս՝ շիտակ ժամ վարդը և լալով աղօթք ըրի, հոգիդ ալ ալըլմթրչէն ազատւելուն համար ու անկէ ետքը դայի թարիֆ ըրած տեղդ փորեցի ու թէստին գըտայ : Կիւճալէյս, կամաց մը տասն տարի, չինքի շատ ծանր էր : Կուզէի քի՛ հոգուդ համար շատ հանգիստ պաշտօն պատարագ մը ընել տամ ան բարայէն, լաքին մարդու չի տալու համար թէնպիհ ըրեր էիր անոր համար ընել չի տուի : Մինակ մ՚ոյ օխտը հոգի շատ կընեցէին կոր ինծի, անոնց պարապս տուի : Մէկ քանի հոգիներու ալ պարտք առնիմ ասն անոնց չի պիտի տամ, չինքի անոնց ալ տամ նէ՝ աէպէ քի ինծի բան մը չի մնար : Աս չորթու 2 3 հատ մինաւիպ իրաւի համար մարդոններ պիտի նայիմ աէ իրամէթ ըլլայ նէ առնեմ։ Մնծապէս շնորհակալ եմ աղապարս, որ ինծի կենէ ամէն զաւկըներէդ էւել կը սիրես աէ՝ աս նեղութեանս աս բարային տեղը ցուցուցիր : Երեկվընէ պէրի է արցունք կը թափեմ կոր հրամանքնիդ դժոխքը ըլլալուն համար : Իշալա՞ շատ չես տանջուիր :

Ընտանիքս ամէնքս ալ աղէկ ենք։

Քու Անդրանիկ որդիդ

* * *

ԴԺՈԽՔԻՆ ՎՀՈՐԱՆԻՆ ԱՌՋԵՒ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

— Աղա՛ բարի էկի՛ր, քանի՛ շարաթ կ՚անէ որ բանմանքդ պէքլէմիշ կանինք, պէ՛ ա՛խպար ի՞շ կայ ու րս հավիրանին մէջ տիրվէր աշխարքը ձգեցիր ու էյիր եկիր :

— Լըֆնամ շատ գիտացոյ տանտանմիշ եղայ ամա՛ փայտա մը ըրրաւ, չէ նէ շիտակը մինչեւ սոն պահար օրուն կենալու էր : Մէտէս հիչ դալ չուզ՞ըյ իշտէ գիտես ա՛ մերինները ալ խանտրմիշ ըրին քի՛ շիտակ վեր կելլաս հոն լուսավըններով կըճոյլիս բերին, շիտակը զորաքի եկայ, չինքի՛ չիւրէմիշ գիտէի քի՛ հոս պիտի գամ։

— Աղբ չի բնէ չի՛ կայ եա, բանմանքդ ալ վեր երթաս նը՛ համարէ թը՛ անդին մարդ չի՛ մնար ու՛ ճիւմլէթէն վեր կ՚ելլեն։ Կէօրէ բանմանքդ ալ մեղավէթօրիս պէս՝ էր աղէկ ճէմիլ կարգած անիս : Էյ պարի ար էկիր նը դալած ժամանակդ Փէզդաա կենիչութեանը հախին լայըլը բան մ՚ին արի՞ն :

— Չէ՛, ադ խապարին ամենեւին ըսելիք մը չունիմ, զ՚իրէ եարի պարա մը ի՛նչ վէշով հոս կուգայ նէ՝ ինծի ալ ան վէշով բերին, շնորհալյամ շիտակը աղեկ պատիւ ըրին մինչեւ անդամ լուսահոգի մարմինիս վրայ, հանդիսաւոր պատարագ եղաւ, էյէր քանի մը խուռաւ շատհա ալխըշըրմիշ ըլլաէրնէ՝ պէյքի՛ օծում ալ կըլլար :

— Պէ՛ ա՛խպար, աս ար ար՛ ապէն՛ է նը Փէ՞ս էշ կու բանիս, բանէ է ար

ող քան թամբրային փոդուստ մէնֆաութ մը չէ՛ ըրեր։ Լսա՞ծ ունիս ի՛նչ ճիշդերս է որ, եթէ՛ մէկու կանեա ու՝ ֆէսս վրաս ճամբայ մը կայ իսկ նը՝ զարմանալի է։ Մէյ մըն ալ ֆէսս ալ էլի՛ր նը ֆէսս տի մնաս . աս խոյանէն չի բռնեցիր է։ Վէ նայել ալ մեղավքէօրս աս տեղացի հալային հետ ի՛ւֆէթ ալ արի իսկ նը՝ բամիմանքդ ալ հասկէլ զարար աս ինֆէթը տի անես։ Հէյէ եօզունութիւն մըն ալ ու բամիմանուցդ հետ տախտայ մը ծեծենք։

— Ախպար հոս քաղինօ՞ է չէ՛ նէ դժոխք։

— Դէ՛ ախպար կու տեսնիմ որ տաճոյիդ խօրըլթա կանես։ Դժոխք որ կ՛ըլլի նը՝ բամիմանքդ ի՞նչ զաննը կանես. Մի խառնուէմս մեղավքէօրիս ալ կ՛ըսէի որ՝ սատանայ ախպարանքը մարդուն ետևայէն բանանոտն պէս քի ըսնը կու նեափի, փախէլթ ֆէսս առինք բան մը չի՛նայ։ Լսելամը կ՛ուտի՞նք կու խմինք, ժառ կու զանք ու՝ ամէն վէչով էյլէնմիշ կ՛ըլլանք։ Միչ մըն ալ կենաս իսկ նը՝ չայրըները ու ֆօռաները կու պաշլային, վէ ան ժամանակը տե՛ս որ, քու խաշի գեղջուդ էյլէնճէն կու մանի՞։

— Ախպար ի՞նչեր կ՛ըսես։ Խաշիդեղի էյլէնճէն որ. Դժոխքին ալ, Լս չինտիքի հալ հոս բան մը չի տեսայ։ Միայն աս գինոցի քիւլհանը կը անտամ կոր, օտքս ձառքս կը դողայ կոր։ Գլխէս վար գինես քի՛ տաք ջուրեր կիջնայ կոր։ Էս ինչ խալթ ըրի տէ հոս եկայ։ Զաթը անանկ ալ պիտի գայի անանկ ալ, ա՛խ ի՞նչ ըսեմ մեր քէօռ օլաճախներուն ամառվան ան պզտր էյլէնճէները ձգէ տէ զուռայի եչի տէ հոս եկու էշու պէս ալէֆներուն գինոյը նաէ։

— Թաճիդ կանիմ որ բամիմանքդ մորուքդ ճերմկցուցեր ես ու, ամէն՛ բաներն է՛ան փարզը չես անէր։ Անանք մախսուսէն քեզ խանդըմիշ արէր ու գլխուներն աէշին ալեր որ՝ իւրու իթը թափիիմ անան ու՝ ախըպէր աշխարքին մէջը ըրըխսմը տապըրկին ու ճինպիչ անին։ Վէ միւլթախիլ աս միւհիմ մասայէյին համար է ար, անքան սալթանաթով քեզ խարեր խարխըրեր ու ֆէսս ին ձգեր։ Զանըս ըմրխը վուրիլեթ մը թէրիկ արիր։ Անէնկ չէ՞։

— Աս բանդ չիտակը շատ հախըլը է, տիրէնմիշ ըլլալու էր տէ զալու չէր ամա չեղաւ։

Խօս ինչ է նէ եղաւ ըլլալիքը. փախալթ քանի մը օր առաջ անգիր աշխարքն եղած անենս հրամմնցդ գործերուն վրայօք լախըրտը կըլլար ու՝ խմացայ քի՛ ասհա ան ձեր հին գործերը չէ ըմայեր։ Քանչըլիրեային թարափէն ալ վէքիլ մը դրեր են, լաքին բածիս նայելով անանկ չաբուխ թէմղ՞ալիք գործ չէ, շատ վախիթ օրրաշմիշ ըլլալ կուզէ։

— Ախպար ի՞նչ կու խօրըլթես որ, տահա անիկա պէրի օրրաշմիշ ինելով վախտս կանցընիր. տասնաք ի՞նչ խալթ կանեն։ Լֆէն ըմ օրթան մարդ չիկայ որ գէօրծ տեսնէ։ Հինդ վեց բեռ ի կերեր, պախաեա թերկ արի, փայիդ մը որ հաչի անեմ իսկ նը՝ քառատուն բեօըթենճալուղ կանէ, ըսըխը մարդ պէտք է որ՝ կիւզէլ թէպիր թախտիլ անէ ու լայըխը վուրիւալթ մի մէյդան հանէ։

— Ողջոյն ձեզ աղաներ, ի՞նչ նատե-

րէք կը խօսիք. կարծեմ մեղքերնիդ իրարու կը խոստովանիք։

— Անէնկ է տէր ախպար բամիէ՛ նաէ՛ որ զբուցիմ։ Էմմէլ էմիրաէ բամիմանուցդ աս տի հարցնիմ որ՝ բամիմանքդ անգիր աշխարքէն ֆէսս թէչ փֆ անելդ միւլթախիլ եալէշմիշ ըլլա՞լ է չէ՛նը՝ մեզի պէս թեթև մեղավորաց համար ամէլթճի ես եկեր ու առջիդ տի ձգես երնային աշխարքը տի տանիս իսկ նը՝ քէրէմ արէ մեղավքէօրս մէջ մի անգիր աշխարքը նետէ ու բամիմանքդ վեր ելի, զէօրէ՛ անգիր ախըպէր աշխարքէն չըտատյն արդուս առած չիմ։ Դա խօսուս աս ժամանակին որ՝, ամէն մարդ գինտերը կու վազէ ու կու սապլոկի։ Վէ ասկից խալթինազոր, խալնածօ մի հիմ գէօրծեր ալ ունիմ որ րա յէթ տանիմ։

— Մեծաւորն օրհնեայէ՛, ես ալ ձեզի պէս հոս եկայ. չիտակը աս կարգախս հիչ ումիչ չէի ըներ քի՝ հոս կու գամ. զէրէ մեզ համայն կարգաւորաց նախապատրաստալ տեղը երկնային լուսեղէն աշխարհն է ամա՝ հոս նետուեցանք. մոթլախա սխալմունք մը ըլլալու է, Հէյէ մենք որ մեր մաքուր ապ թիւքն զ՞եզ մեղաւորդ վերին լուսեղէն քաղաքը խրկելու պարտականութիւննիս անթերի կը կատարենք նէ՝ հապա մեզ կարգաւորքս ի՞նչպէս հոն չենք գիտէր։ Հրամանքնիդ ասոր միտքը եղի՛ք, լաքին հրամանոցդ երեկվան յու զարկաւորութեան փառաւոր հանդեսին մէջ, որովհետև անարժանութիւնս ալ յառակայէս պաշտօն կը վարէի, ըստ արժանոյն չը՛ վարձատրեցին և պակաս վճարեցին ձեր բարեկիշատակ պայազտաներ, ասոր համար Մեծաւորն օրհնեայէ՛, երբ զ՛ձեզ 'ի հեռուստ տեսայ, եկայ որ նոյն պակաս վճարուածը ձեր բարեպաշտութենէն առնեմ։

— Վո՛յ, տէ՛ր պապա, աէն թաճախ՞ը մի կէլմիշին։ Դէ ճա՛նըմ, էօթէաէ նէ՛ իսէ բարա, պուրտա՞ տա մը բարա։ Տէր պապա սէն պուրատա բարայը նէ՞ եապաճաք սըն։

— Ճանըմ տէր ախպար, աս բամմանուցդ զէնահալթ՛ ալ ֆէսս սատ մի չանէր, էմմէլ էմիրաէ ֆէսս բարա բուլ չիկայ, վախիտէ ալան՝ նոր գալած է ու չը գիտէ իսկ տէ՛ մեղավքէօրս բուական միւսալթ է որ ֆէսս վախիթ կանցընիմ. ֆէսս ամեն բան պատիճավա ու բարասըզ է, բամիմանքդ բարան գտնես որ ի՞նչ տանես, զաննը նիյէթդ անգիր ախպէր աշխարքէն ավարէթ անել լէճա կանիմ, աս կարգդ որ կու սիրես նը՝ մեղավքէօրս հետդ տար ու ֆէսն բամիմանուցդ ըպրխը վէ քիլիյէթլի ժամաց մի կու դառնաս։ Լթը կու զենը մեր զիմէմութիւնթայնըվիլութէն ըպրխը եքին մի բամիմանուցդ տէվըր կանիս։

— Ճանըմ տէր պապա շու քիւլհանըն էօնինտէ պրի տուրույօր. թանըշաճայըմ ամա՝ հիյէթսիզ պիր չէյ օլմաշ տէ՝ համթըրմա կէթիրէմէյօրում, շու . . . պէնզ'եօր լիպի ամա՝ օնուն պուրաճա հիչ միւնասիպէթի եօք տուր։

— Էյ մեծաւորն օրհնեայէ. իշթէ այն . . . նէ. մեծաշնորհ լուսահոգին է։ Այն ալ անարժանութեանս պէս սխալմամբ եկած ըլլալու է։ Հէրէ՛ անոր բարեպաշտական գործերն ի վերայ միւս աշխարհիս բազմաթիւ

նէ ։ Աղօթքն ու ծանրապահութիւնն անպատմելի , աստուածահաճութեամբ կատարածեաններ զմեզ ։

— Տէր ախպար , կու տեսնիմ որ աճայիպ խօրըթը կանես , աս բարեպաշտ բանձր մեզավէզօրէս 2-3 տարի մէկ տեղ փէօս թէշրիֆ արեր է , մէ մեզավէզօսս ալ ախպէր աշխըրքին մէջէն կու ճաշնամ , բարէօվ խուֆէթ կանէսանք , մեզնէ պտտալունին մէկն է ։ Զանոնք ձեր գէօրծին եկեղէ ու բարեպաշտն ու մեծաշատ տըր վրան փախուցեր էք ։ աս մարդն ըռածնելն է որ կու քաշէ , բամանավըր մախտմաթ ունի՞ս աէս ախպար Էս հէլ իֆը մէկ քանի լըյըխը տընտոնք քաղած ու տոյնու վրայ արած ունի ։ Մեզավէզօրս աս մաստէին բարէօվ մախտմաթ ունիմ ։ իյմէ ան անտուրը վլած մարդոցը պէտաւուվան է որ աս հէրիֆը կու քաշէ , հիմայէկս ալ փէօս եկեր ու անոնց մախտաղիլ փէօս տեղացի էպնիյէնեբուն չնտաթանը նէզարէթ կանէ ։

— Լօլէ սիր աէր պապա , աղանըն հաքըրը վար , պիղ պըունու էօթէսէ ալ, աղ սիյնեմիշիզ ։

— Հէմ՛ աս հէրիֆը եաշտատ մին ալ ունի երկան բէշէրով ս'ըր , պաղէն քալը կը գանուի ու խրոպա հեռ կու տեսնուին , իրեն ախտապայալ է ։ վէ բամանուցդ ալ զանոնք գրացի կու սեպուի ։ Լաէզպրիզ հէրիֆին մէջին ալ ան է ։ Ասոնք իու աշխըրքին մէջ հիրիք չէ՛զուռ ու , փէօս ալ աս ու ան թաղրիք անել կու պտըտի ։ Անցածներս էր աստնց տայիր մեր տայլէրին մեծաւորին ուր հարցոյ նը՝ ըսած թը՝ իրենց իլամին մուճիպոփը ամմու գըլխուն աստնց միջը մեյ մէկ գէնճեր ու անցընէին ու քիւչոմ է՛ն սիրէ յեկրան մէկտն սի կապին որ , խառակմ փէօն կենան ։ Չէօրէ էպնիյէնէ մէժլիսիսյէթնին էլան խիլթամ արած չին ։ բամանուցդ ի՞նչ կու խօսըթես աէ՞ր ախպար ։

Ճանըմ աէր ախպար , մեզավէզօրս թախըրմը մի մի՛ չըխըյաթ ունի՛ ու հալըը չէմ կրնար անեք ։ Մեզավէզօրուս տիպքէ , աշխըրքին մէջըն գաղնամած միւսաէֆիր , բամանուցդ թախըմը անէնկը զըրուցեր ուր օրքան որ բարեպաշտ ու ժամուն պատւերը լըվատող ու չերմեռանդ վէ քեաֆէրէի կարգաւորներն ու մարտապետներն ու կոտանք կան իւէն որ՝ ճիւմլէթէն երնայի՛ս լուսեղէն աշխըրքին մէջ սի լիզուիս , վէ մեզավէզօրս ալ օրքան որ աստնց ճիւմլէթէն փէօս թէշրիֆ անեղտն տայիր չիւպհէի ղըյիմ կըլլայի իւէնը՝ հասպէլ խճայ կու հաւտային ։ Ցախէթ մեզավէզօրս տարիէն թէճավիւզ է որ փէօս կու գանուիմ , վէ աս լուսեղէն աշխըրքին մէջ գտնուելու թախըմէն փէօս քիւլլիյէթլի աշխարհակալն ու կադկառ ու մարտապետ ալայներ կու տեսնիմ ։ վէ աստնց միջէն հայի պիլինեբ ալ կու գըտնուին ուր անդիու ախըպէր աշխըրքին մէջը բամանուցիդ իճապ ունեք որ՝ օրըոյ կարգը կու գաւէլիք ու վեր կու փչէիք ։

(Շարունակելի)

2195

ԳԻՆ 2 ԴԻՃ

ԴԺՈԽՔԷՆ ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԴԺՈԽՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Բ

— Մեծաւորն օրհնեսցէ, ձեր բարեպաշտութիւնն այնպիսի փափուկ խնդիրներու մէջ կը մտնէ որոնց պատասխան տալը մեր արժանապատւութեանը կարողութենէն վեր է. քանզի մեք կարգաւորքս որ մեծաւ մասամբ տգիտութեան մէջ սնեալ ըլլալովնիս ո՛չ թէ կրօնից պաշտօնեայ՝ այլ եկեղեցւոյ պաշտօնեայ ալ չեմք կրնար ըլլալ, և եթէ չիտակը կուզէք իմանալ, եկեղեցւոյ աւանդական արարողութեանց պաշտօնավարութիւնն ստակով յանձն առնող պաշտօնեայ կը համարուինք, և ինչպէս որ ձեր բարեպաշտութեան մէջ աշխարհական վաճառականութիւն կայ. նոյնպէս ալ մեր մէջ կրօնական վաճառականութիւն: Եւ ընդդէմ մեր տգիտութեանը մեր վաճառական գործողութիւններն աւելի նուրբ և աւելի վարպետ եղանակաւ են: Զի դուք աշխարհականքդ, սեղանաւորութեան, վաճառականութեան և օրհնեալ էսնաֆութեան մէջ կը վաստկիք կը վտանգիք և բացը կ'ելնէք, իսկ մեք կրօնական վաճառականքս բնաւ բացը չենք ելներ թէ և պաթաքնիս և վէրէսիյէնիս ալ պակաս չէ՛:

— Ճա՛նըմ, տէր ախպար ձեր մէջը պատուաւոր քահանայ ու կըսէք նը՝ անպատիւ ալ կու գտնո՞ւի, մէկէր ամէննիդ ալ մէկ աեար ու չէշիտ քահանայ չէ՞ք ուր:

— Մեծաւորն օրհնեսցէ ասիկա զարմանալու ՝բան մը չէ՛, ձեր էսնաֆին մէջն ինչպէս որ միւթէպէր կայ նէ՝ նոյնպէս ալ մեր քահանայական էսնաֆին մէջը պատուաւորըն ու անպատիւը կայ: Բնական է որ ՚ի տունս մեծամեծաց յաճախող մեր եղբայրները թէ և կոշտ և տըգէտ. բայց շուտով կը հարստանան և կըլլան պատուաւոր՝ սակայն հասարակ ընթերցում անգամ չեն գիտեր, հոգ չէ՛: Հերիք է որ գըտնա-

նին նոր է և քղանցքնին լայնատարած ։

— Տէր ախպար քչիկ մի քերէմ արէ՛ բօսթաճին մէքթուպ կու բերէ զաննս ռամմանուցդ է, տե՛ս անդիու աչխըքէն իշ կու դրին ․ խաթերս համար ամուր կարդա՛ ուր լսիմ ։

Ցանթունթս Թժօխոց
4 սեպտեմբեր 1872

Ֆերաբաթլիֆ տէր եխպայր
Իւսկիւտար

'Ի ծննթենէ բրկչին մէրօ հիսուսի գրիստօսի յայտտաններայձ մէրըս սուրփ էկեղէցի ո՛չ է գարկոծեալ ահա՛ այս անքամ 'ի լուսաւորութենէ վարժատունի դաղիս սուրփ էկեղէցիս մեր գարիւ և քիրէճ խօրասանը թուղլայիւ դարկոծեցաւ 'ի լուսավորեալ մանկանց ։ Ոխտոց հաւուր չաբաթի ցօրեկին մայրս մեր սուրփ էկեղեձի (ղի դարկօծեձաւ 'ի տղայոց վարժարանին ․ յըրեայդ դարկօծէձին ըղ սուրփըն ըստէբաննօս փայձ ո՛չ կարաձին դարկօծ առնել ըղ տաճարըն աստուծօ ։ Որչափ նախատինք է այս տէր եխպայր զի՝ ըղկըղի 1289 փրկչական դըվականին դարկոծի սուրփ էկէղէձիս մեր ո՛չ 'ի ջէդանոսաձ այլ 'ի յաեօձ մատաղ լուսավօրելոձ, վասըն այսօրիկ եղէ լուռ կենամդ այս եկեղեձակործան անյավատուդեան, եկեղեձաւիրուդեոնըն պակասեաձի և իրաւունդ մեր կըպըրեաձին դայս նամակըս հասկապէս սըրբազանին ներկաեայօ զի էդէ ես պատրիարդարանին իմացուցանիձեմ յիմաքվան պատրիարդարանըն անկած ո՛չ կախէ այսպիսի գործօց ։

Ըապասէմ 'ի սըրբազանէն ֆէթվա առադեա այսըմ էկեղեցակործան քօրծուոյն, զի լավ մի փորփոդելոց եմ այս եղելուդեունըն 'ի պայծառուդեուն սուրփ եկեղեցւոյս մերօ և հօքուտ թատարկացեալ դըսակաց մերօց և յամայն կարքավօրացըս

Ոխճ լե՛ր տէր եխպայր

* * *

— Ճանըմ տէր ախպար ։ առաքարկոծութեան մատտէն աճայիպ սուրէթով մի գրուած է, զաննս ատիկա տեսխսէլի մատտէ մին է, մեզավվեօրս տիլպէր աչխըրքին ատ ճէվապը նամայ մի գրած իմ, առաքարկօծութեան մատտէն ալ իլավէ անելով քէյֆիյէթին չըտտակ մէկ ճէվապը թալէպ տ'անիմ ։ — Աս մէքթուպը ֆէօս մեր տիրացու պատուելիին գրել տուանք, կուզես նը՝ ֆէօս կանչիմ ու ամուր մի կարդա ռամմանքդ ալ լսես ու մալիմաթ քէսպ անես ։

— Ատ՝ատ ատ մէքթո՛ւպը ինչ է հաւատքի դէմ բան մը չըլլայ ։

— Չէ՛ ամիրա, չէ՛, ձեր պնդահաւատ բարեպաշտութիւնը ֆէսֆէսէ մի՛ արասցէ վէրէն 'ի վար հաւատ-

քովլի է, զի՝ սուրբ դաշկինակի համար դոհաբանութեան և խնդակցութեան հաւատալից նամակ է ։

— Դէ՛ ախպար դուն ալ ամմա կուծամծրմիս ու կ'երկնցնես, ատ քու աճայիպ էտպարդ տիրացու պատուելիութեանդ մէկ ալամէթն է ուր կուտեսնիմ, մենք դժոխքն ինք եկեր ու էլան հաւատք խուրճալամիշ կանես ։

— Ամիրա, կու տեսնիմ ուր ռամմանքդ ալ վիզդ քառսուն օխխա զէնճիր կայ ու, առջի աճայիպ խույէթ վազ չես էկէր ու թիլթին մէջը հաւատքի դիպնալիք ու չի դիպնալիքի մատտէի մէրաք կանես ․ ուր ըլլալը ուր մուցեր ես նը՝ ֆէօս դըժոխքն է ուր նստեր ինք ։

— Պատուելի էրկան մ'անէր կարդա՛ ուր լսինք ։

Դժոխք 4 Սեպտեմբեր 1872

Արժանապատիւ տէր հայր

'Ի սուրհանդակէ եկեալ աստ յ'Իւսկիւտարէդ 'ի դժողս լուաք, զի՝ 120 տարի յառաջ եէնիչէրի ումն առաքեալ է զդաշկինակ իւր առ Հայազգի եղբայր ումն 'ի թաղդ, զի ծայրն 120 ղրշ. կապեսցէ և այնպէս դաշկինակն տէրօջն դարձուսցէ ։ Բայց հայազգի եղբայրն դրամ ո՛չ ունելով՝ դիմեր է լալագին առօք 'ի սուրբ եկեղեցին թաղիդ և հսկում ընել տուեալ է վասն ազատման յայս պէլայէն ․ յ'այնմ գիշերի մինչդեռ ջերմեռանդաբար հսկում կատարիւր յ'եկեղեցին դաշկինակատէր ենիչէրին ճայթմամբ ճաթի 'ի տուն իւր և առաւօտուն աւետիս հասանի վասն ճաթման ենիչէրիին ։ Այս դաշկինակն պահեալ է եղեր ձեր արժանապատուութեան քով աւանդաբար մինչև ցարդ, և այժմ զայս դաշկինակն հրաշալի և սուրբ անուանելով անցեալ գիշերի դուրս հանեալ վասն ազատման 'ի վարձուց ագարակի տառապեալ բարեպաշտի ուրուք հսկմամբ աղօթս արարեալ էք նովաւ և այս առթիւ բարեպաշտք բազումք և պնդահաւատք կամին այսուհետև հանդիսաւոր դաշկինակահանդէս առնել տալ 'ի վերայ գլխոց իւրեանց և տունէ 'ի տուն ինդըրել զնա վասն փրկութեան և ազատման 'ի տառապանաց ։

— Խոստովանիմ և հաւատամ, ճանկըռո՛ւ ճունկո՛ւ ․ ․ ․ ։

— Կեցի հէլէ ամիրա թող պը տուր ուր աս հրաշալի մէնտիլին մէքթուպը թէքմիլ անէ՛ ։

Ուստի՝ ո՛ Արժանապատիւ սուրբ հայր եթէ հնար ինչ իցէ յիշեալ սուրբ դաշկինակին քովէն կտոր մը կտրեսջիք, և նամակի մէջ եդեալ առաքեսջիք աստ առ մեզ 'ի դժողս վասն փրկութեան մեծահաւատ ամիրային ։

Անհամբեր սպասելով ձեր պատուական նամակին և հրաշալի ընծային

Պատիւ ունիմք Ս. աջդ համբու-
րելու ։

* * *

Իւսկիւտար 5 սեպտեմբեր 1872
Վաելչայալաթ տիրաձու պաթ-
վելի սիրելին մեր

'Ի Թըժօխս

Հայսօսիք ավուրըս յարկ ե-
ղավ պինթ փըռնել ըղհավատըս ժօ-
ղօվուրթեան մերօ դաղխս , զի ձա-
վօգ սըրտի հուժ դուլացեալ տէսա-
նէի , և որովհետև նոր մասունդն
փաղում չեռմէռանթըս բէյաղհ
առնէ , ուստի խօրհուրթըս արարագ-
ընթ մագըրապարկէշթ . . . դայանա
էխպօր մէրօ յըրաշալի Թաշքինակի
խընթիր մի հանթերց յընարեալ
փայց վայելուճ պաթմուղեանի , և
որովհետև անարժանութեունս 'ի վէ-
րուստէն յանճարավոր քօղով այս
նօրաքիւտ հրաբառթաշկինակն մէյ-
տան եթի և սօվավ փաղումդ 'ի փա-
րէպաշտից եկին և յավատօվ յամ-
փուրեցին , յայըմ մասունքէ ա-
ռատորէն արթինդ եղև , և թըրպ-
րատան քանծանակն որ մէզի զէնէ
'ի զատ օքութ ո՛չ ունի , զայն սուրփ
քանծանակի անվանի հատկացու-
ցաք , մէծապէս հուսօվ եմք զի այս
տարացայնութեանն վէրա 'ի դանա-
ղան տէղեաց ժօղովուրթ եկեածէ
չեռմէռանթափար , այր մարթք
'ի դաղէս սակավ մընացեալ են չեր-
մէռանթ , փայց կանայգ դաղխս մէ-
ծաւ մասամփ կամ առ յասարակ
չերմէռանթ են և այսպիսի խափօ-
ղական իրերն չուսով կըլանեն որով
և մէք պարարիմգ , առանձ դաղա-
կան խօրյուրթին ծանուցանելու դա-
ռասուն յօխխա մէղռամօմ առնե-
լով ճախր ճախր վառելոց եմ առա-
ջի թաշքինակին զի լուսավօրեալ
պայծառասցի և աջք ջերմէռանթից
չուսով քըավեսցէ և այսու եղանա-
կավ թըրամըս փաղումս յավագեսցի,
փայց զի մի խանքարեածի ըզչեռմէ-
ռանթութիւն մեծայավատ սիրելի
ամիրային մերօ թէ և 'ի թ'ըժօխդ ,
ներփակեալ առագեցագ կըտոր մի
'ի ծայրէ թաշկինակիս ։

Ծածկելով միշտ զստոյք Փը-
ռըլտախըն 'ի նըմանէ սիրօվ օխճույն
անսաճիք ։

* * *

— Տէ՛ր ախպար աստուք ինչե՞ր
է ուր կու լսիմ , աս ձեր գեօրծը
ճիպ Փըռըլտախ ու ռէզալէթ էք
դառուցեր , վէ թախըմ մի էշէք հէ-
րիֆներ ալ սաչմա մէնտիլէ մի փըր-
կութիւն տի գտնին տէյի քեաֆնին
իշու պէս կու պարպին ։

Բամմանուցդ բան մին ըսիմ
տէ՛ր ախպար . քանի մին ուր կար-
դաւորացդ դասուն կէչիմէն ե-

կեղեցիին երեսէն է . ազգը ադ նա-
խապաշարեալ բխութեններէն բէք
կիւճ տի խալխի . զէրէ բամմանք-
նիդ կէչիմէյի համար չաբաթն ան-
գամ մի մասունք իճատ տ՛անէք ,
միւս կողմէն ալ առաջ գնացող դըպ-
րատուններուն վրայ ալ ադա ու մուր
տի քսէք ուր աւրուի , ու ժողո-
վուրդին դպրատան համար տալու
ստակը դառնայ ձեզի գայ , վէ դըպ-
րատունն ավարա ուր մնայ նը՝ ջեր-
մեռանդներն հաչուը կու չատնայ ի-
չութիւնը լայըխօվը կու տարածուի,
վէ լայըխը պալ մոմի ու զէթին եա-
ղի քիւլլիյէթլի տէվը կըլլայ ։

Ցախէթ բամմանուցնուդ լա-
յըխը կէչիմէն ազգ . կամ թաղ
մնտուկներէն ուր՝ որոշեալ ամսա-
կան ուր Թախսիս ըլլայ նը , հէմ
ձեր դիրքը պատուաւոր կըլլայ հէմ
ալ ազգը աս խայտառակութենէն և
դպրոցներն ալ ձեր ձեռքէն ձեր Փը-
ռըլտախներէն կու խալըսին ու կա-
զատին . անենկ չէ՞ տէր ախպար ։

— Տէ՛ր ախպար բօստաճին կու-
գայ ձեռքը մէքթուպ մի կայ ին-
չալլահ անդիու աշխըրքէն խէր խա-
պար մի տի առնինք ։

Տիրացու պապպելի տե՛ս ուր
մէքթուպն օրո՞ւ է ։

— Էֆէնտիմ . մէր սըբազանին
ուղղուած է ։

— Պէյիս մի չի կայ բա՛ց ու
կարդա՛ տեսնինք ի՞նչ կու գրէն , ես
սըբազանին կը ղըրուցիմ ։

Իւսկիւտար 6 սեպտեմբեր 1872
Գերապատիւ Սրբազան հայր
յ'անդնդային աշխարհն

Թաղիս սուրբ եկեղեցւոյն քար-
կոծութեանը նկատմամբ մեր տէր
հօրը կողմանէ յաշխարհդ ուղղեալ
մէկ նամակը լի է սուտ և սխալ լու-
րերով , զի այս տէր հօրը միակ դի-
տաւորութիւնն ու նպատակը չեղած
մէկ բանն եղածի պէս երևցնել բի-
րէն տէվէ ընել , կայծ մը տեսնե-
լուն հրդեհ հրատարակել և վերջա-
պէս թէ այս և թէ այդ աշխարհին
մէջ աղմուկ յարուցանել է ։ Այս
անձը դատարկագլուխ և անզբաղ
մէկն է , քանզի վերջին ծայր տգէտ
ըլլալուն չը կրնար գոնէ ընթերց-
մամբ մատենից և գրութեամբ իր
պարապ ժամերն անցունել . Իրեն
մէկ քանի անգամ առաջարկուեցաւ
որ իր խալբախճութեան արհեստո-
վըն զբաղի և չ'դատարկախօսէ ,
բայց նա՛ հակառակ մեր այս առա-
ջարկութեանը սենեակին մէջ առ-
տուները կը նստի զանազան ձևեր
կը խորհի և ցերեկները զօրն 'ի բուն
բարեպաշտից տուները կը յաճախէ
և ջերմեռանդ կանանց խղճերնին

մրգովին չուրերը կը հաղորդէ, և այս եղանակաւ կը փափաքի որ ամմէն տարի գոնէ մէկ կամ երկու անգամ Թաղը տակն ու վրայ ըլլայ :

Անցեալ օր Թաղիս դպրատան տղոցմէ մէկ երկուքը ցերեկն զբօսանքի ժամանակ, եկեղեցւոյ բակին մէջ եղած ծառին փոքրիկ քար մը նետեր են դպրոցին պատուհանէն, ասի թէ և անկրթութիւն է բայց միանգամայն ալ տղայութիւն : Մեր այս հաւատոյ ախոյեան ըլլալ փափաքողն այս քարարկութիւնն իբրև մեծ առիթ ունենալով Թաղը տակն ու վրայ ընելու և դպրոցին յառաջդիմութեանն առջև մեծկակ քար մը դնելու, գտեր են մէկ քանի ուրիշ քարեր ալ հաւաքեր, և Աստուծոյ սուրբ տաճարն յ'անհաւատից կը քարկոծուի և կը նախատուի կոր ըսելով բոլոր տուները պտտեր և ուզածին պէս ներկ մը տուեր է այս խնդրոյն որ խնդիր մը չէ՛ : Եւ ասոր այսչափ կարևորութիւն տալէն ետքը, քահանայական դասն հաւաքեր և կրօնական համագումար ժողով կազմելով վճիռ հաներ ուզեր է որ դպրատան դուներն անմիջապէս գոցուի և այս կերպով Քրիստոսի եկեղեցին 'ի քարկոծութենէ ազատուի :

Սրբազան հա՛յր այս մարդը քանի՛ որ հոս է մեր Թաղը խռովութենէ և տգիտութենէ չը պիտի ազատի, ուստի խնդրեմք ձերդ Սրբազնութենէն որ ժամ յառաջ ձեր քովը կանչէք, քանզի ձեր խօսքն իբրև պատգամ կընդունի :

Սպասելով մեր այս խնդրուածոց կատարմանը

Պատիւ ունիմք գերապատիւ հայր

Ըլլալ միշտ ձերդ սրբազնութեան
ամենախոնարհ

— Սահակ տա աճայիպ մարդը բէրիյի պէս ցատկռտելով ասդին կուգայ, նայէ՛ տէֆ ըրէ :

— Ասի, դժոխքին բոստանճին է հրամանքդ կը բնտռէ ձեռքը նամակ ունի :

— Ծօ՛ ինչ խալթ կընէ, ծօ՛ մէքթուպը ա՛ռ տէ չարուխ տէֆ ըրէ, գահէր պահարանն ալ ըլլայի նէ թո՛ղ պիտի տայիք որ ներս գար, ասանկ սրբավայր տեղը սատանայ չի մտնար:

Հալածեցա՞ւ ինչ եղաւ :

— Զխտեմ, նամակը տուաւ ու աներևոյթ եղաւ :

— Տեսա՛ր քի՝ սատանայ է եղեր:

Սա Գալուստը կանչէիր տէ կարդար նամակը աչվըներս հողնած է տէ՝ չեմ կրնար քակել:

Պ. Գալուստ Աստուած օրհնէ հո՛ս եկու :

— Դպրոցը դաս ունիմ տէր հայր:

— Հի՛մայ դպրոցէն պաշլայել կուտաս, անիկայ դպրոց չէ՝ բազում ժամանակէ պէրի դպրոցութենէ ելեր է, յ'ոտից մինչև ցգլուխ չիք առողջութիւն : Հոն անկրօնութիւն և անհաւատութիւն կը քարոզուի . ծօ՛ տղայ վախնամ քի տուն ալ պէշկեցար : Սա նամակը կարդա :

Բաւութեան աշխարհ 7 սեպ. 1872

Լայնահաւատ տէր հայր :

Իւսկիւտար .

Մինչդեռ յ'աշխարհիդ էի, քանիցս անգամ իբրև կոտակ խօսեցայ քեզ, վասն պահպանութեան կուսութեան վարժարանաց Թաղիդ, պարտ էր զի այդ երկսեռ դպրոցն միշտ պաշտեալ և անանչատ պահէիք ընդ սուրբ եկեղեցիդ, զարմացումն մեծ եղև ինձ յորժամ լուայ թէ երգեցիկ մանկունքն յոյժ պակասեալ են և տղայք դրդեալ յ'ոմանց թեթևահաւատից և յ'անհաւատից ո՛չ կամին չապիկ զգենուլ յ'եկեղեցւոջ: Եւ 'ի ժամանակի ճաշու յ'աւուրս պահոց 'ի բազում թէքսիս տղայոց տեսանի կերակուրս մեղսալիցս :

Այսու իմանի թէ բարեկարգութիւնն վարժատանցդ բոլորովին խանգարեալ է և աղաւաղեալ : Դասք սրբակրօն քահանայից գանդատս բառնան զի ո՛չ գոյ յ'եկեղեցւոջ ո՛չ խաչ. կալ ո՛չ մոմակալ ո՛չ փոխասաց և ո՛չ [illegible] պախարշըջիկ մանկունք, այս պարտաւորութիւն պատկանիւր դպրաց գանձապետի բարեպաշտին սիրելւոյ մերոյ սակայն զի՞նչ պատճառ իցէ նմա զի չկարողանայ պահել և պահպանել զպայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյդ և անփոյթս գտանի հակառակ իւր ուխտին և խոստման :

Եւ դու տէր եղբայր . լսեմք վասն ձեր զի յ'ամռան գիշերի սեղանս կազմես 'ի պարտիզի վերնատան կողման սրբոյ եկեղեցւոյ և անդ ճաշս առնես և սուրճս ըմպես և ծխես : Այսպիսի գործ ո՛չ վայել է լայնահաւատութեան ձերոյ, զի եթէ մեք այսպէս առնեմք ժողովուրդն զի՞նչ ո՛չ արասցէ : Տղայքն քարկոծեն զմեզ, որպէս քարկոծեալ զձեզ 'ի պահու ճաշուդ . և դու կարծիքս յարուցեալ ես թէ տունն Աստուծոյ քարկոծի 'ի տղայոց վարժարանին : Զի՞ եղև քեզ տէր եղբայր, զի զյարգանս և զմեծութիւն քրիստոսական եկեղեցւոյն նուազեցուցանել յօժարիս, այսպիսի գործք չեն իմ կամք, զի ես կամիմ փառաւորութիւն և պայծառութիւն եկեղեցւոյն և յարգանս և պաշտօնս արժանավայել 'ի պաշտօնէից և 'ի համայն ժողովրդոց :

Վարժատունն Թաղիդ կրօնական է, քանզի յանդիման եկեղեցւոյն կառուցեալ է . տղայք պարտին ուսանիլ անդ քրիստոնէական, ընդերցումն եկեղեցական գրոց և քաղց-

բանուած երգեցողութիւն շարականի և սաղմոսաց և ո՛չ այլ ինչ ։ պահելով յ՚աւուրս պահոց և յաճախել յ՚եկեղեցին ։

Ժամանել գրութեանս հրաւիրեաջիր զպնդահաւատ գանձապետն դըպրաց սիրելին մեր և ասա՛ նմա զի վասն պայծառութեան եկեղեցւոյն ջանս դիցէ ։ 'ի տղայոց վարժատան տասն մոմակալ տասն խաչակալ և տասն թաղախակալ վեց փոխասաց վաթսուն առաջին կարգի 60 ևս օգնական երգեցիկ և 30 ևս մեռելթաղի օրհնեալ մանկունս պատրաստեսցէ համագումար իբր 250, և եթէ 'ի սոցանէ ընդդիմութիւնս տեսցէ բունի և գանիւ և պատակաւ վարժեցուսցէ առօրեայ վարժութեամբ, զի պայծառանալով պայծառասցի տաճարն աստուծոյ և թիւք հաւատացելոց ջերմեռանդից բազմասցին օր ըստ օրէ ամէն։

* * *

Պէշիքթաշ 7 Սեպտ. 1872

—Մեծահաւատ և ամենասիրելի հայր իմ,

Գժոխոց անդունդը

Փուղում աղապպա ինծի համար միտքեդ դէշ չանցունես աղէկ խանմիշ եղեր եմ քի՝ հրամանքդ ինծի մէկալ ախպարներէս էւել կը սիրես ջնորհակալ եմ, անոր համար այս երկրորդ նամակս ճէսարէթ բրի դրեցի, բրած թէնպիհդ մինչև հիմայ չ՚ը կրնալ կատարելուս համար կիւճէնմիշ չ՚ըլլաս դուղում աղապպա, չիւնքի աս բանին հիչ երեսս չը բռներկոր ։ Նա՞րլ ընեմ բերանս վրայ չերթար քի՝ ճամբեմ, ի՞նչ ընեմ, նա՞րլ լախըրտը բանամ տէ հասկըցնեմ, չիտակը կը խայնիմ կոր, ինչ խայթ ընեմ չկյտեմ, էյէր քի հրամանքիդ նամակը ուսուլով իր օտան դնելու ըլլամնէ՝ անոր մէջն ալ փարայի տաիր բաներ կայ կեղլայ կլիմանայ, հէմ ալ չեմ ուզեր քի հրամանքիդ հրամանը ըլլալը հասկընայ, զէրէ կը վախնամ քի՝ ետքը կելլայ հրամանքդ կանիծէ կը բանադրէ տէ, արթըխ բիւթիւն բիւթիւն ալէֆներուն մէջը կը մնամ ։ Լախըրտըն կընեմ կոր նէ վրաս փուշ փուշ կըլլայ կոր . քո՛ւղում աղապպա, ահապա աս հրամանդ ետ առնես նէ չըլլա՞ր մի ։ Մէյմընալ քի՝ սիրելի հայր իմ, հրամանքդ այս աշխարհքս եկած առնենդ մեր վրայ Իոզնիմիտին միւլքերը դարձունել տուիր տէ՝ տէրօջը անուանը ինծի սէնէտ մը տալ տուիր քի՝ որքան որ աս ապրանքները մեր անուանը ֆէրաղ եղեր ենն նէ՝ դարձեալ . . . հհէ երբոր ուզէնէ թախրիրը տամ տէյի, հիմայ իմ նեղութեանս պատճառաւը այս միւլքերը կը ծախեմ կոր մէկ թառաֆէն ալ առած բորջս կ՚ խարճեմ կոր ։ Տէրը կուլայ կոմբայ

սըղըլթը կընէ, էյէր հրաման կընեսնէ, անոնք ասըլ տէրօջը տամ զէրէ անոր ալ կէչինմէն աս միւլքերն են ։ Մենք խաթ խաթ տուն կը քալենք կոր ։ Մանաւանդ որբ և այրիի տուն. խօշ ասանկ բաները մեր ընտանիքին համար նոր բաներ չեն եա՛։ Մենք ալ հրամանքէդ սորվեցանք աղապպա, անոր համար խղճմտանք ըսուած բանը մեր ֆամիլեային սիրտին մէջը չէ մտեր . տէրօջը թարաֆէն չատ սըղըլթը կընեն կոր ։ Սըղըլթըն բէք հօշս չէ՛, չեմ խմանար պիլէ ամա սըխըշտըրմիշ ընելու եղան, նայիմ էյէր քի՝ առալըխ մը կընամ աժան մաժան ծախէր տէ լմնցունէր նէ արթըխ վայիֆէս չէ՛ ։ Չէնէ էյէր հրաման կընես քի՝ ետ տամ նէ՝ պարէ տահա սատկ խրկէ քի պակսածներուն տեղը անոր ըստակ տամ ։

Ախպարներս աս օրերս բէք առաջուան պէս չեն, ինչալլահ քի երթալով ճամբու կը մտնան ես անոնց համար քէֆիլ եմ աղա՛պպա հրամանքդ հոգ մի ըներ ։ Հիմայ պաղի պաղի ինծի մտիկ ընելու պէս կը ցուցունեն կոր ։

Պատասխանիդ անհամբեր կ՚ըսպասեմ։

Անդրանիկ որդիդ

* * *

Հիսար 7 սեպտեմբեր 1872

Գերապատիւ Ամիրայիդ

յատկապէս ձեռքը կը պագնեմ ամենայն խոնարհութեամբ

Գժոխքին մէջը

Ճանըմ ամիրայ, հրամանքիդ ալէֆներուն մէջը սըխընթըլին առալըխը գլխուցաւութիւն թաճիզութիւն տալը բէք ամօթ բան է, գիտեմ ամա՛ ինչ ընեմ քի պաշխաճար մը չունիմ. չօլուխ չօճուխի տէր որբ կէչինմէքսիզ մնացի, ճա՛նըմ ամիրա կը վայլէ՞ քի տղաս, վրան էմանէթ եղած իմ միւլքերս ծախէ տէ բարաները խարճէ որի՞ն մալը որի կը ծախէ, աս ի՞նչ փորձանք է որ գլուխս եկաւ տէ չօլուխ չօճուխովըս խեղճ եմ եղեր ։

Հրամանքդ էրկանս որըթողեցար. ինծի պարտք ունի ըսիր, հիսապ չի տեսած վրան իլամ ընել տըւիր. ըսենք քի քու հիսապովդ 10 ղըշ. առնելիք ունէիր նէ՝ անոր կէսէն աւելին խարճեցիր քի՝ թէք իլամ ընես տէ օճախնիս մարես ։ Ան հերիք չեղաւ . . . . . . միւլքերն ալ թախրիրսիզ տղուդ վրայ դարձունել տուիր ան ալ հերիք չեղաւ ինծի սեպհական միւլքերն ալ ինձմէ գաղտուկ թախրիրսիզ զապթ ըրիր ու անոնք ալ տղուդ վրայ դարձուցի՛ր, էյէր քի քիչ մը տահա ապրեիր նէ, չօլուխ չօճուխս ալ պիտի յափշտակէիր տէ ծախէիր ։

Կայսերական կառավարութիւ-

նը ալլէ կերէն պարտք ունեցողին կընկանը ստացուածքը չի դրաւէր հըրամանքդ կայսերական կառավարութեան օրէնքն ալ ասքի տակ առիր ։ Ինատդ իճրա ընելու համար ասոնց ալ դոհ չեղար երկու ամիսներով բանտը դնել տուիր, ու չարաչար թշուառ ողորմելի վիճակի մէջ ձգելէդ ետքը մեռցուցիր ։

Խօշ դուն ալ չնորքով մարդու մը պէս չի մեռա՛ր եա ։ Ասոր անոր՝ մարդու հախ ուտելը մեղք է տէյի խրատ կուտայիր, հրամանքդ որը և այրիին եօքսիւզներուն հախը նա՞սըլ կերար։ Հրամանքդ Աստուածապաշտ չէիր դրամապաշտ էիր ։ Քեզի Աստուածապաշտ ըսողը խալթ է ըրեր, նախ և առաջ քու և քու սերունդին արեանը մէջ խղճմտանք ըսուած բանը չի կայ ։ Հրամանքդ տիւզճէ մոլեռանդ էիր, չիւնքի աղքատութեան տէրն եղողները ամենն ալ մոլեռանդ կըլլան, քի՝ չատերը ջերմեռանդ և բարեպաշտ կը կարծեն ։

Նոքէն կէօնա քի՝ սիրտդ տանջուեցաւ տէ՝ այս միւլքերուն էմանէթ ըլլալուն համար տղէդ թուղթ մը տալ տուիր ։ Պարէ կնքահայրնիս ալ նըլլայ քուկին չի կրցած կլլածդ տղադ կը մարսէ կոր ։

Հիմայ ինչ պիտի ընես Ամիրայ, կը բարեհաճիս տղուդ նամակ մը գրելու որ էմանէթներն ամբողջապէս թէսլիմ ընէ, չընէ գլխունուս ճարը նայինք ։ —

* * *

Գժոխքին քիւլհանին դիմացը
8 Սեպտ․ 1872

Անդրանիկ տղաս

Պէշիքթաշ

Ա՛յ օղուլ ես քեզի չը գրեցի՞ մի քի՝ իմ ճամբուս չը հետեւիս ։ Ես մարդու տուն քակելու ալըշմիշ եղեր էի տէ՝ մարդ պաթըրմիշ ընելը, օճախ մարելը, ամբողջ ընտանիքներ մոխրի վրայ նստեցնելը ինձի ջուր խմելու պէս կուգային ։ Անոնց ահուզարը ինձի յաւիտենական քեպապին դատապարտեցին ։ Ան որը և այրի կնկանն հասուցած գեշութիւնս աչքիս առջեւն է ։ Ո՛րի որ գեշութիւն ըրերեմնէ գիտես քի՝ մէկ մէկ բոցակիզեալ շղթաներ են առեր տէ ինձի անոնցմով պիտի պաշարեն ոտքս ձեռքս կապեն ։ Իշտէ գիշեր ցերեկ աչքիս առանկ սոսկալի բաներ կերեւնան ։ Սիրտս ամեն վայրկեան ահ ու դող ու սարսափի մէջ է ։ Եղջերաւորներն ալ կարծես մէկ մէկ կրակէ գաւազան առած գլխս մէկ մ'ասդին մէկ մ'ալ անդին կը քշեն, հոստեղն ալ երբեմն տատանեալ բան մըն եմ, ա ա ա ա՛խ ս՞ուր էր քի սահաթ մը առաջ երուէի մըկէի տէ ըլլնայի ։ Զէրէ յաւիտենական երուելու սարսափը անտանելի է ։ Տղաս, իմ մեղքս բէք չատ

ծանր է հինգ հարիւր հազար մեղաւորին մէջէն ինձի պէս սոսկալի մեղաւոր հազիւ հատ մը կ'ելնէ։ Ես մեղաւորաց հրեշն եմ մեղաւորութեան չ'աստուածն ու հեղինակը ։ Գործած ծանր մեղքերուս ցուցակն յականէ յ'անուանէ պատրաստուած խալթ խալթ վըզէս վար կախեր են կախուած մագաղաթեայ ցուցակը կշռելու որ ըլլամ քանի մը օխա կուգայ, հոս դժոխքին մէջը բէք չատ մարդիկ ինձի սէյիրի կուգան կոր ։

Տղա՛ս չըլլայ որ ան որը և այրի կնկանն ու չօճուխներուն էմանէթին խըեանէթ ընես քու վրադ եղած անոնց էմանէթը չափուխ տէրոջը թէսլիմ ըրէ՛, ես ըլլալիքս եղեր եմ պարէ դուն մ'ըլլար ։

Գժոխքին քիւլհանին դիմացը
10 Սեպտեմբեր 1872

Անդրանիկ տղաս

Պէշիքթաշ

Պէ՛ ա՛յ օղուլ, պէ՛ ա՛ կէօզիւմ, իշտէ նիհայէթ վաթսուն, օխխա զինճիրով ինծի կապեցին, սա ինձմէ ինչ կուզէք ա՛յ օղուլ, հոն հերիք չեղաւ տէ՝ հոս ալ ինծի տանջել կուզէք, պէ՛ ա՛յ օղուլ սա մարդը քովէդ տէֆ ըրէ՛ ըսի քեզի, դուն տահա առեր նստեր ես, ասոր խայնել չէ՛քինմիշ ըլլալը բարա չըներ, մեղք ես ա՛յ օղուլ, դուն ալ ետքը ինծի պէս չիտակ հոս կուգաս ։ Պէ՛ ա՛ կէօզիւմ ախըրպէթ սա կնկանը ձ՞այնըն ալ վրաս բերել տուիր, որը և այրի կնկանը եօքսիւզ չօճուխներուն աղրա՞նքն ալ ծախել պաշլայեցիր, դուն ինծի մի՛ նայիր ա՛յ օղուլ ես տահա ատկէ չատ պէրպաթ բաներ ըրի նէ չիտակ հոս եկայ պօզաղէս ալ վաթսուն օխխա զինճիր կախուեցաւ ։ Սա դուն պէ՞տք է ընես ։ Ա՛յ օղուլ ձեռագիր սէնէտ ես տուեր քի՝ էմանէթէն ան միւլքերը քու վրադ է ան խեղճ կնկանը միւլքերը իրեն դարձուր, էյէր քի՝ ըսեմ քի՝ չափուխ դարձուցեր ես նէ ուրիշ պահած բարաունիմ անոր տեղն ալ կը ցուցընեմ քեզի, քեզի խեղճ չեմ ձգեր․ ա՛յ օղուլ ես քեզ կը սիրեմ, չիւնքի կրօնքէդ հաւատքէդ խապար չունիս ամա՛ հիչ որ չընէ ինքզինքըդ հաւատով կը ծախես եա, զէրէ քիչ մը հաւատք ունենայիր նէ՝ խղճմըտանք ալ կունենայիր տէ՝ սըքին եօքսիւզին հախը ուտելու չէիր ելլար ։ Կը նայիմ կոր քի դուն ալ թըպխը ինծի պէս մոլեռանդ ես տէ՝ մոլեռանդ մարդոց պէս գէշ գործերդ օր ըստ օրէ կ'աւելցնես կոր․ առջի օրը հոս մէկը բերին աղէկ կը ճանչնամ տէ՝ դայի ալը առի

ամա բէք չաշմիշ եղայ .քի՝ սա ալ
հօս կուզա՞յ մի եղեր , լաքին անոր
տեղը իմինիս պէս անտանելի չէ՛ .
ա՛խ ա՛յ օղուլ ըրածներուս հաղար
անգամ բիւշման եմ ամա ինչ ֆայ-
տա .քի՝ չարէ մը չիգայ ։ եկող չաբ-
թու աղերսագրով մը ներողութիւն
պիտի խնդրեմ այն անձինքներէն
որոնց դէշութիւն հասցուցի , տու-
ներնին փլցուցի , հախերնին կերայ
աւանք պարէ գթալով իմ չըլթայա-
կապ անտանելի վիճակիս վրայ , բա-
րեխօսութիւն ընեն ոէ պարի սա
սոսկալի կրակներէն ազատիմ եթէ
հնար է . ա՛յ օղուլ կը մտմտամ կոր
.քի՝ տահա երկու երեք տեղ պա-
հած բարաներ ունիմ , սա բարա-
ներն ալ անոնց խրկեմ .քի՝ սիր-
տերնին պարէ ջիչ մը կակղնայ ,
ղէրէ չի պիտի կրնամ տանիլ այս
զարհուրելի տանջանքները ։ Ա՛խ
ա՛յ օղուլ , ի՞նչ ընեմ սա հօս գի-
մայս կայնող վիշն ու բէշերը եր-
կան կեղծաւոր բանտարկուին .քի՝
ինծի խանտրմիշ ըրաւ ոէ՝ ան աը-
դուն գլխուն անանկ մը պիրաւէն
պիրէ զարկի , տունը օճաղը տակ-
նու վրայ ըրի հերիք չըլաւ ոէ.
երկու բեօփ չափ պարաքս պաչսօ-
նակած կերպով տուգուած իքէն
ան սա գիտես եա իմին մըկուանդ-
տաս բունեց ոէ՝ երկան բէշերով
գործակալիս ձեռօքըսս ուան կաշա-
ռեցի ‘ և զօրաւոր տեղէ ալ զօրա-
ւոր թէզ.քերէ խրկել տուի , 30—
40000 ղուրուշ ստակ ալ խարճեցի
վճիռ հանել տուի .քի՝ հախ չունի
ոէյի ։ Ասանկ տնօրէնութիւն ընե-
րու էի մի ա՛յ օղուլ , անոր առնե-
լիքին , մեծ մասը իմ տանս մէջ
սպառած պիտոյից ստակն էր , որ
մեր վէքիլխարճը պիլէ պաշաօնա-
կան հարցման տեղը խոստովանե-
ցաւ ։ ասոնցմէ զուք ալ կերաք ա՛յ
օղուլ , ես անոր աղրանքներովն ու
սռակովը տասը ամիս ճեղի պէս-
լէմիշ ըրի ա՛յ օղուլ , ոէ եոքը հախ-
որդ է ոէյի վճռել տուի , սա ոէրէ-
ճէ անօրէնութիւն կըլլա՞յ մի ա՛յ
օղուլ , հիմայ չատ բիւշման էմ ամա
ի՞նչ ֆայտա .քի ըրի ։

Կըլլեմ .քի՝ գուն ալսա մար-
գուն պարաք ունիս եղեր ոէ իմ-
.քեար ալ կընես կոր , ես ըրի նէ
ա՛յ օղուլ աղէ՞կ բան մը եղաւ , մը-
նէ.ք ա՛յ օղուլ մընէ.ք ես հօս գալէս
պէրի ձեռ.քդ տուն անգամ բարա
անցաւ ի՞նչու չի տուիր ։ Անօրէնըն
յանօրէնութեան իւրում մեռցի կը-
ոէ , վախնամ .քի զու.ք այս ընթաց-
քովնիդ ինծմէ պէթէր սոսկալի
տանջանքներու պիտի գատապար-
տուիք ։

Պատասխանիդ անհամբեր կսպասեմ

Ճէհէննէմ.քէօշէսի 1 յունիս 1872

Սէվկիլիւ էվլատըմ

Ըստամպօլ Նըշանճը

Իօլէճէյիմի պիլիրսին ամմա՝
պէօյլէսէ պիլսէն պիրէ էյլէնսի-
յիմ տիւնեայը պըրագըպ տա՝ չու
կիրտաբա տիւշէճէյիմի պիլմէզ ի-
տիմ , պէրէ.քեաթ վէրսին պաշգա-
լարը կիպի քիւլհանա եագըն սէ-
յիլիմ , ա՛յ օղուլ սանա պէօյլէ.ք նա-
սահաթ էտէրիմ . պէնիմ եօլումտա
պուլունմայասըն , զիրա՝ պուրասը
կէլտիկիմ կիւն իլամըմ օզունտա
օ՛ գատար գալապալը.ք , տօսթ , աք-
րապա , թանըտը.ք էօնիւնտէ՝ հէմէն
էրիմ տիպինէ կէչտիմ ։ Խօշ ծնլար
տա պէնտէն տահա պէրպաթ եա՛
ամա՛ն օղլում , տատամ գալպի ըը.ք-
մա՛ , զիրա պէն չօ.ք ատամլար գալ-
պինի ըը.քտըմ , պէնիմ էշէ.քլիյիմ
վէ ինսաֆսըզլըղըմը , պէն թէ.ք-
միլ ինսանլըգըմ պէլլէյօրտում , վէ
պէնիմ օլ էշէ.քճէ կիտիշիմէ չօ.ք-
լու.ք քիմսէ մանիա վէրմէյօրտու
վէ պազը սուրէթտէ տէ՝ պանա ա-
ջըլը տատըլը ինսանիյէթլի սին
տէյօրլարտը ։ Նէ՞ պիլէյիմ քի՝ պա-
նա միւտահանէ էտիյօրլար ըմըշ ,
պանա կէլէն մէ.քթուպլարըն իւզէ-
րինէ Մեծապատիւ և բարեպաշտ
եաղըը կէօրիւրտիւմ , միւթլա.քա
պէն էօյլէ իմիշիմ զաննէր , տէր
տիմ ։ Պունլար հէպ միւտահանէճի-
լի.ք վէ բարա օյունու իմիշ , ա՛յ օ-
ղուլ ։ Պա՛.ք .քի պէնիմ կիպի էշէկ
օ՛լմաեասըն միւտահանէճիլէրէ .քա-
բըլմաեասըն ։ Թէ.քմիլ ինսան կիպի
ինսանիյէթլի օլասըն վէ տայիմա
կիւզէլ կիւզէլ էյի.քլէրտէ պուլունա-
սըն ։ Սէնին էթտիյին էյիլիքլէր վէ
ինսանճա կիւզէլ էյիլի.քլէր սէնի .քուր-
թարաճա.ք տըր . պաշ.քա չարէ եօ.ք
տուր . եօ՛.ք սա պէնիմ կիպի կիր-
տապա տիւշէրսին , ամա՛ն տիւշմէ ։

Ծիմտի վալիտէն պէնիմ պու-
րատա օլտուղումու իշիտիրսէ՝ պէօ-
յլէ.ք .քէտէր էտէճէ.ք տիր ։ Զիրա
ծնուն էրի պուրասը տէյիլտիր , պի-
լիրիմ օ՛ թէմիզ պիր .քատըն տըր ։
Կիւզէլ կիւզէլ չունեա պունեա էյի.քլէր
էտէրտի . վէ քիմսէնին .քալպինի
ըը.քմազ ըտը ։ Վէ էօյլէ բարեպաշ-
տուհի կիպի ածականլարա տա .քու-
լա.ք ասմազ ըտը , նէ՝ հալ իսէ էթ-
տիյիմիզի չէքէճէյիզ , պիլմէմ .քի
պուրատան պիր .քուրթուլմանըն չա-
րէսի վա՞ր մը ։ Պիր .քաչ կիւնտէն
անլար տա՝ սանա պիլտիրիրիմ ։

Մէօհիւրիւմ քիմսէնին էլինէ
կէչմէսին տէյի՝ հասթալըղըմտա՛
չիլթէ եասաըղըմըն իչինէ կէօմտիւմ ։
Իօլտիւյիւմ վա.քըթ ունութտում
սիզէ հապէր վէրմէյէ ։ Սարը Ա.ր-
թինին թահվիլի տէ օ՛ մէօհիւր իլէ

պէրապէր տիր ։ Շիլթէլէր ըրքան-
մաղտան չաքուք պու՛լ տա օ՛ բա-
րայը օնտան խըթէ՛, դէրէ օնուն է-
լի աղըրճա տըր ։ Մէդարըմա տա՛
Թաշ պըրաքըրըմա չիւնքիւ պուր-
տայըմ, չիմտիլիք պիր մէսարիֆիմ
եօք տուր ամմա՛ պիլտիկ պուրաճա
պիր եօլճու օլուրսա՛ պիր աղ բալա
կէօնտէ՛ր, հօշ պուրաեա կէլէնտէ
խըրըը պիրչէյ օլմազ եա՛ ։ Էմնիյէթ-
սիզ օլուր քէնտի եուտար. պուրա-
նըն տահա ուսուլինի էօյրէնմէտիմ
կէլէլի իքի կիւն տիր, սիւսլիւ
մէ Թէմիզ եմէքլէր հըզքեօր պիւ-
մէմ բահալըըմ՞ք մը ։ Նէ վաքըթ
բարա խատէյէճէքլէր ։ Խոթէրաէն
բոստաճը իլէ պիրաղ բարա կէօն-
տէր Փաքաթ նէ՞ ճինս բարա կէ-
չէրինի տէ պիլմէյօրում. Շիմտի-
լիք պու քատար. ճէվապընը պէք-
լէրիմ.

* * *

Ըստամպօլ Նըշանճը 2 յունիս 1872

Ազա'պպա.

Ծէհէննէմին քէօշէսինտէ

Բոստաճըն իլէ կէօնտէրտիյին մէքթուպու ալտըմ, մէ ճէհէննէմէ կիթտիյին իչին չօք աղլատըմ. սէնին կիպի բարեպաշտ ատամտա ճէհէննէմէ կիտէրսէ անբարեպաշտլար նէ՞րէյէ կիթսին ։ Պիզ իքի կիւն տիր անա լուսահոգի չաղըրըյօրուզ, չիմտի խաւարհոգի՞ մի տէյէճէյիզ ։ Նէ իսէ կէչմիշ օլսուն, պիր դաղա տըր պաշընա կէլմիշ, երին րահաթսը մէրաք է՛թմէ, հէյպէթտէ պիր ուճու օրթայը պուլունուր, սօնունա քատար օրտա քալաճաք տէյիլ սին եա՛ ։ Աման աղա՛պպա, էյի քինէրտէ օլտուղունու պիզէ հապէր վէրտին, իքի կիւնտիր ջէվիմիզ ալթլուսթ տիր ։ Խօլտիւյիւն տաքքէտէ էնիշտէմ իլէ դըղ դարտաշըմ սատնա կիրմիշլէր սանտըղընը քըրմըշլար պիր Թադըմ քէհատլար ալմըշլար վալիտէյէ սէօյլէյօրում, չիյտեմ չի տեսայ տէյօր ։ Նիհայէթ փէք սըքըշտըրտըմ էնիշտէմի իսէ՝ տէտի քի 4 Թանէ չըմէն տը Փէա քէհատը իլէ 140 լիրալըք քատար քօնսօլիտէ տիր։ Բուղում աղապպա մէքթուպուն եԹիշտիյի կիպի չարըք եաղ պիզէ՝ սանտըղընտա նէ՞ն նէ՞ն վար ըտը. դէրէ պիլիրիմ սէն տէֆԹէր քուլլանմազըտըն ամմա պիր ճիւզտան տէֆԹէրին վա՛ր ըտը. օնուտա չալմըշլար, պիզ սանտըգտա ճըղտանտա մէ չանԹատա պուլտուք 7 Թանէ չըմէն տը Փէա 180 լիրալըք քօնսօլիտէ 2 Թանէ ուֆագ պըրլանդի եիւզիւք էվին մէ տիւքքեանըն հէօճէԹի, մէ 8 փարչատա Թահվիլ ։

Շէրիտճի Բերովբէյէ, անդրանիկ աղբարա, մէ ուզուն ակոբա պօրճուն վար ըմըշ էյէր ուֆաք շէյլէր իսէ հապէր վէր սէնի պօրճլու եաԹըրմաեալըմ ։ Սաքընըն օղլու մահանաեա պաքըեօրտու օ՛ բաԹըրԹըտա իքի եիւզ սէքսէն ղըշ. բարա չըրըմաք խըմէր ։ Տէօյտիւմ քօվտում սաքըն կիւճիւնէ վա՞րմասըն ։ Ջիրա էտէպսիզ արսըզ Թադըմտան տըր ։

Սէնին էվլատըն

* * *

— Ջա՛նն . . . չա՛նն . . . չա՛նըն . . . չաննն . . .

— Այս ի՞նչ քաղցրանուագ ղանգակի ձայն է, հօ՞ս ալ եկեղեցի կայ ։

— Տէ՛ր ախպար աճայիպ խօըըԹա կանես, փէօս եկեղեցի՞ էշ կու բանի ։ Ցերկըվան կերակուրի ղանգակն է ուր կուզարնին, րամմեցէք. րամմէ ուր տեսնես Թը՝ անդիուզաշխարհքըն ասենկ մինԹաղամ սօֆրամ մի կու կենա՞յ . . . ։

— Ըսել է որ հոս՝ դժոխս Եւրոպիոյ աշխարհին պէս քաղաքակըԹեալ և լուսաւորեալ է ։

— Եւրոպան ալ խորըԹա՞յէ ուր։ Ցէօս ամմէն բան մինԹաղամ սիւրէԹ մի քեսպ արած է ։ Վէ էնվայի լէԹաֆէԹն ու սէֆաաԹը փէօս քեմալի տէրէճէն հասած է ։ Հէման կէ՛ր ու խմէ՛ ու վիւճուտդ սէրբէսԹմիշ արէ՛ ու ժուռ եկու ու էնվայի ջալղուները մտիկ արէ՛ ։

— Պէ ճա՛նըմ սէն տահա էսկի խույունու պըրադմամըշըն մեծաւորս եարանմադ իչին չօղուքըրԹըլըք էտիյօրսուն ։ Տէմինճէք, էօԹէքի տիւնեայա ավտէԹ իԹմէք խըԹէյօրուսուն, ունուտունու քէստին իսէ չիմտի պուրասընը պայլանտըրըյօրսուն, նէ՛ տիր, մեծաւորս եարանասըն տա, աղ տանջանք չէքեսին տէյի տիր ։

— Մեծաւո՛րն օրհնեցէ, այս ի՞նչ լուսապայծառ ամենափառաւոր չքեղազոյն և սքանչելազարդ սեղան է։ կարծեմ հարսանիք ըլլալու է։

— Պէ՛ ա՛խպար, րամմանոցդ ալ բան ցըցընելու չի գար. ղանգակ ուր կը լսես նը եկեղեցի է կըսես, մինԹաղամ սօֆրա մի կուտեսնես հարսնիք է կըսես ու ծոցէդ մաչտոց կու ըըտըըտես պզտի չօճուխի մի ձան տունէս նը կնունք կայ կսես խապիլէ հիմայէկս ճչճալու ձան մին ուր առնես նը՝ մեռել կայ տ՛ըսես ու բան մի խաբմիշ անեմ տէյի տի վազես ։ Ատունք փէօս տեղս բարա անելու էֆքեար չին ։ Տէ՛ հրամմէ նստէ ուր ուտինք ։

— Օրհնեցի՛ սեղանս և զկերակուրս . . . ա՛ այս ի՞նչպիսի ընդունելուԹիւն է. երկու սև պոչաւոր մարդիկ եկեր Թևերէս կը քաշեն, քու սեղանդ այս չ՚է կըսեն ։

— Տէ՛ր ախպար կեցի՛ ուր հասկընամ ու հասկցնիմ ։ Աս մարդոցը ձեռքը տէր ախպօրուԹեանդ այնա էլամ մի կու կենայ, աս էլամին

միւնտէրիճալթին մուճկլրոնին բամբա-
նուցդ կերակուրն ու նաֆախան, չոր հաց մին է ուր դժոխային չէրպէթը տի թաթխես ու ուտես : Վէ աս թուղթն ալ սօֆրայիդ նումէրօն է ուր քեզի կու ցըցընին : Ջաննըս բամբանքդ սօֆրայի ճէնճէթօվ ամիրային հետ արխատաշ տի ըլլաս : Աս մարդիքը քեզ ո՛ւր տանին խէ նը՝ փէօն դընա՛, էրկան մ'անէր : Վէ ասոնք աճայիպ մարդիք են, փէօս տեղացի նիզամին ուր իթաաթ ուր չանես նը՝ քեզ կու բըռնին ու քիւլհանը կու նետին :

— 'Ի նեղութեան խմում ես առտէր կարդացի ..... տէ՛ր ողորմեա, տէ՛ր ողորմեա, տէ՛ր ողորմեա, այս ինչ ծանր մեղք ունիմ եղեր, գոնէ՛ մէյ մը աս կղերական իլամս կարդացուէր տէ հասկընայի :

— Տէր ախպար, գործած մեղքերըդ մոռցէ՞ր էս ուր :

— Է՛յ, մեծաւո՛րն օրհնեսցէ . մարդս հողեղէն ըլլալուն միշտ սխալական է, մենք կղերականքս հարկաւ աշխարհականնէ մը աւելի մեղք կը գործենք ամա՝ մեր մեղքը միշտ ներելի ըլլալու է . վասն զի՝ նախ որ՝ սուրբ կարգ ունինք, երկրորդ որ աշխարհականի պէս ուրիշէն խրատ կամ քարոզ լսելու հարկադրուած չենք : Աշխարհականը կղերականէն երբ քարոզ և խրատ կը լսէ տէ՝ մեղք կը գործէ նէ՝ անոր մեղքը հէլպէտտէ ծանր կըլլայ, մենք որ չենք լըսեր նէ՝ մեր ծանր մեղքերն ալ հարկաւ թեթեւ կըլլայ, և այս թեթեւութենէն ալ հարկաւ քաւութիւն մեղաց յաւաջ կուգայ :

Բայց այս փորձա՞նքն ինչ է : Այս չոր հացի և դժոխային չէրպէթի սեղանը հրամանքիդ համար եղած չ'ըլլայ տէ սխալմամբ ինծի տանին :

— Տէ՛ր ախպար աս դժոխային հէօքիւմէթն ալ կու տեսնես նը՝ եաղնըշ բան մի չ'ի անէր, եալի միսաֆիր մին ուր՝ ներս ուր մննէ խէ նը՝ տէր հալ իլամը կու կտրէ, զէօրէ՝ անդիւ աշխրքէն մուֆասսալ իսթիլամով մի կու խրկին : — Հէլէ կերակուրդ կե՛ր ու իլամիդ սուրէթը կու կարդանք :

Ծուռ-Նոյնէ

2196

ԴԺՈԽՔԷ՛Ն ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԴԺՈԽՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Գ

Պատճէն տեղեկագրին . . .

Պատրաստեալ 'ի դժոխային պաշտօնէից յ'աշխարհիս շրջագայելոց :

Թիւ 3,198,000,741

Առ լուսապայծառ նախագահ, դժոխային հանրապետական կառավարութեան լայնածաւալ աշխարհին

Լուսապայծառ Տէ՛ր :

Ըստ մեծարելի օրինաց հանրապետական կառավարութեան անդընդային ցանկալի աշխարհիդ : ըդհետ եղաք և հետամուտ ցայդ և ցերեկ, ... կարգաւորելոյն, և նշանակեցաք ամենայն ուշադրութեամբ և ճշդութեամբ զ'ամենածանր եւ զ'անքաւելի յանցանս սորա, որոց թիւ բարձրանայ մինչև ց'այժմ 2369: Ըստ ներփակեալ մանուոր ցանկի մեղաց դատապարտելոյն :

Պատիւ ունիմք գոլ յաւէրժ

ձերդ լուսապայծառ տէրութեան
գործակատար և պաշտօնեայ
ցաւալի աշխարհին

* * *

Պատճէն վճռագրոյն . . . .

Ըստ 3,198,000,741 թուահամարին ուղղեալ 'ի հարազատ գործակատարէն մերմէ . . . 'ի ցաւալի աշխարհէն . արձակեցաք ներկայ վճիռ համահամեմատ 438,691րդ յօդուածոյն օրինաց, անդնդային հանրապետական կառավարութեան մերոյ, զի՝

Ըստ վճռակագրին, թիւ 389,466 126րդ թաղարամնին . . . անձն կացցէ յանդիման գեհենին մերոյ ժամս 4 օր ամենայն, արբցէ՛ գան 60՝ յ'երեկոյեան պահու, և կերիցէ մի անգամ յ'աւուր չոր հաց թաթախեալ յ'օշարակն դժոխային, և այլ ո՛չ ինչ արբցէ՛, չըթայակապ լիցի 'ի դանակածութեան և 'ի ճաշու միայն : Եւ առօրեայ նինջ նորա եղիցի ժամս երիս :

Նախագահ
Դժոխ . Հանր . Կառ .

* * *

Դժոխքին պարտեզը 7 Յունիս 1872

Սիրելի տղաս * * *

Սամաթեա

Առանց նեղութիւն մը կրելու եկայ և քու փափաքած տեղդ հասայ, երանի՜ թէ քանի մը տարի առաջ եկած ըլլայի, և քու աշխարհքիդ մէջ այնչափ նեղութեանց և քրտնաջան աշխատութեանց ներքև չը ճնշուէի. չիտակն հանդըստութիւնս ու անդորրութիւնս հիմա գտայ, տակաւին նոր կ՚զգամ ի՞նչ և ո՛ւր ըլլալս։ Ձեր այդ աշխարհը ինծի համար աշխարհ չէ՛ այլ պատժարան մը, նեղութեանց դառնութեանց, հեծեծանաց, երկիւղի և տեւական չարչարանաց տեղ մը, չիտակը խենդ եղողն ու խելք չունեցողը հոդ կը բնակի։

Կը հաւատամ որ դուն ինծի չափ նեղութիւն և տառապանք չես կրեր, և աշխարհդ տակաւին քեզի քաղցր կ՚երևնայ, բայց մի՛ հաւտար այնպէս չէ՛։

Սիրելի տղա՛ս, դժոխքը հոս չէ՛. այլ ձեր աշխարհն է, այդ աշխարհին մէջ, սակ չունեցող մարդը՛ իբրև ՚ի դժոխս կ՚տանջուի, իր ցաւալի օրերն ախ ու վախով կ՚անցունէ. շնորհակալ եմ գիս հոս փոխադրողին. որ եկած օրէս ՚ի վեր հանգիստ շունչ կ՚առնեմ։ Շուտ ըրէ՛ տղա՛ս, դուն ալ հոս եկո՛ւ ես ի՛նչ ճամբով որ եկայ նէ՝ դուն ալ այն ճամբով եկո՛ւ, և մի՛ տառապիր։ Տեղւոյս անունն հոդ աղաւաղած է, բայց ներս մտնելու ըլլաս բոլորովին հակառակը պիտի տեսնես։

Մեր մեծաւորէն պատուաւոր պաշտօն մ՚ընկալայ այս շաբթու, այն է անդնդային հարաւային 126րդ նոր պարտեզին տնօրէնութիւնը. մեր մեծաւորը շատ բարեսիրտ է, ինչպէս բոլոր երկրորդական կարգի մեծաւորներն ու անոնց գործակալները։

Ժամանակէ մ՚իվեր է ուշադրութիւն կընեմ մեր անդնդային մեծաւորաց և եղջերաւոր ու պոչաւոր գործակալաց վրայ. ասոնք բոլորն ալ երիտասարդ են և մէջերնին բնաւ ծեր մը կամ հասակաւոր մը չը կայ. կարծես թէ բոլորն ալ 16—17 տարեկան երիտասարդներ են։

Հոս այս երջանկացելոց համար կըսեն թէ անմահ են. և իրօք ալ այնպէս ըլլալու են, քանզի իմ ձեր աշխարհին մէջ գտնուած ատենս, այնպէս լսած եմ թէ ասոնք ՚ի սկզբան երկնքին մէջ հըրեշտակաց հետ հրեշտակութիւն կընեն եղեր, և ետքը չեմ գիտեր ի՛նչ ծանր յացանաց պատճառաւ վտնտուեր են, ասոնք ալ գացեր

անդունդին մէջ ուղածնուն պէս բնակութիւն հաստատեր են. և ասոնց տեսակը որոշելու համար, քանի մը տարի միայն մեծնալով՝ մորթերնին սևցեր, ետևնին պոչաւորուեր և գլուխնին ալ եղջերաւորուեր, ու այսպէս մնացեր են՝, քանի որ առաջ երկնային հրեշտակաց պէս լուսեղէն ու թևաւոր, մեծաւ 4—5 տարեկան և փոքու մասամբ 12—13 տարեկան տղաքներ են եղեր։ Ուստի՝ քանի՛ որ երկնային հրեշտակները չեն ծերանար ու անմահ կը մնան, ասոնք ա՛լ անոնց համասեռն ըլլալնուն պատճառաւն անմահ ըլլալնին բան մը չէ՝։

Երկրորդ՝ հոս գլխաւորաբար սա աղեկութիւնն ու երջանկութիւնը կայ, որ երկնից արքայութիւնը մտնողներուն պէս՝ հոս ալ մտնող ծանր ու թեթև մեղաւորները դըժոխոյս դռնէն ներս մտնալնուն պէս՝ անմահութիւն կ՚զգենուն, հոս ամենևին մեռնելու կամ հիւանդանալու կամ զանազան արկած ու փորձանքներով կորնչելու բնաւ երկիւղ չը կայ. սակայն սա կայ որ՛ ամեն գաղթական ինչ հասակով որ կուգայ հոս՝ նոյն հասակովը կը մընայ առանց փոփոխութեան բայց աւրուած դէմքերն հետ զհետէ կը շտկուին մորթն ոսկորին փակած մարմինները կը պարարին և յօշատեալ անդամներն իրարու կը կցին ու ճանաչելի մարմիններ կ՚ըլլան։

Այս անդնդային աշխարհիս մէջ 12 տարեկանէ վար գաղթական տղայ չը կայ. և ահա ասոր համար ըլլալու է, որ ըստ ձեզ սատանայ՝ և ըստ մեզ մեծաւոր կոչեցելոց հասակնին հրեշտակային չեն։

Իմ լսածիս նայելով 12 տարեկանէն վար եղող և ձեր աշխարհէն գաղթող բոլոր տղայք կը թեւաւորին վեր կելնեն եղեր. հոս թև ունեցողները դևերն են միայն որք մեզի մեծաւոր են։ Նոր պաշտօն ընդունած օրս յատկապէս աղերսագիր մը մատուցի մեր մեծաւորին որ ինծի ալ առանց եղջերոյ և պոչի զոյգ մը թևով թեւաւորէ, մեր մեծաւորը չուզեց ինքնիրեն որոշում մը տալ, բայց խոստացաւ որ ամսոյս 20 ին գումարուելիք անդնդային մեծաւորական ընդհանուր ժողովին ներկայացնէ այս խնդիրը։

Ինծ այնպէս կը թուի թէ այս պոչաւոր եղջերաւոր և թևաւոր սև մեծաւորները, մեր մեղաւորաց վրայ տակաւին վստահութիւն չունին, կը վախնան որ մի՛ գուցէ, թևաւորուելով կամ անդի և կամ վերի աշխարհը փախչինք. սակայն ես այդպիսի դիտաւորութիւն մը բնաւ չունիմ. իրաւ որ երբեմն կուզեմ անդի աշխարհին մէջ բարե-

կամենր տեսնել բայց առանց գլխեր մնալու եւ կը դառնամ, քանզի խենդ եմ որ նեղութիւն և տանջանք կրած տեղս նորէն երթամ ու սոսկալի լուռ գլխեր տեսնեմ:

Սակայն մեծ փափաք ունիմ մէյ մը լուսեղէն աշխարհքին ենելու ու տեսնելու, քանզի երազիս մէջ տեսած եմ: Բայց կ'երեւի որ չը պիտի յաջողի քանզի մեր դժոխային հին պատմութեանց մէջ արձանագրուած կայ եղեր թէ՝ ոմանց գաղթականաց թեւ շնորհուելով երկնային աշխարհը փախեր են առանց միւսանգամ վար իջնելու:

Ինծ կ'երեւի որ՝ եթէ աշխարհիս ոմանց և պաշտօնաւոր գաղթականաց համար թեւաւորութեան խնդիրն ընդհանուր ժողովոյն մէջ ընդունուի և որոշուի, դարձեալ ըստ նախնի զօրաւոր թեւոց պէս չը պիտի կըրնայ ըլլալ, այլ հաւանական է որ տկար թեւեր պիտի շնորհուի, որպէս զի միայն ձեր աշխարհը կարենամք երթեւեկել որ մեզի շատ մօտ է:

Մեծապէս կը յուսամ որ մէկ քանի օրէն ետքը իմ այս փափաքանացս պիտ՚ արժանանամ, և զիս թեւաւոր պիտի տեսնես. մեր անդնդային կառավարութիւնը ժամանակէ մ'ի վեր զբաղած է իր երկրին բնակչաց դէմքերուն բարետեսիլ և գեղատեսիլ ըլլալուն համար. քանզի՝ հոս բոլոր գաղթական բընակիչք, գրէ թէ տգեղ են թէ արանց և թէ կանանց սեռին գրէ թէ հարիւր հազարին մէջէն մէկ գեղատեսիլ մը հազիւ կայ: Այս կարեւոր խնդրոյն համար մասնաժողով մը սահմանուած է որ ստէպ ստէպ նիստեր կընէ, և կը խորհի ձեր աշխարհի գեղատեսիններն աստ գաղթեցնելու կամ փոխադրելու միջոցը գտնել: Զի՝ եթէ այս ալ ըլլայ այն ատեն անդնդային աշխարհս պիտ՚ ըլլայ անշուշտ լրումն ամենայն երջանկութեանց: Քանզի՝ եթէ կայ պակաս բան մը հոս, այն ալ բընակչաց խիստ մեծագոյն մասին տըգեղութիւնն է միայն:

Ճէհէննէմին պիր քէօշէսի
7 Յունիս 1872

Սէվկիւլիւ էվլատըմ

Ֆէրրահ տիւնեատա

Պէլքի՝ էօյլէ ղանն էտէրտին քի՝ պէն 'ի դոգն Աբրահամու րահաթ օթուրմուշում ամմա՝ ղաննըն կիպի տէյիլ իմիշ: Զիրա՝ սէնտէն այրըլտըղըմ կիպի նէֆէս ալըրմաքըղըն մըղաւոր ծառայը պուրատա աթըլըր, նէ՞ տէյիմ պէնիմ ծովայեալ կիւնահլարըմ տըր չէքէճէիմ: Անճաք տիկէր արքատաշլարըմըն հալինէ պաքըրպ քէնտիմի թէսէլլի էտիյորում: Տահա պու սապահ, պիզիմ արքա մահալլէտէն տօլաշըրքան տէյիլ ինսան եւրեքլի, իլլա մեղաւոր եւրեքլի պիլէ տաեանմազ պիր հալ կէօրտիւմ: Կէչէնլէրտէ պիզիմ էսնաֆտան կիւրիւլթիւ բաթըրտը իլէ պիր աճարկու ատամ կէլտի պուրատա, թանըտըղըն . . . էյ արթըք չէքտիյի խաքէնճէլէր թարիֆ օլունմազ, պէրէքեաթ վէրսին քի՝ վիճուտ սէմիզճէ տէ՝ տաեանըքեօր զավալլըեը ալէվլէրին թա՝ քարշըսընա քօյմուշլար, հէր սապահ էլլէրինի ատաքլարընը թիմուր զէնճիրլէրլէ պաղլայըրպ՝ իքի թարաֆընտան իքիչէր պաշտօնեայ մեծաւորին աշխարհիս, էլլիչէր սօբա եաքըշտըրըրեօրլար վէ սօնըրա՝ սէրպէսթ սալը վէրիեօրլար: Պէնիմ կէչտիյիմտէ սօքալար էնիպ չըքըրեօրտու, զավալլը էսնաֆտաշ ինէքլէր կիպի աճըեըլը սէսլէրլէ պաղըրըրեօրտու, պէս պէյլի քի պէօյլէճէ ճինայէթ սահիպի օլմալը: Մէրաք էթտիմ կիթտիմ պուտատըն իլամընը օքումաքըղա՝ լաքին բիչման օլտում: Հաքիքաթ պէն տէ հաթտիմ օլմաեարաք էրէյինճէ կիւնահլար իշլէմիշիմ սիզին սէմթտէ ամմա՝ արթըք պունունքի պէնի պիր քաչ քաթ կէչէր: Բէք չօք քիմսէլէրին հադդընը իպթալ էթմիշ, ատէթա էվլէր սէօնտիւրմիւշ, բարբարօսլուքլա վարլըեէթ եըղմըշ: Տահա նէլէ՛ր, տահա նէլէ՛ր: Էվլատըմ պէնիմ երիմ ղարարըղ տըր. էյլէնճէմտէ երինտէ տիր ամմա, ալթեանը խամի ճէհէննէմ տէյի՞լ մի, հավէս էթմէ: Անամ պապամ արքայութիւն, կիթմէմիշիմ ամմա՝ իշիթտիյիմէ կէօրէ, լուսեղէն աշխարհ ըմըշ, վէ օնա կէօրէ հէր պիր չէյլէր տէ լուսեղէն իմիշ. տիվանէ օլուեօրում պիր քէնտիմի օրաեա աթաըմ տէյի ամմա՝ նէ՞ միւմքին: Պարի ա՛յ օղուլ պա՛ք քի սէն կիտէսին, պանա օլմուշ օլաճաք. սէն քէնտի սէլամէթինէ պաք, պիլմէմ քի շիմտի կիտիշին նասը՞լ: Պուրա հարճը մը, եօքսա եուքարը իչի մի: Պիզի թաամա չըղըրըեօրլար, պաշքա վադըթ սանա էյզէմ մաստէլէր իւզերինէ եաղաճաղըմ:

Սէնին բէտէրին

* * *

Ենի-Քաբու 8 Յունիս 1872

Սէվկիւլիւ բէտէրիմ

Ճէհէննէմին պիր քէօշէսինտէ

Քէստանէ սուեռունտաքի սէթտէ օթուրուպ իւչ սաէօրտ ճան ահպապ լա ճերմակ ջուր իչտիյիմ վաքըթ՝ տիւնքի թարիհլի մէքտուպընը վէրտիլէր:

Մէքտուպու կէթիրէն աճաւ աճայիպ պիրի իտի, հէման կէօրիւնմէսի իլէ պէրապէր սավուշմաղ պիր

օլտու ։ Նիւրէյիմ պիրտէն պիրէ այլթ իւսթ օլտու քի՝ ա՛ճապա էօթէ.քի տիւննատան ճայտըն տա՝ կէրի՞ մի տէօնտիւն, վէ աճէլէ մէ.քթուպունու աչտըմ օ.քուտում, ճէհէննէմտէ օլտուղունու իչիմ տիյիմ կիպի՝ աղըճը.ք [նիւրէյիմ րահաթլանտը, վէ իւսթ իւսթէ իւչ ճերմակ ջուր տահա իչտիմ, չիւն.քի՝ աղա՛պպա, պուրատա տէօնէր տէ բարալըընը կէրի իսթէրսէն պէն նէ՞ եաքաճաղըմ։ Զահէր պէն տէ կէլիպ սէնին [երինտէ օթուրաճաղըմ ։ Աղա՛պպա, եալընըզ կէլսէն պիր տէֆա պուրասընը կէօրսէն տէ տուրմասան կէնէ կիթսէ՛ն ։ Կէօրէյիմ սենին նէ՛ թաթլը տիւննեա տըր աղա՛պպա ։ Մեծապէս շնորհակալըմ ան էվվէլ բա՛րալըը թէ.քմիլ ծպրա.քտըն տա՝ կիթտին ։ Շիմտի պէն պուրտա հովահրել օլուեօրում ։ Պիր կէօրէյիմ տին պէնի աղա՛պպա, չօ.ք իւսթէ կէլմիշիմ ։ Հիչ տիւշիւնճէմեօ՛.ք տըր ։ Ալեա ճերմակ ջուր, ալեա եմէ.քլէր, կէզմէ.քլէր, չալկըլար, էյլէնճէլէր, հէր նէ՛ թիւրլիւ .քի օլուրսա թէ.քմիլ պէօյլէճէ կիւնիւմի կիւն էտէյօրում ։ Պիր թարաֆտան տա՝ սէնի աճըյօրում աղապպա՝ .քի սէն օրատա .քան թէր իչինէ կիրէեօրսուն ամա նէ՛ չարէ ։ Երկնային կամեցողութիւն էօյլէ իմիշ էլիմտէն նէ՝ կէլիր .քի՝ նէ՛ եափայըմ ։ Պէօյլէ կիտերաէմ աղապպա պէն տէ սէնին եանընա կէլէճէյիմ, օղուլ պապա քարշը .քարշըեա կէչէր տէ էյլէնիրիզ ։ Զէրէ պու կիտիշիմէ երկնային .քաղա.քա կիտէմէյէճէյիմ ։ Ալըպ տէյի՛լ ա ։ Պիր թիւրլիւ եօլունու տէյիշտիրեմէյօրում ։ Մութլա.ք շու տիւննեա շէ.քերտէն թաթլը կէլիյօր պանա ։ Իլլէ եաղըն մահիթապը կէճէլէրի ։ Աման աղապպա օ՛ զէֆ.քլէր հաթըրըմա կէլտի.քճէ, օ՛ պու ա.քշամ.քի՝ ֆիրէճ պուրնունտա.քի եաքաճա.ք չընկըրտակը զիեաֆէթիմիզի տէր հաթըր էթտի.քճէ՝ երիմտէ օթուրամազ օլույօրում ։ Աման աղապպա շիմտիլի.ք պու .քատար էլվէրիր ։

Սէնին էվլատըն

* * *

Դժոխքին լայըխը մէկ տայրէն
٢١ Իլուլ ١٢٨٨

Սիրելի որդւոյս աշխին կու պատնիմ
Ըստամպօլ

Գիրս եստ հասնելուն՝ շատակ երթաս ու ան . . . լին արղուհալ մի անես, վէ պատվիրա.քարան նալխապար տաս, ֆախէտ կուղես նը՝ աս պատվիրա.քարանի մատտէն սարֆը նազար արէ՛, զէօրէ ան խուսուսէն պէրի է ուր աշխիս աճայիպ մի կ'երեւի ։ Ա՛յ օղուլ՝ մեղավվէօրս .քէսալի մալիւմաթ արի ուր՝ հիւանդանոցին համար կտակ արած այտընու ճէսիմ թառլաս, ատ գող ու բող հէրիֆը, իշու պէս ծախեր ու սատակը զիմմէթն է անցուցէր ։ Աս ուր՝ ինձի ուր՝ աղէնկ է արէր նը՝ տահա սայիր միւպաշերէթ ու մէմուրիյէթ արածներն ինչե՞ր չէ՛ արէր ուր ։

Ինմալ չանես ատ .քէօրէկլին եախայէն բունածիտ պէս իլամ մի կըտտես ու՝ թառլային պէտէլաթը .քըլթէն բերնէն դուրս հանես ու հիւանդանոցին անուանը դարցընես. ֆախէտ լրե.ք տեղ միւ.քէմմէլ խայտ անել տաս ուր խաթմին ալ չ՛ի ծախուի ։ Ջըսել կուզիմ ուր, խայտ մի էջմիածնու դիւանը, խայտ մի Երուսաղեմու, խայտ մին ալ ֆէօդ տեղացի պատվիրա.քարանը ։

Եթը՝ ինմալ արիր ու միւսէյեպ տավրանմիշ եղար ու՝ եախուտ ուր՝ ան շանն հետ ույուշմիշ եղար խէ նը՝ ֆէօս մէկ .քանի խանթար կու կիշարէ զէնճիրներ կու կենան բարով կարմրած, .քովս դալուդ պէս՝ մեծաւորին կըսիմ ու .քեզ բարով կու բաժտիմ փուռը կու նետիմ ։ Զէօրէ հիւանդանոցին թախսիս եղած իրատն աղքտին նաֆախային պէտէլն է ուր մեղավվէօրս կտակ իմ արեր, աս հասըլաթը չարըմիշ անել ու զիմմէթն անցընելը, աղ.քըտին բերնէն հացը քաշել ու ինք ուտելէն ֆէրլա մի չ՛ի կայ, ատ գող ու բող ատէպսիզ հէրիֆը հէլպէթտէ ֆէօս տի գայ աղէնկ պէրպաթ հէրիֆն ո՞ւր տ՛երթայ ուր, ո՞ւր գայ նը ներ.քին վրան տի դարցընիմ ու՝ լայըխը ճէֆա մի տալ տի տամ ։

Զ՛ը գիտիմ թը՝ տիկէր կտակ անողներուն կտայներն ալ՝ սա հիյէ՞թն ին .քէսպ արեր ։

Ցէր հալ թահսիլի ճէվապիդ կուսպասեմ ։

* * *

Դժոխ.ք ٢٢ Իլուլ ١٢٨٨

Հարազատ որդիս
Խումխարուին ճիվարն

Թաճիպ կանիմ ուր՝ երե.ք տարի կանէ տիլպէր աշխար.քդ թէր.ք անես ու՝ էլան հանդստա.քարիս վրայ տապանագիր մի ույտուրմիշ չէ.ք արէր ։

Աս ի՞նչ ինմալութիւն է ուր վրադ կու տեսնիմ, եթը աս խուսուսին .քէսալի մալիւմաթ ուր կ՛ալըէի նը՝ տիկէր բարեկամի մի ինալէ ու սըբարըշ կ՛անէի, զէօրէ՝ լուսաֆէօ.քի աղա ախպորս հանդստա.քարին վրայի տապանագիրը միհասիպէթսիզ բան մին է տէյի կու լսիմ ։ Շըտտայն աս մատտէին ալ էֆ.քեար իմ արէր, զէօրէ աղա ախպորս հիմմէթովն է ուր աշխր.քիդ [մէջ աշուիտ վէր ժուռ կուգաս ։ Պէ՛ ա՛խպար լայըխը հէրիֆ մի գտնէյիր ու .քանի մի խուրդ ալ էսիրկէմիշ չ՛անէիր ու լայըխը հանդստագիր մի կըտտել տայիր ։

Ա՛լ ինչ ուր է նը գլիհնըս բարով մի տեղ արա՛ւ ուր դուն պէճէրմիշ չ՛ի տի կրնաս անէր ու՝ մեղավկէօրինս քինթդ բերանդ տի դարձնես, ինչ անեմ, մեր տայրէն գտնուող տիրացու պապուելէ՛ն բարով ու լայըկը հանգստադիր մի թանդիմանել տուի ու լէֆֆէն կու դանես։

Ջեռքդ հասածին պէս միւտաէթ մի միրուր չարած չինել տալու խայրէթն արէ ու՝ էհմալ մ՚անէր, մէ թարաֆս ճէփասն սահաթ մին առաջ իրսալ արէ։

Հանգստաքարին սուրէթն

ՏԱՊԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ

Բարձրապատիւ և պայծառահաւատ . . . ամիրայի ազգասէր բարերարի որ հանգեաւ 'ի գոգն բարձրելոյն և թաղեցաւ մեծահռչակ հանդիսիւ և երկնավայել փառաւորեալ մարմին իւր ամփոփեցաւ 'ի միջի ճարտարարուեստ շիրմիս վասն փառաց ազգիս հայոց։

Պանծայ երկինք ցնծան հրեշտակք լուսեղէնք.
Զօրք երկնային երգեն համայն քերովբէք։
Խնդայ Սիօն ցնծայ տաճարն Աստուծոյ,
Զ'անջատեցաւ արդար հոգի մ'ի մարմնոյ։
. . . Ն է մեծ ամիրայն բարեպաշտ,
Որ փոխեցաւ 'ի կենցաղէս քաղցր ու հաշտ։
Փառաւորեալ փառաւորէր 'ի յ'ազգիս,
Զի պանծացեալ շքեղանայր յ'աշխարհիս։
Պահէր զձիս և զջորիս բազմաթիւս,
Զառջառս և զկառս և ըզբայթօնս քառանիւս։
Զխադարմանս և կառավարս ընդ նոմին,
Ըզ խոհարարս զսպասաւորս միասին։
Ունէր զայգիս և ըզտունս մեծամեծ,
Ըզ բաղանիս ըզպարտէզս քէօշկս մեծ։
Անմահական ջուրըս բղխէր յագբերաց,
Ըզ սառնիճս և ըզ հորս պարտիզաց։
Ա՛յգիս բերէր խաղողս առատ և անոյշ,
Պտուղս բազումս ծաղիկս հոտով միրգս յոյժ։
Այսպէս եղեւ փառք տանն ազգիս Արամեան,
Եւ միշտ պարծանք յաւերժ պատիւ ազգութեան։

Եթող զաւակս և ըզթոռունս հարազատ,
Նաեւ ըզհարսն և ըզփեսայս պայազատ։
Փչեաց ապա ըզհոգին իւր մաքրապէս,
Եւ սըլացաւ աղաւնապէս յ'աշխարհէս։
Սա բարձրացաւ հանգեաւ 'ի գոգ բարձրելոյն,
'ի հասակի ամաց եօթանուն և միոյն,
'ի հաւատըս մաքուր և սուրբ և բարի,
Զի յաճախէր յեկեղեցին 'ի թաղի։
Առաքինի վարուք աղօթս կատարէր,
Ցաւուրս տօնի կիւրակէի մոմ վառէր։
Երկրպագէր և աղօթէր 'ի դաւթի,
Եւ ընդ մանկունս երբեմն երգէր 'ի դասի։
Այսպէս եղև սա բարձրելոյն հաճելի,
Փառօք իւրով և վարուքն գովելի։
Պատկառելի էր սա 'ի մէջ մեր ազգին,
Ցորժամ բազմէր 'ի գերագոյն ժողովին։
Ուա՛ղ բա՛բէ եղո՛ւկ ասեմ զի ընդէ՞ր,
Ո՛չ գըտանի այժմ բարձրելոյն առ ընթեր։
Աշխարհ համայն կարծէր լեալըն 'ի յերկին,
Զի սուրբ մաքուր էր նա յաւերժ ասէին։
Լուր եկըն աստ զի բազմեալ կայ 'ի գժոխն,
Քանզի ասեն կըրէ այժմ մարդկանց ոխն։
Բայց նա սուրբ էր առաքինի բարերար,
Զի ճոխացեալ ունէր իւր տուն միշտ պարտոր։
Բարձրապատիւ էր սա 'իմէջ էնաֆին,
Սեղանաւոր գոլով միշտ յայսմ աշխարհին։
Ապա զիա՞րդ գըտանի այժմ յ'անդնդին,
Զի ամիրա կոչեցեալ է 'ի յազգին։
Բազում սորա եղև հանդէս մեծաշուք,
Եւ յետ մահուան եղև մատաղ և կոչունք։
Զիա՞րդ ապա ո՛չ գըտանի 'ի յերկին,
Զի զգեցաւ ըզլոյս փառաց կըրօնին։
Ցափշտակեալ սատանայէ իբրև մարդ,
Բայց ո՛չ խաբեալ 'ի նըմանէ ծանիք արդ։

Զի հարուստ էր և մեծատուն փառաւոր,
Թափոր առնէր յ՚եկեղեցիս հոգևոր։
Ո՛վ անցաւորք մի՛ թողուք սա յ՚անդնդին,
Զի ամիրա ոմն կոչի մեր յ՚ազգին։
Աղօթեցէ՛ք զի բարձրասցի սըլասցի,
Արժանասցի ՚ի դասս սըրբոց բազմեսցի։
Զի մեծատուն է ճոխացեալ ազգասէր,
Մեծահաւատ և բարեպաշտ ժամասէր։
Թուեցէ՛ք զհոգին ամիրային և զմարմին,
Բարձրացուցէք ըզ սա փութով ՚ի յ՚երկին։
Պաշտօնս բազումս և զ՚աղօթըս արարէք,
Հայր մեր մաղթանս և ողորմիս ասացէք

Բանաստեղծական քերթողութիւն յ՚օրինեալ ՚ի սրտաթախիծ ժամանակի . . . վարժապետէ ծերացելոյ երբեմն դասատու հայկաբանութեան ազգային վարժարանաց։

Յ. Գ.

Աս հանդստագիրն ֆիլ վախի տիպաճէլի վէ մուֆասսալ քէրթողութիւն մին է իսէ տէ՝ ղայէթէն լայըխըյլէ խալէմի առնուած լինալուն աղագաւն թէքմիլէն տէրճ անել ինճապ կանէ, էվվէլ էմիրտէ աղա ախպօրս լուսաֆիզօղի քարին վրայ, վէ էյէր թը՝ քարը թահամմուլ չանէ նը՝ ֆըռտօլայի էթրաֆն ալ ուր գրուի իսէ նը՝ պէյիս մի չ՚ի կայ։

Անդնդային հանրապետական կառավարութեան մէջ, ճարտարորդոյ դատապարտելոյ մը շնորհուած պաշտօնէին առթիւ՝ յիշեալ պաշտօնէին կողմէն իր վարժուած լեզուովըն առ Նախագահն կառավարութեան դժոխոց ուղղեալ շնորհակալութեան ուղղերձի պատճէնը։

Րիասէթի ճէլիլէի ճիհէննէմիյէ սայէ էնտազը իպհէթ վէ իճլալ վէլինիամ չիտտէթլու ֆէրասէթլու աշիամէթլու էֆէնտիմ հազրէթլէրինին խաքիրայի ալիի տէհշէթէնտազլէրինէ արիզաի քէմթէրանէմ տիր։

Մարուզ չաքէր քէմինէլէրի տիր քի՝

Խաքիրայի մէալի ինթիվայի հազրէթի վէլիինիամիլէրինէ տէրքեար վէ պէտիտար օլան չիտտէթի ուպուտիյէթ վէ սըտքը թավիյէթ քէմթէրանէմին՝ նէզտի մէալի վէֆտի հազրէթի վէլիինիամիլէրինտէ մարէսմէթի խալսէթ վէ տէլայիլ օլմասը, թաատիյտէն ինթիրազէն՝ իճազը մէքալ սըտքը իսթիմալէ պայիս օլտու։

Զաքէր քէմինէլէրինին խաքիրայի ալիի հազրէթ վէլիինիամիլէրինէ հէր պար թաղտիմի մաարուզաթ Նաչիզանէ իլէ արզը ուպուտիյէթ վէ խուլուսիյէթ էյլէմէսի, մուրու ալի միդտարըն պարկեանը սիւլէյմանիյէ արզը նիսպէթ էյլէմէսի դապիլինտէն իսէ տէ՝ ապտի ահդարլէրի միխիլու, պէնտէկեանը սատադաթ Նշանըն վէսիլէ պուլտուքճա թէէքքիտի ուպուտիյէթէ, վէ թէվէճճուհաթը պահիր իւլպէրէքեաթը վէլիինիամիլէրինէ մուպատէրէթ էյլէմէսի՝ ֆարիզաի զիմմէթ պուլունմուշ. վէ պունճա վադըթտան պէրու՝ մինկայըը հատտ նա՛յիլ օլտուղում թէվէճճուհաթը մուքատտէսէի վէլիինիամիլէրինին էսէրի պահիր իւլպիւրհանը օլմաք իւզրէ՝ չաքէրքէմթէրլէրինէ ինայէթ վէ իհսալէ պույրուլմուշ օլան 2681ինճի քարունուն թէք պօյնուզ մուհաֆըզըղը մէմուրիյէթինին պու քէրրէ հիմէմի մէալի նիհէմի հազրէթի վէլիինիամիլէրի իլէ ըէհաեապ օլմասը իսէ՝ պու ֆէրիզանըն իյֆա վէ իճրասընա պիր վէսիլէյի հասէնէ վէ թամմէ իթթիխազը իլէ, պարկեահ մէալի իքթինահ հազրէթի վէլիինիամիլէրինտէ մէտարը արիզա վէ քապուլի անճաք աճիզ ու նօքսան օլան թէշէքքիւրաթը մալիա նիհայէի քէմթէրանէմին հուզուրու ալիի վէլիինիամիլէրինէ արզ ու թագտիմինէ պատի ճիւրէթ օլմուշ տուր։

Պու պապտէ հէր նէ՛ վէչհիլէ իյֆաի թէշէքքիւրաթ վէ նէ՛ սուրէթլէ իպրազը ուպուտիյէթ վէ խու-

սուսխյէթ էյլէսէմ , եւնէ նօզսան օլաճաղընտան՝ հէման մէլունֆ օլտուղում տիւայի տէվամը էօմրու իգպալ վէ իճլալ հազրէթի վէլի ևւն նիամիյէրինին թէքրարը իլէ՝ թէզեւնի պէպանը սատադաթնշանէ իթիտար վէ մազհարիյէթլէ՝ մուֆթեխիր օլտուղում թէվվէճիւհաթը ճէլիյէյի մէքեարըմ կայաթ հաղրէթ վէլիւն նիամիյէրինին թէ՝եիտ վէ թէշեիտինէ իճթիսար օլունուր . օլ պապտէ վէ հէր հալտէ էմր ու ֆէրման հազրէթի վէլի լուլ էմրինտիր ։

պէնտէյի

* * *

Անդնդային աշխարհ
25 Սեպտեմբեր 1872

Մեծապատիւ խմբագիր
Կ. Պոլիս

Ներկայ ամսոյս 20 Թուականւ և 72) Թուահամարաւ հրատարակեալ Թերթերնուդ մէջ հետևեալը կարդացինք և մեծ ցաւ զգացինք մեր ազգին ներկայ դիրքին վրայ ։

„ Խոնարհաբար շնորհաւորելով Նորին վսեմութեան այս մեծ աստիճանն , աւաւել բարձրերը կը մաղթեմք , յուսալով որ ինչպէս մինչև ցարդ նոյնպէս և այսուհետև իւր բարձրութենէն կ՚նայի դէպ 'ի խոնարհ մեր Ազգին վրայ , և ոմանց պէս չ՚մոռնար իւր ազգն . որ օգնութեան և ձեռնտուութեան կարօտ է ։ „

Պ. խմբագիր , մենք այնպէս կը կարծէինք մինչև յ՚աշխարհիդ էինք , որ միայն Աստուած է որ իւր բարձրութենէն դէպ 'ի խոնարհ կ՚նայի , և ահա ասոր համար , հայաստանեայց եկեղեցին այսպէս կ՚երգէ „ օգնութիւն մեզ ժամանեա՛ կարող տէր , առաքեա՛ 'ի բարձանց զքո խաղաղութիւնդ և պահեա՛ զքո յուսացեալսդ ալէլուեա „ ։ Իսկ ձեր խմբագրապետութիւնը Պ. Խմբագիր , եկեղեցիէն լսեր և օրաթերթիդ մէջոցաւ Նորին վսեմութեանը նուիրեր է յ՚անուն մեր խոնարհացեալ ազգին ։

Պ. խմբագիր , կ՚երևի որ այս օրերս մեր մեծաւորին կողմանէ ձեզի ըլլալիք մէկ հրաւէրին յոյն վրայ մեծապէս շփոթած ըլլալու էք , քանզի ասկէ յառաջ երբեմն ձեր թերթերուն մէջ կը տեսնուէր թէ վեհափառ սուլթանն անգամ իր ժողովուրդն հայրաբար կուզէ եղեր խնամել , և ո՛չ երբէք 'ի բարձանց 'ի խոնարհ կ՚նայի եղեր իր ժողովրդոյը վրայ ։

Միթէ մեր Ազգն ա՞յն աստիճան ցած և խոնարհ դարձած է , որ մեք հայքս 'ի ցածուստ օգնութիւն և ձեռնտուութիւն պիտի մաղթեմք վսեմութենէ մը որ նստի 'ի բարձունս , եթէ քիչ մ՚ալ յառաջ երթանք 'ի կառս քրովբէտկանս ։

Պ. խմբագիր , ամօ՛թ է , եթէ քեզի համար բան մը պիտի գրես , և այս միջոցովն , վսեմութեանը մերձենալու իղձ կամ փափաք ունիս նէ՝ ա՛զգն ինչու մէջ կը խառնես և կը ցածցնես ու կը խոնարհեցնես , ըսել կուզեմ +էբ-ւ-էֆ կընես ։

Մեք անդնդային կամ դժոխային հայազգիքս բոլոր զօրութեամբ կը փողոքեմք ձեր հրատարակած ազգային ցածութեանը կամ խոնարհութեանը դէմ և կը պահանջեմք որ առ բարձրեալն ուղղելի մաղթանք մը մահկանացուի մը յատկացընելէ զգուշանաք այսուհետև ,

Պ. խմբագիր , մեր մեծաւորը երբ իմացաւ թէ ձեր խմբագրապետութիւնը անդնդային բնակութենէն կամ կեանք վարելէն շատ կ՚ախորժի (քանզի 'ի յատակս երկրի կը բնակիք եղեր յ՚ աշխարհիդ ,) սիրեց զձեզ , և զձեզ սիրելուն 'ի նըշան , բարեհաճեցաւ ձեր այն ծեփողական գրութիւնը կամ ուղերձը սրբագրել հետևեալ կերպով ։

„ Յուսալով որ այսուհետև իւր բարձրութենէն կ՚նայի դէպ 'ի խոնարհ մեր Թերթին վրայ , և ոմանց պէս չ՚մոռնար մեր Թերթը , որ օգնութեան և՛ ձեռնտուութեան կարօտ է „

Կարծեմք Պ. խմբագիր , որ մեր մեծաւորին այս սրբագրութիւնը ձեզի խիստ հաճելի պիտի Թուի , քանզի յ՚անուն ազգին ըրած մաղթանքնուդ բուն նպատակն ալ աս է ։

Ընդունեցէք մեր դժոխային յարգանքը ։

(60 ստորագրութիւն)

Դժոխք Րէճէպ ٢٧ ١٢٨٩

Խաղէթաճի պապուեկի

Անդիու աշխարքը ,

Ճա՛նըմ էֆէնտիմ , Աստուածդուր կու սիրեսնը՝ քիպարճա գրէ՛ , խալէմտ պաեաղիւթենէ խեէլաս արէ՛ , զէօրէ՛ գրածտ կարդըցի , ատէթա էֆքեար բէյտան արի , պէ ա՛խպար ռամմանքդ ազգին նամուսը պէրպատ արեր վար ես դըրէր , քեզի տայիր գրեկիքտ ազգին անուանը իլան ես արեր ։

Պէ՛ ախպար տաբայները ----- ----- կըսին նը՝ զաննս պատուասիրութիւն ըսել տ՚ըլլայ , ռամմանուցնուդ քուն աստր էսէրը չ՚ի տիկենայ զաննս , պէ՛ ա՛խպար էկէր ուր մեր հայ ազգն իմ գիտցած ազգսուր է նը՝ աստ տէրէճէ պէրպատ ազգմի չէ՛ , տիկէր օրթա աեար ազգերն ինչ ուրքին նը մեր ազգն ալ անունցմէ

էտնաբան մի չէ՛ ։ Բամմա՛նքդ պա՛պուելի , արթուխ բէք աճայիպ հէյէթ մի տալու հիմմէթ եա արէր , գետնին երեսին հետ պէրապէր արէր եա ու ատէթա տիլչնճիի հէյէթի մի մտուցեր եա ։

Եկէր թը՛ ատ ազգին մեջէն մեղավվորս ալ հայ մի կու սեպուիմ իսէ նը՝ ցածութիւնն ու նուաստութիւնը վէ ատ խոնարհութիւնը խապուլ չ՛իմ անէր րէտտը կանիմ ։

Կու խնդրիմ պապուելի ու՛ ազգին նամուսին դիպնելիք խաղէթայիտ մէջի ատ պէնտն աւիրէս ու 'ի ներքոյ գրեալն անոր տեղն տէրճ անելու հիմմէթ անես ։

‹‹ Անտարակոյս եմք որ Ն. վսեմութիւնը չ՛ը զլանար կարեւոր պարագաներու մէջ ազգիս օգտակարագոյն մը հանդիսանալու և իր գերագասութիւնն մեծ անուանն արժանավայել գործքերով ազգին բարերարաց ցանկին մէջ իր անունն ալ աւելցընել տալու ,, ։

Ճանըմ էֆէնտիմ ինմալ չանես ու՝ եսոյ բամմանուցդ հետ միւճաւտէլէյի դուա մի չի բանանք ։ Մուպարէք խաթրտ կու հարցնիմ ։

* * *

Իւսկիւտար 26 սեպտեմբեր 1872
Գէրափաթիւ և Աստվածընտիր սրբփաղան յայր ,

'Ի թրախտին բարկութեան

Արժանութիւնս ոչ կարացի քըլուխ ելանել ըզլյէտ դաղականաց մերոց ։ Սոգա խանքարէձուձին զասթվածանըվէրթպրատուննսուրբ եկեղձույս որ ցէր Աստվածընտիր սրփազնութեանն անարժանութեանս յետ միասին կառույձ փաղում յօքնութեամբ և քըրտնադաբ աշխատութեամփ ։ Նաև ըզպայծառութեան սրրփօ էկեղեցույս հուժ պակասեալ է ։ Ըզ շըրջաքանութեուն Աստվածայածօ սօվորութեան թապախյըն հուժ սակավեալ և իրավունքն 'ի սօձանէ չատ նըվազեալ ։

Նուղն հուժ սակավ վառի զի ոչ քօ 'ի քիւբսն որպէս էր հառաչըն ։ Այս դաղականքն ձամադէձուձին ըզ սըրփավառ քիւբսն և տըրամով եուղ առնէն և վառէն ։ Այսպէս լինելոց էր նաև ըզ մօմն , եղէ անարժանութեանս առանձ մարթու ականջ կախէլօ առատօրէն մեղրամօմ դափել չ՛ը տաի և լուսապայծառ չ՛ը վառէի ։ Քանզի ինչպէս որ քիտէդ անարժանութիւնս նախանցախընթիր եմ պայծառութեան յանատանեայց սըրփօ եկեղեցույս ։

Մեգ ոչ կարեմք թիմանալ 'ի ցեռաց հայըըմ դաղականաց , զի

նոգա սուրփ խաչի պահարանին քոնծանակն յ'առաջ փէրեն և մերինն եստ գչեն ։ Մեգ մերինն առաջ փերեմք և սուրփ խաչինն եստ գըչեմք որպէս զի փարեպաշտօն ուխտավորդանթ արկանեսձեն ըզ սուրփ նըվերըս եուրեանց ։ Միգուս կողմանէ եւ՝ սուրփ եկեղեցույս արթիւնքըն և իրաւունքն նըվազի օր ըստ օրէ , քանզի ժողովուրթն պաղեալ է և փարեպաշտ և յավատօմս սակավ մընացեալ , զի այս դաղականաձ անթառնալի օրօմս յավաթդաղիս մեծապէս դուլաձան և պաղեձան , քանզի 'ի մէջ եկեղեձօ ջօր փաղմութեուն միայն կա , և մօմավառ և նըվիրատու փարեպաշտ սակավ ։

Ցավատայդ սըրփազան յայր հօրժամ ասեմ ձեզ դէ 'ի նըվիրական օրհնեալ թապախէ շըրջաքաեցելօ հավուր յըրաշաբաու տօնին երկրպաքելի սըրբօ խաչի , եղեւ միայն խուռուչըս 64 . դէ և փանաիր ալ էր սուրփ եկեղեցույս , մինչդեռ անձեալ և ուրիշ տարվան նոյն յըրաշաբաու ավուր թապախէն օրհնեալ իրավունդն եղէվ 246 խուշ ։ Ուստի յիափանութիւնս մեր սրփազան յայր ամրապէս միաձանդ , որպէս զի նախ և առաչ ըզ սըրփավայր թըպրատունն ցեր բըրկեմք ցեռաձ անօրենաձ և հանյավատիձ

զի այսու եղանակավ փարեպաշտաքն մի մօլօրեսձին և ժողովուրթդըն դարցին 'ի յավատըս . և հօրժամ առատ եուղօվ և մեղրամօմօվ պայծառաձի սուրփ եկեղեձի մեր չերմեռանթդն փաղմաղձին . և իրավունդ յայրապետական ավանթութեան նըվիրական թապախից առատաձի և Աստվածայածօ կերպիվ արթինավորեսձի .

Սրփազան յայր . որօվյետեւ մեք թասդս դայանայիձ 'ի ցեռին առադ 'ի դասէն մի դանի յամախօհ փարեպաշդ և անթայավատդ աշխարհական օրհնեալ էսնաֆդ և թատարդաշըրչիկդ և վարժապետդ զի ընթ մեզ աղաղակեսցեն և աշխատեսձին վասըն անարատ պահպանութեան սըրփօ կտակին թըպրադան ցերումթ սրփազնութեան ։

Մեգ այժըմ բակելօց եմք կըրօնական փըռնութեամք ըզ թուռօըն թպրատանց և վանելօց եմք ըզ թասատուդն և ըզ յօգափարցութեունն և հետ այսօրիկ , անկախ տընօրէնութեուն մի կազմելօվ խառն , 'ի թասուց պաթվավոր դայանաիձ և 'ի փարեպաշտ աշխարհականաց ուդն անցամի . փակելօց եմք ըզ թպրատունն և անթ թընելօց եմք ըզ թասատուս փարեպաշտս և պարկեշտս ցայնավօր և յայկափանըս . Եւ 'ի անդի 14000 ղուշ . ամսական

ծախուձ նօձին, 4000 դւշ. ով միայն փակելոց եմ զծախսն փօվանթակ, զի փարեպաշտ ժողովըրդըն օրհնեալ դաղխս մի նեղիցի, և իւր Աստվածայածօ տուրքն 'ի քանցանակս և 'ի դապախս եկեղեցւոյն թարձուածէ : Ըղ քարշելի թատրօնն անմիջապէս փակելոց եմք, զի մեր օրհնեալ ասկլն մաեէլ ոչ է մանավանդ մերց եկեղեցօ 'ի վերա սրփավայր տեղօչ թէ և անթ ժամանակ մի ցի և չօրի կապէին և պըղծէին, հետօ ախօուն գակվելով եղէվ սրփավայր :

Փայձ որովյետև ցերգ Սրբազնութեան կատարեալ կաակն թըպրատանձ կօրուսեալ է, խնդրեմք և պաղատիմք զի նօրա օրինակըն առանարժանուդեուն առադելփարեհաճեօջիք, զի ըստ յըրայանդի նօրա բսկըսանիցեմք 'ի բառս և 'ի պայծառուդեուն սրփօ եկեղեցույս :

'Ի թիմաց յամօրէն թասու
գայոնտ ևխապրձ սըրփօ
եկեղեձույո

* * *

Աշխարհ քավութեան 27 Մէպ' 1872
Արժանապատիւ Տէր Եպսայր
Ց'իւսկիւտար

Ընկալայ զնամակ ձեր առաքեալ յ'աշխարհէդ, դրեալ 'ի դիմաց քայանայական դասուդ :

Ընթերցա զայն և յոյժ խառվեցաւ սիրտ իմ :

Տէր եղբայր, զարմացմամբ նըշմարեմ թէ վասն աւանդական պաշտօնէութեան ձերոյ կամիք զամենայն ինչ յ'աւանդական եղանակս պահել :

Աւետարանի վարդապետութիւնն է միայն որ անփոփոխ է և աւանդական. նոյնպէս են նաև առաքելական դրութիւնք վասն եկեղեցւոյն Քրիստոսի : Իսկ արտաքոյ կրօնին, կամ արտաքոյ վարդապետութեան Քրիստոսական եկեղեցւոյ, անփոփոխելի և աւանդական դրութիւնն միշտ և կարէ վնասաբեր գոլով մարդկային ընկերական կացութեանն յորդորեմ զեղբայրական միաբանութիւն ձեր, զի զայդ աւանդապահութիւնն և անփոփոխելի դրութիւնն 'ի կրօնս և 'ի վարդապետութեան Քրիստոսական եկեղեցւոյ սիրեսջի՛ք :

Ծուրտանակէլէ

ԴԺՈԽՔԷՆ ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԴԺՈԽՈՑ ՄՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Դ

ԱՍԻԹԱՆԷ

— 1872 —

2197

ԴԺՈԽՔԷ՛Ն ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ
ԿԱՄ
ԴԺՈԽՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Դ

Չե՛ն իմ կարծիք զի զայդ կամաւ և գիտութեամբ առնէ՛ք, այլ անգիտութեամբ՝ քանզի՝ի ձերդ կոչմանէ հետէ 'ի պաշտօնավարութիւն կրօնին, և տաճարին աստուծոյ, ամենայն ինչ յ'եկեղեցւոջ և եկեղեցական աւանդական արարողութեանց անփոփոխապէս մնացեալ գոլով սովորեալ են աչք ձեր և միտք, և վասն այսորիկ ամենայն ի՛նչ նա զի, արտաքոյ կրօնին և վարդապետութեան եկեղեցւոյ անփոփոխելի և անայլայլելի նկատէք, զի չէք սնեալ և վարժեալ յ'ընկերականութեան մարդկային և 'ի քաղաքակրթութեան ցուցալի աշխարհիդ:

Քանզի եթէ հարկ լինիցի ամենայն ինչ որ արտաքոյ կրօնին է, անփոփոխելի և անայլայլելի պահել, յայնժամ ո՛չ գտանէր գիտութիւն և արուեստ և ոչխարքն Քրիստոնեական հօտին մնային արածականս 'ի լերինս որպէս ժողովուրդս վայրենիս և լեռնականս:

Ց'ասացելոյս լաւ 'ի միտ առէք, տէ՛ր եղբայր, և սթափեցէ՛ք յ'անգիտութենէ և լուսաւորեցէ՛ք զմիտս ձեր և զմիտս հօտին ձերոյ, զի մի՛ աշխարհս ամենայն յառաջ գնասցէ և ժողովուրդն ձեր յետս մնասցէ վասն աւանդապահութեան և անփոփոխելի գրութեան պատճառին:

Դուք ասէք թէ կամիք յարգել զկտակն իմ վասն երկսեռ վարժատանց թաղիդ, սակայն ոչ գոյ էութիւնն այդպիսի կտակի, եւ պատուէր միայն ետու քեզ 'ի կենդանութեան իմում, վասն այն կտակագրոց որք կազմէն ամսական եկամուտ ինչ յազագս դիւրացուցանելոյ զծախս վարժատանցդ, դուք տէ՛ր եղբայր, ո՛չ միայն անփոյթ

եղէք կատարման և գործադրութեան պատուիրանաց իմոց, այլ 'ի կորուստ մատնեցիք զնոսա ։

Իմ դիտաւորութիւն և իղձ էր հաստատել զեկամուտս յ'անշարժ կալուածոց վասն վարժարանացդ եթէ 'ի կեանս եւ լինէի, բայց 'ի սուղ ժամանակին այդչափ միայն կարացի առնել ։

Եւ քանզի յայնմ ժամանակի յ'ազգային դպրոցս մեր ոչ էր մուտ դտեալ զանազան լեզուագիտութիւն և ուսումն, վասն այսորիկ մեք յայնժամ ըստ պահանջման հարկին և պարագային կամեցաք կարգադրել զաւանդութիւնս դասուց երկսեռ աշակերտելոց, և ըստ այնըմ պատրաստել եկամուտս յաջողս ծախուց ։ Մեք ոչ պատուիրեցաք և ո՛չ երբէք ասացաք զի զաւանդութիւնս դասուց վարժատանցդ յաւիտեան մնասցէ անփոփոխելի և անայլայլելի որպէս ըզ վարդապետութիւն աւետարանին Քրիստոսի, այլ զի ընթանալ և յառաջանալ ըստ ժամանակին և ըստ պարագային պատուիրեցաք ։

Զիա՞րդ ո՛չ լինիցի այժմ ուսումն բնական գիտութեան աստեղագիտութեան քիմիաբանութեան աշխարհագրութեան երկրաչափութեան փիլիսոփայութեան ևն ևն ։

Այո՛ պարտիք դուք ընդ ժողովուրդս ձեր ընթանալ յառաջ որպէս ընթանայ աշխարհ յարուեստս և գիտութիւնս ։ Քարոզեցէք հանապազ ժողովրդոց ձերոց զի՝ որ ոչ ընթանայ և կամի մնալ անփոփոխելի և աւանդապահ կամ յարգող սովորութեանց, նա սովամահ կորնչի յապագայս ։ Զեն բնաւին իմ կամք զի՝ զդուրս վարժատանցդ փակել յանդգնեսջիք, վասն վերածելոյ զընթացս վարժատանցդ 'ի նախինի դրութեան 'ի 1860 ։

Դուք անկախութիւն խնամածութեան և մատակարարութեան վարժատանցդ խնդրէ՛ք, բայց մեծապէս սխալիք. զի Քրիստոսական եկեղեցին է միայն անկախ, և ամենայն անկախութիւն արտաքոյ եկեղեցւոյ ապստամբութիւն է ։

Օրինապահ լերուք յազգային գործս, սիրեցէք և յարգեցէք զազգային օրէնս և մի՛ լինիք ապստամբս յանդիմանութեան ձերում ։ Զգեցարուք նախ կրթութիւն և ուսումն, և ուսարուք զ'եղանակս կրթութեան և ուսուցման, և ապա ձեռնամուխ լերուք 'ի գործս կրթականս դաստիարականս ուսումնականս, զի մի քէբաղէ լինիջիք առաջի հօտին ձերոյ ։

Բարւոք ասացեալ է մարգարէն Դաւիթ "Տէր հան 'ի բանտէ զանձըն իմ դոհանամ զանուանէ քումմէ"։ Այսպէս և դուք պարտիք ասել, տէ՛ր հան 'ի խաւարելութենէ զանձն իմ զի բարւոք կարացից մատակարարել 'ի տաճարիդ սուրբ ։

Արդ, 'ի ժամանել օրհնառաք դրութեանս իմոյ, փութասջիր հաւաքել զհամօրէն դասս քահանայ եղբարց և յայտնեսջիր նոցա զյառաջդիմական կամս իմ, կարդալով 'ի լուր ամենեցուն զնամակս զայս ։

Եւ վասն Նորաշէն Թատրոնի վարժատանդ ունիմ ինչ յայտ առնել ձեզ, բայց զկնի քանի ինչ աւուրց, զի այժմ սուրհանդակն մերձ 'ի մեկնիլ տեսանի ։

Ողջոյն խաղաղական եղիցի ձեզ և համայն յառաջդիմասէր ժողովրդեանդ ամէն ։

* * *

Բաւութեան աշխարհ 20սեպ. 1872

Սիրելի եղբայր

Պէշիքթաշ

Գուցէ՛ շատերը կարծէին թէ՝ ես 'ի դժոխս եմ և շատ քիչերն ալ թէ՝ յարքայութեան երկնից եմ ։ բայց ո՛չ 'ի մին և ո՛չ 'ի միւսը, այլ Բաւութեան աշխարհն եմ որն որ դժոխքէ՛ն շատ հեռու չէ՝, և հոն երթալու ճիշտ ճամբուն վրայ, և այս պատճառաւ դժոխոց սուրհանդակին յ'աշխարհդ երթեւեկութեան միջոցին հոս ալ կը հանդիպի ծրարներ առնելու և յանձնելու համար ։

Եղբա՛յր իմ, ես չիտակ երկնից արքայութիւնը պիտի ժամանէի, եթէ քիչ մ'ալ աւելի դիմանայի ազգային գործոց մէջ ոմանց մոլեռանդից յորուցած խոչընդոտներուն և վհատելով չ'ը յուսահատէի ։

Եղբա՛յր իմ, առանց մեծախօսութիւն ընելու, ազգիս բաւական մեծ ծառայութիւններ ըրի, ազգիս պատիւը բարձրացուցի, ազգային ժողովներու հաստատութեան ու կազմութեան առանձնաշնորհութիւններու աշխատողն ու պատճառողն ես եղայ ։ Ազգ. Պատրիարքարանին անկերպարան դիրքը պատուաւոր վիճակի վերածել փութացի և կատարեցի ։ Ուսմունքն ու կրթութիւնն ազգիս մէջ տարածելու և ընհանրայնելու միջոցներ կը խորհէի, սակայն մեծամեծ արգելքներ կը տեսնէի ։ Եղան, որ ինծի համար անհաւատ է և անկրօն է ըսին, բայց ես կրցածիս չափ լըռելեայն կը գործէի և գ'ինեւս, այսինքն ամեն օր շուրջս եղած պինդգլուխներն համոզել կը ջանայի հակառակ իմ տկարութեանս և հիւ-

ծական ախտիս ։

Ո՛հ սիրելի եղբայր իմ ։ Ո՛րչա՛փ պիտի բարձրանար մեր ազգին վիճակը . և լայնարձակ շունչ պիտի առնէր եթէ պնդագլուխ մոլեռանդի մը յարուցած ընդդիմութիւնները չ'ըլլային , զի այս ազգակործան մոլեռանդը ազգէն մասն որսալով ու համոզելով իմ միջոցաւս յ'արեւմտից ազգիս գալու ամենամեծ բարիքը մերժեց ամենայն մոլեռանդութեամբ և ոտնակոխ ընելով թանձըր տգիտութեամբ ազգին կենսական աղբիւրը ցամքեցուց և եղեւ պատճառ մեռելութեան նորա ։ Կը լսեմ թէ այս մոլեռանդն հիմայ 'ի դժոխս չղթայակապ բոցակիզութեան դատապարտուած է . բայց ըստ իս ուրկաւէն թեթեւ են այս ազգակործան մատնչին կրած տանջանքը ։

Սիրելի՛ եղբայր , արեւելեան վերջին պատերազմին առենները . . . . . . երեւելի քաղաքագէտ բարեկամիս հետ ազգիս ապագան բարելաւելու եղանակին վրայ շատ օրեր խօսակցութեան մտնելէ վերջը , իմ մէկ յանդուգն ու հսկայ առաջարկութիւնս ածեալ 'ի կարգս խնդրոց, գլխաւոր դահլիճի մը ներկայացաւ նոյն բարեկամիս միջոցաւը՝ և անոր ձեռամբը դարձեալ գոհացուցիչ , և ազգիս համար վերանորոգիչ և կենսատու պատասխան մը ժամանեց ։ ընտաւոր առաջարկութեամբ հանդերձ ։ Այս աւետաբեր պատասխանին վրայ , հարկ եղեւ ինձ ըստ պահանջման պարագային , խիստ սակաւաթիւ ազգ , խառն դասէ ժողովակ մը կազմել և այս ազգասէր լուրն անոնց հաղորդելով իր պայմանեալ առաջարկութեամբն հանդերձ , դիւրին և շուտ միջոցներ խորհիլ , բայց ի՞նչ տեսնեմ , հակառակ իմ այս ամեն ջանիցս ու բազմօրեայ ճգանցս ու աշխատութեանցս , ժողովակին մէջէն մի միայն այն մոլեռանդն ընդդիմացաւ և գործը տակնու վրայ ընելով ազգն 'ի կենդանութիւն ընթանալու տեղ՝ դիմեց 'ի մեռելութիւն ։ Ահա՛ այս մոլեռանդն ազգիս համար երկրորդ վասակ մը , կամ արծաթասէր երկրորդ յուդայ մ'է , թէ և 'ի վերջոյ շատ զղջացայ այս խորհուրդն անոր հաղորդելուս և ըստ ինքեան ռւիկ և անձայն չը գործելուս համար ։

Ա՛ս , այն բազմածանօթ սուտ հաւատացեալ մոլեռանդ կամակոր պնդագլուխ արծաթասէր փառամոլն էր , որ 'ի զանազան տեղիս և մամանաւորապէս գիւղից մէջ , զանի 'ի կարգս սրբոց կը դասուէր , 'ի կենդանութեան իւրում ։ Ահա՛ հիմայ ես ալ այս ազգակործան վասակին պատճառաւն է որ աստ 'ի քաւութեան աշխարհը կը գտնուիմ

իմ սխալմունքներս քաւելու համար։

Սիրտս շատ խռովեցաւ զայս յիշելուս համար , ալ գրիչս առաջ չ'երթար ։ Ուրիշ առթիւ կը գրեմ , բայց մի՛ վհատիր եղբայր իմ . յուսա՛ մինչ որ բարձեալը պիտի յարուցանէ հարկաւ ազգիս վերանորոգիչ և կենսատու բարերարներ , և խաղառ պիտի ջնջէ ու չանսատակ պիտ՝ընէ ազգակործան մոլեռանդներն ու ազգին փառակար անդամները ։

Քու եղբայրդ

* * *

Դժոխք 20 Սեպ. 1872

Սամաթիա

Սիրելի տղաս

Պէլքի տարին քառասուն անգամ Սամաթիայ ժամուն մէջ կը պօռային " Հուր բորբոքեալ ընթանայ բոցակիզել զմեղաւորս " տէ , իմ ականջս բէք չէր մտնար ։ Զինքի անանկ խանմիչ եղեր էի քի՝ ուզած ատենս քաւութիւն և թողութիւն մեղաց կը գտնամ ։ Մխտքովըս կըսէի քի՛ բարայով չէ՞ մի տալուդ պէս մեղաւորն արդար՝ դըժոխայինը դրախտային կրնայ ըլլալ . զէրէ ինծի ալ անանկ հասկցուցեր էին ։ Ի՞նչ ընէի , խելքս չէ՛ր հասներ քի՛ գիտնայի հասկնայի քի՝ հիչ բարայով մեղաց քաւութիւն կրնա՞յ մի ըլլալ ։ Հիմայ աչքերս ու միտքս բացուեցան տէ՝ կը մտածեմ կոր քի՝ աս ի՛նչ կապիտ ու խէնդ մարդ եմ եղեր . որ բարայով մեղաց քաւութիւն ըլլալուն խաբուեր եմ տէ՝ հիմայ էշու պէս ելեր հոս եմ եկեր ։ Գիտեմ տղաս քի՝ հիմայ բարայով ճար մը չ'ըլլար աս տանջանքէն ազատելու , իմս եղա՛ւ ըլլալիք , պարէ՛ նայեցէք որ ինքըզինքնիդ դուք ազատէք տէ իմ քովս չ'ըլլրկուիք ։

Անցած շաբթու ձեր թարաֆէն մէկըն եկաւ հոս , ձեր վրայօք անկէ տեղեկութիւն առի , չիտակը սիրտս քիչ մը հանգչեցաւ ։ Լսած՝-նայելով խելքդ գլուխդ գործիդ կ'ըղբաղիս եղեր . և տանը մէջ ամէնքնիդ ալ սիրով և կանոնաւորութեամբ կեանք կանցունէք եղեր . Ուրախ եմ զաւակս որ աղէկ կրթութիւն առիր տէ՝ ինծի պէս կամակոր ու վայրենաբարոյ ու մոլեռանդ չեղար ։ Ուրախ եմ դարձեալ որ ընտանեացդ վրայէն սոսկալի նախապաշարումները վանեցիր վռնտեցիր , և ձեր տունն հիմայ աստուածահաճոյ ընթացքի մը մէջ մտնել սկսած է . տղաս , ես ի՛նչ սէրսէմ մարդ եմ եղեր քի՛ պահք օրերն էշու պէս

[illegible] կուտէի քի՛, ան Թաշկինակը մեղացս Թողութիւն և քաւութիւն ըլլայ, ամա՛ ինչ ալ ընէի, մէյ մը պզտիկուց անանկ տեսէր անանկ ալ խանմիշ գղէր էի՝ պահ.ք չ՛ը պահող առաքինիներուն ալ զուր տեղը անհաւատ կըսէի, զանոնք կը ծաղրէի։ Մէկ կողմէն խարդախութիւն կընէի, սուտ կը խօսէի, անկրթաբար ու կոպտաբար կը պոռայի կ'աղաղակէի, իշխանուած երանակաւ կը բանակցէի, միւս կողմէն անդադար կերակրոյ պահ.ք կը պահէի։ Զարմանալին սա է որ պահոց օրերը կարագն ու միսն ինծի սոսկալի կ'երեւնային, իսկ ստախօսութիւնն ու անկրթութիւնը, իշխանուած խօսիլը, խարդախութիւնը են. ...ոնց մեղ.ք ըլլալը գիտնալով ալ սոսկում չէր դար մսի ու կարագի պէս՝ զի անոնց դիւրաւ կը մօտենայի կը գործէի. իսկ մսէն և կարագէն սոսկալով կը փախչէի Ասոր պատճառը դեռ նոր հասկըցայ սիրելի տղա՛ս։ Ամէն բանի վարժութիւնը, մանաւանդ 'ի տղայութեան՝ շատ ուժով սովորութիւն մը կըլլայ և սովորութիւնն ալ տարակոյս չ'ը կայ որ երկրորդ բնութիւն [illegible] մը եղած կըլլայ։ Մեր հայրերն ու սուրբ հայրերը, զա՛ւակս, զմեզ 'ի տղայութեան աւելի ուսման և կրթութեան վարժեցնելու տեղ, մոլեռանդ ջերմեռանդութեան և 'ի ցամա.ք կերակուրըս պահեցողութեան վարժեցուցին. Բարոյականութիւնը [illegible] և [illegible] և խաչած խոտերու վրայ կեդրոնացուցին. և այս մասին այն աստիճան ուժ ու փոյթ տուին որ իմ խոստովանահայրս, զիս խոստովանցուցած ատենը սատեպ կը հարցընէր թէ՛ պահ.քդ աւրեցի՞ր, և այն մասին վերջին աստիճան սոսկում մը կը բերէր վրաս՝ ըսել կուզեմ թէ այս կտորն անդլի ծայրն ուժով կը բռնէր, և տանը մէջն ալ բնականաբար գործադրութիւն ցամա.ք և չոր կերակրոյ յաւուրս պահոց կըլլար։ Իսկ սուտ չը խօսելու և առաքինութիւն չընելու համար ալ միայն խրատ կուտար։ Անկրթութեան մէջ ունեցած պակասութիւններս բնաւ չէր նշմարէր, քանզի իր կրթական վարքն ալ իմինէս տարբեր չէր, այլ խելօ.ք կեցի՛ր տղա՛ս կըսէր խելօ.ք կենալուն կերպն ու եղանակը տղայ մը ի՞նչպէս գիտնայ քանի որ իրեն չ՛ը ցուցուի և չ՛ը բացատրուի, և չ՛ը գործադրուի աչացըն առջին։ Ահա այս պատճառաւ էջ ու մոլեռանդ մեծցայ և յ'այնմ վարժեցայ։

Ա՛ա՛ա՛ա՛ա՛խ զաւակս, մէյեր 'ի տղայութենէ 'ի բարոյականս և յ'ուսմունս կրթուէին ու դաստիարակուէին մարդս աստուածահա-

ճոյ ու կատարեալ մարդ կընէ եղէր. 'ի Թշուառութենէ և 'ի զանազան մեղաց նաև 'ի մոլեռանդութենէ և 'ի նախապաշարմանց կը հեռացնէ եղեր. Զէ՛ի գիտեր տղա՛ս, չէի գիտեր։ Գիտնալով չէի ըներ եա՛, ես ի՞նչ յանցանք ունիմ, զիս ալ անանկ վարժեցուցեր էին. ես ալ այնպէս մոլեռանդ մ'եղայ։ Տըղա՛ս շատ հոգ ու ցաւ մի՛ կըներ, քանզի ես հոս կամաւ մեղաւորներուն քովը չե՛մ, այլ իմ գտնուած տայրէս ղրեթէ փոչետեսակ բռուած մեղաւորաց տայրէին մօտ է։

Կաղաչեմ տղա՛ս քու այդ տեսակ լուրերդ երբեմն ինծի հաղորդես։

Քու հայրդ

* * *

Ճէհէննէմին օրթասը 21 սեպ 1872

Բաղպէթլու աղա՛լար. աքըլտա՛շ տօսթլար։

Իւսկիւտար Սէլամսըզ քեօշէսի միաբանութիւն քահվէսինտէ.

Աղա՛լար.

Սիզտէն այրըլալը պէրի, հէր կիւն ադըըմ դահվէտէ տիր. իշիտիյօրում քի՝ էվվէլքի կիպի հէր կիւն օրտա Թօփլանըյօրսունուզ, չնորհակալըմ, պէնիմ եէրիմին պօշ օլտուզունու պէլլի էթմէյօրսունուզ։ Օրասը օրհնեալ պիր դահվէ տիր, լուսահոգի Սրբազանըն կիւնիւնտէն քալմա տըր։ Բէճա էտէրիմ լուսաւորեալ ատամ օղրաթմաեըն, էսկի նազար ըլլա պա՛դըն, խօշ օնլար կէլմէզլէր քօրքարլա՛ր եա՛, լաքին չաչուալու.ք իչիւն չանէտ օնլարտան պիրի կէլիրսէ դօվուն, զէրէ խատէմէմ .քի՝ քահվէմին Թըլըըըմը պօզուլուր։ Հին աշխարքա քուրպան կիթտիմ ա՛ղալար, պէն տահա էօլէճէկ ատամ մը յըտըմ, օ՛ եէրին տիպինէ կէչէճէք Հին աշխարք դալքտը քահվէմին սըրըրընը մէյտանա չըքարտը Թըլըըմընը պօզտու, պէն տէ դահր էթտիմ էօլտիւմ, ամա պուրաեա կէլտիմ, խօշ դաթըտա պուրաեա կէլէճէյիտիմ։ Ամա՛ն ա՛ղալար օրտա չօ.ք էյլէնմէյին, հէմէն պիր Թարաֆտան սիզէ չըրաղ եԹիշտիրին երինիզէ .քօյուն պիր Թարաֆտան տօղրու պուրայա կէլին, պիր ազ տա պուրտա ատամ ֆասլ էտէլիմ, հէմ էօնիւմիւզտէ .քըշ տըր, չու .քիւլհանըն .քարշըսընտա ֆասլու զէմմ Թաթլը .քաչար։

Պէն այրըլալը պէրի աճապա մահալլէմիզտէ չօ.ք էվլէր սէօնտի՞ւ մի։ Տահա դըպրատուն ալԹ իւսԹ էտէ՞մէտինիզ մի։ Ճա՛նըմ, .քուրու լաֆլըըըլա վադըԹ հէչիրմէյին,

պիզիմ քահվէտէ քարարընը վ՚էրին սօքաղըն իչինտէքի պիրինճի օրհ-նեալ դլինետունտա իճրասընը էտին քի չանըմըզ արթսըն : Մահալլէմի-զին ժամըմըզըն վէ դպրատունու-մուզուն նամուսունու սաքլաեան պիզիմ օրհնեալ գահվէ տիր : Չը-րաղ եթիշտիրին ա՛ղալար : չըրաք եթիշտիրին սըրա վարտի , պիրէր իքիշէր պիր թարաֆտան կէ՛լին , զաթը տօղրու եօլունուզտա պուրա-սը տըր . պիր պիրիմիզտէն այրըլա-ճագ տէյիլիզ Ալլահ տայմա պիզի միաբան պիրլիքտէ սաքլասըն : Փայ-րէմ էտին , իշինիզի թէզ կեահլայըն չափուք կէլին :

Օ՛ տէյիլամա՛ ա՛խպարլար , ա-ղալար , օ՞ թէաթրօ իշինի նէ՛ եա-փաճաղսընըզ , անարատ թաղըմըզը շու փորձանքտան քուրթարըն , չա-բուք օրասընը եըզըն , զէրէ օրա-սը . . . ռավայը տըր ախեօրլար . օրա-տա եօլէ չէյ օլմազ կիւնահ տըր , կինէ էվվէլքի կիպի ախըր եաըզըն , պիզիմ արապաճը ախպարլարա քի-րաեա վէրին , իքի իւչ թիւրլիւ ի-րատ ալընըր : Ժամըմըզըն պայծա-ռութիւնունա պէօյլէ փայտա օ-լուր : Լուսահոգինին վաղթընտա օ-րասը բէք կիւզէլ ախըր ըտը սէ-քիզ օն աթ պաղլանըր ըտը . պիզ էօյլէ կէօրմիւշիւզ էօյլէ քալմալը , պէօյլէ սըրավայը երտէ եկեղեցիէ եաղըն եօլէ հաւատքըմըզա քար-շը չէյ օլմազ :

Կէլիրսէնիզ պէրապէր քէօյ եօղուրտու կէթիրին :

Տէր պապամըն մաքսուս աչը-նը համբուրել եափերիմ :

* * *

Իւսկիւտար 22 սեպ. 1872

Ա՛ղա կլխաւորս

Տիժոխքը

Ջօճուխին համար փէսփէսէ է-իր ըրէր . Ջավալլը չօճուխը երկու ամիսի խտար բէք չատ քաշեց : Տէր պապան իրեք օրն անգամ մը կու-գար վրան կը կարդար թիւթսիւներ կըներ : Աս ու ան տըսէմէ է կը-սէին . լաքին տէր պապան ըսաւ քի զավալլը չօճուխը մեռել կոխ է ե-ղեր , անոր համար քառսուն գե-րեզմանէն քառսուն տիրէմ խող պերաւ ամէն օր մէյ մէկ տիրէմին վրայ կը կարդար տէ վրան սէրը-միչ կընէ կոր : Ասոր երսունը ու-թը օր է , քանի՛ կը կարդայ խողին վրայ նէ չօճուխը կը ծանրընայ կոր , ամա տէր պապան կըսէ քի՛ ճամ-բան աս է տաանկ պիտի ըլլայ քառ-սուն օրէն կը թեթեւնայ կը բժշկուի կըսէ կոր , իշալլահ քի՛ անանկ է : Ամէն մէկ տիրէմին 12 ղուրուշ

կառնէ կոր , 14 ղուրուշ ալ թիւթ-սիւի փարա , մէկալ տէր պապան ալ ըսաւ քի՛ անցած օր ժամը ծանու-ցումէ եղեր , հրաշալի թէքնէ մը կայ եղեր , աս սուրբ թէքնէին խա-չանկիւտին ճուրովը օխտը անգամ չօճուխին երեսը վըլալու է եղեր : Ջօրքերնուն մեռնիմ , իշալլահ չօ-ճուխը չաբուխ ոտքի կելլայ , հիչ փէսփէսէ մ՚ընէր :

Սուրբ դաշկինակին քովէն փառ-րիկ մը ուզեցի տէր պապայէն օր , նուսխա շինեմ տէ չօճուխին պօղա-զէն կախեմ տէյի . 120 խուռուշի կըլլայ ըսաւ : Էյ իշ մէդքս պահեմ նիյէթ ըրի անկէ ալ պիտի առնեմ քի՛ չօճուխը սահաթ մը առաջ ոտ-քի վրայ ելլայ :

Չօճուխիդ մարը :

* * *

Օրթաքէօյ 20 սեպ. 1872

Սիրելի աղա տէտէս

Դժոխքը

Այդ կողմէդ հոս մեր բարեկա-մաց մէկուն եկած նամակէն հրա-մանքիդ դճոխքն ըլլալը իմացանք և շատ տրտմեցանք ալ նէ՛ յարմարա-ւոր միջոց մը սեպեցինք հրամանքէդ ճիշտ ու կատարեալ տեղեկութիւն-ներ առնելու դժոխքին վրայօք , քանզի ց՚արդ եկած լուրերն ըստ քը-մաց են . ամէն մարդ իր ուզած կերպովը կը պատմէ կը նկարագրէ :

Աղա՛ տէտէս , դժոխք կըսեն նէ՛ ի՞նչպէս տեղ է , հոս մեզի կըսեն քի՛ դժոխքին մէջը պարապ տեղ մը չ՚ի կայ , ամեն տեղ կրակ ու բոց է : Դատաստանի պատկերին մէջն ալ դժոխքը անանկ շինուած է , մէջը լեցուն սատանաներ կան եղեր , մե-ղաւորները հոն կը նետեն տէ՛ անդա-դար կերխ կերին չ՚են հանիր ե-ղեր : Հրամանքդ աճապա աս շինման վիճուտովդ աս ալէֆներուն մէ՞-ջըն ես մի : Քա՛ւզում աղա տէտէս , աստուածածնին շաբթուն մեր տէր պապան ինծի խոստովանցուցած ա-տենը ըսաւ քի՛ եառամազութիւն ընես նէ՛ դժոխքը կերթաս , կրակ-ներուն մէջը կերխս : Աճապա հոտ տեղը ինծմէ պզտիկ չօճուխներ ալ կա՞ն մի : Անցածները գիմացի մա-հալլէյէն 3 տարու չօճուխ մը մեռ[illegible] շատ եանղազ եառամազ էր , բէկ շատ կը պօռար կուլար նէ՛ ան ալ հոդ դժո՞խքը մի գնաց , չէնէ մախսըմ չօճուխները արքայութիւն մի կեր-թան : Քուզում աղա տէտէս . մեզի շուտով իմացուր քի՛ մինչև քանի՞ տարու եառամազ չօճուխները դը-ժոխք կերթան քի՛ անոր կէօրէ դիտ-նանք : Անցած օր սիրտերնիս շատ ցաւեցաւ քի՛ . . . չօճուխը մեռէր է : Զավալլըն պահէր շիտակ դժոխք գը-նաց : Կը խնդրեմ աղա տէտէս մե ի

չուտով պատասխանես ։

* * *

Ցժէօխքին քիւշանին դէմ

٢٨ իլուլ ١٢٨٨

Ցարգխապատիւ տղուս աչվին կու պագնիմ

Ըստըմպօլու ճիվարն

Նթը՝ Թարաֆս հարցանես նը լայըխոմ կուտինք ու կը խըմինք, տէղիդ ենիճէեու բարէօվ ու ֆէօտով Թիւթիւններն ֆէօս ին խըկեր, կէնիչճէ կու խմինք ու տախտակ կու ծեծինք ։ Միան Թը՝ փուանը տաքըն չիտտէԹլի ու ֆէվքելատէ կանէ բարեւագրութեանս ընսիտէ անցլուն, մեր տէր ախպարն էրթաս ու գտնես, վէ տէր ախպօրութանն ըսես ուր՝ մեղավվէօրս մօրտ հետ հի[illegible]ած պսակ արած ժամանակն ըսաց թը՝ եղիցին երկոքեան 'ի մարմին մի, արդ զոր աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ ։ Հալ պուքի՝ օ՛ղուլ մեղավվէօրս ֆէօս իմ. մարդ վերս կու գտնուի կսին ։ Աս ինչ աճայիպ է ուր՝ եկեղեցուն վէտէր ախպօրը նիզամին ու Թէնպիհաթին մուղայիր, մեղավվէօրս ուր լայըխոմ պսակեալ եմ նը՝ մօրմէտ կու զատին ու վարս կու խըկին ։ Ըսէ՛ տէր ախպօրն ուր՝ ես հաւատքս էլան բարով կու պաշտիմ, ես մարտ Թող պըտալու ընԹի էֆքեար չունիմ. լայըխոմ բարեպաշտ ու ջերմեռանդ իմ, Թո՛ղ իճապն տեսնէ՝ ու մեղավվէօրս վերս հննէ ուր՝ բարեպաշտական վե քրիստոնէավայել ուսուլով մօրդ հետ հերաց նստինք ու, հէր քէս ալ իրար Թող պըտուէր ին տէյի ֆասըլ չանին, զէօրէ՝ մեղավվէօրս նամուս ունիմ ֆէվքելատէ ես կու խպնիմ ։

Քու տատդ

* * *

Դժոխք 21 Սեպ. 1872

Սիրելի տղաս

Իւսկիւտար

Մէկ քանի օրէ 'ի վեր մեր աշխարհի կառավարութեան մեծաւորին մատուցուած և այդ աշխարհէն ուղղեալ խնդրագրոց պարունակութեանն համեմատ՝ վճռուեցաւ Թէ վասն խաղաղութեան աշխարհիդ և վասն բարոյական և ուսումնական անարգել յառաջադիմութեան վարժատանցդ, տէր Հայրն աստ ուղղետալ տեղաւորեսցի. ուստի որոշուեցաւ այս տեղի կառավարութեան կողմէն երկու եղջերաւոր և պոչաւոր պաշտօնեաներ ուղղել ձեր կողմը, որ ամէն ժամանակ այդ խռովարար անձին ետին առջին պատելով յարմարաւոր միջոցի մը զայն խըլեն յ'աշխարհէդ և ուղղակի աստ փոխադրեն 'ի տայրէն մըլեռանդ ընկերակցաց իւրոց ։

Սիրելի տղա՛ս, լսեցի որ սա օրերս Թաղիդ վարժատան կից Թատերանման չէնք մը պատրաստուէր է վարժատանցդ նիւԹապէս և բարոյապէս նպաստելու համար ։ Ըստ իս գովելի է Թաղեցւոցդ այդ խորհուրդն ու գործադրուԹիւնը. զի այդ գեղեցիկ և ընԹարձակ նոր չէնքը ցորեկ ատեն մանր տղայոց դաստիարակուԹեան և ուսման պատըսպարան ըլլալով գիշերներն ալ լսարան կամ խօսարանի տեղ պիտի յատկանայ եղեր. իսկ չաբաԹն անգամ մ'ալ ազգային պատմուԹիւնը կենդանացնող կամ իրականացնող ներկայացումներու պիտի ծառայէ եղեր ։ Երանի՜ Թէ այդ օգտակար գործադրուԹիւնը մէկ քանի տարիներ առաջ սկսած ըլլար, որպէս զի Թաղեցին Ֆըստըքըլըքի և Իճատիյէի (Հաճի Էյվաթ խառակէօզին) ամենայն փափաքանօք երԹալով անբարոյական և անճոռնի խօսքեր լսելու իր ազգին անցեալն իբր ականատես կըլլար, ընԹերձանուԹիւն կը սորվէր վարքը կուղղուէր, լաւ խօսիլ կը սորվէր, և սրճարանաց և գինետանց մէջ զատարկախօսուԹենէ և 'ի բամբասանաց կը խորշէր եւ կը կենար ։ Անտարակոյս եմ որ ձեր Թաղեցին մէկ տարիէն ետքը ուրիշ գիրք մ'ու կերպարանք մը պիտ'առնէ, և ուրիշ Թաղերու ալ բարի օրինակ պիտի հանդիսանայ ։

Որդեակ իմ, այդ բարոյակից ներկայացումներէն սա բարեմասնուԹիւնն ալ կայ որ հասոյԹը վարժատանցդ կարեւոր ծախուցը պիտի նըպաստէ և Թաղեցին քիչ մը պիտի ԹեԹեւնայ վարժատանց համար կամայ ակամայ նուէր տալէն ։ Զի Թատրոնին համար տալու դրամը իր զուարճուԹեանն ու օգտակար զբօսանացն համար տալէն 'ի զատ նոյն իսկ իր պակսելիք այս սակը (Հաճի էյվաԹ խարակէօզի) և ոգելից ըմպելեաց համար բուճ ու պարապ տրուելիքն է ։ Մեր կառավարուԹեան պաշտօնեաները շատ ջանացին այդ օգտաւէտ գործադրուԹիւնն արգիլել զանազան մոլեռանդից միջոցաւ սակայն չ'ը կրցան յաջողել և ետ դարձան ։

Որդեակ իմ ջանա՛ քու բոլոր զօրուԹեամբդ որ 'ի բարոյականս լաւ դաստիարակուիս կրԹուիս ուսանիս, և կոչուԹիւնն անկրԹուԹիւնը նամանաւանդ տգիտուԹիւնը վրայէդ ԹօԹուես մէկ դի նետես. կատարեալ. բարեբարոյ և ուսեալ մարդ մ'ըլլալու և ազգին փրկուԹեանն ու յառաջդիմուԹեանն համար ալ ծառայելու նպատակաւ ։

* * *

Իւսկիւտար 21 Սեպ. 1872

Սիրելի Հայր իմ

'ի դժոխս

Հա՛յր իմ, բազմիցս 'ի դժոխս ց

Նամակներ կուգան յ՚աշխարհս. բայց տակաւին ձեր պատուական նամակն ընդունելու պատիւն չունեցանք։ Այս յապաղման պատճառաւ կը յուսայինք որ ձեր Հայրութիւնը դժուարամուտ քաղաքն եղած ըլլայ. սակայն ուրիշին եկած նամակներէն տեղեկացանք ձեր այդ կողմն ըլլալը, և 'ի վերադարձի սուրհանդակին կ՚սպասեմք ձեր արդի վիճակին վըրայօք մէկ պատասխանիդ. Հանդերձ հետեւեալ եղելութեանց վրայօք ձեր ունեցած անդնդային կարծեացը։ Զի երէկ երբ . . . տէր Հայրը մեր տունն եկաւ, կերպով մը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պայծառութեանը վրայ երկար խօսակցութիւն մը բացուելով զանազան կարծիք իրար կը զարնուէր, տէր Հայրն անդադար պընդեց թէ եկեղեցւոյ պայծառութիւնը եկեղեցական զգեստուց փառաւորութիւնն ու առատութիւնը և մեղրամոմոց առատօրէն բազմակաւութիւնն է. որով Հայաստանեայց եկեղեցւոյ զաւակունքն ալ 'ի հաւատըս և 'ի ջերմեռանդութիւն կը հըրաւիրէ. Եղբայրս որ դպրոցական է նոյն միջոցին իր այս մասին ունեցած կարծիքն յայտնելով ըսաւ թէ՝ եկեղեցւոյ պայծառութիւնն ու զարդն ուրիշ բան չ՚ը կրնար ըլլալ եթէ ո՛չ առաքինի կղերին ճերմակ մօրուքն 'ի մէջ եկեղեցւոյ։

Տէր Հայրը զայրացաւ ու բարկացաւ, և եղբայրս 'ի կարգս անհաւատից դասեց։

Հայր իմ. հրամանքդ արդէն գիտես որ եղբայրս իր կրօնքը լաւ կը ճանչէ ու կը յարգէ, և ամէն զա՛ռաքինի կղերն իր հոգւոյն պէս կը սիրէ. և կը մեծարէ միայն թէ մոլեռանդ և նախապաշարեալ չէ՛, ասոր համար կը խնդրեմ հա՛յր իմ որ այդ տեղը գտնուած սրբազան հայրերէն ճիշտ ու լաւ տեղեկութիւն առնաք և մեզի շուտով իմացնէք թէ եղբայրս իր կարծեօքը մոլորած ու սխալա՞ծ է արդեօք, թէ չէ՛ ուղիղ ճամբու մէջ կը գտնուի։

Զի՝ քիչ մնաց որ տէր Հայրը զանի պիտի անիծեր ու բանադրեր, եթէ մայրս չ՚ըյիշեցներ իր կոչումն իրեն թէ պարտ է օրհնել և չ՚անիծանել ըստ Ս. Աւետարանին։

* * *

Դժոխք 28 Սեպ. 1872

Սիրելի աղջիկս

Քում քարու

Նը լսեմ կոր քի՝ սս օրերս մայրըդ բիւթիւն բիւթիւնէ ճամբէ հիյէթէ եօլէ դուրս է ելէր, խօշ ուաշ ալ ճամբու մէջ չե՛րեա՛, ես ալ անոր համար խաֆր ըրի նամուսիս պատիւիս չ՚ի կերցուցի նիհայէթ. ելայ հօս եկայ։ Լ՚եցի քի՝ քեզի խաբեր խաբերըբեր է տէ՝ երկու անգամ մինափլէթսիզ մարդու տուն հե ոը տարեր է։ Աղջիկս ան կնիկը հըգդըյէն ելեր է. ճամբու գալիք չունի, նայէ՛ քի՝ դուն անոր ույմիշ չ՚ըլլաս, անոր ըսածներուն ականջ մի՛ կախեր, անիկայ իր պատիւը նամուսը կոտրեց նէ՝ խալթ մընալ դուն մի՛ կոտրեր։

. . . քահանան շաբաթն երեք անգամ ձեր տունը կուգայ կոր եղեր, սախըն չըլլայ քի՝ ադ քահանային երեսս զերէ ան քահանայ չէ՛ սատանայ է։ Աղջիկս խելքդ գլուխդ ժողվէ, վերջին ծայր պարկեշտ կեցի՛ր որ շնորքով տեղ մը տեղաւորուիս, արժանաւոր ամուսին մ՚ունենաս և ապագային մէջ 'ի խեղճութեան 'ի թշուառութեան և 'ի խայտառակութեան չ՚ը տառապիս։

Քու սիրելի հայրդ

* * *

Ճէհէննէմ քիւլհանընտա 20 սեպ. 1872

Սէվկիւլիւ էվլատըմ

Ըստամպօլտա

Ա ա՛ ա՛ ա՛ ա՛խ էվլատըմ պու ճէհէննէմ տէտիքլէրի նէ՞ պէլալը ճէֆա իմիշ։ Կէլէլի պէրի կիւնտէ 18 սահաթ հէր կիւն չայիր չայիր եանըյօրում, ա՛ ա ա մա ա ա ա՛ն էվլատը՛մ, պիրի օլսատա պէնի եօլտիւրսէ տէ քուրթուլայըմ, ամա՛ն օղուլ տայանըլըր ճէֆա տէյիլ տիր։

Ամա՛ն է՛վլատըմ, սաքըն օ՛լմասա քի՝ պէնիմ եօլումա կիտէսին, պա՞ք քի՝ սաղլըղընտա էյի օլա՛սըն վէ տիւնեատէ օթ կիպի պիթիպ տէ՝ քուրումայասըն, հայվան կիպի կէլիպ կիթմէյէսին։ Տիւնեայէ վէ ինսանլարա նէ՛ քատար զիեատէ էյլէյին օլուրսա՛ օ՛ քատար սանա ֆայտէ տիր։

Նէ՛յնէյիմ տիւնեանըն պօլլուղու անաք քապըմ աւաւ ըսա, ֆէհվասընճա, իշթէ պէն տէ՝ ա՞յ էվլատըմ նէ՛յ նէյիմ օ՛լ քատար զէնկինլիյիմ՝ կիւնահլար իչինտէ կարկ օլույօրսամ։

Զօք բիւշմանըմ է՛վլատըմ լաքին նէ՞ չարէ եօլտիւքտէն սօնրա կիւնահլարալըմ օլամայօր իմիշ։ Զիրա՛ էյէրշի օլմուշ օլուրսա իտի՝ վարիյէթիմի թէքմիլ կիւնահլարըմըն ավֆընա թէլէֆ էտէր իտիմ։ Սաքը՛ն սէն տէ ալտանմաեասըն է՛վլատըմ, եօլտիւքտէն սօնղրա քաւուլթիւն և թօղութիւն մեղաց օլույօր տէյի, սաղլըղընտա հէր պիր ֆէնալըղը իճրա էտէսին։

Եաղմա եօղումուշ պու ալէմտէ, հոգսս՝ հանգստեան ֆէլան տիյնէյէն եօ՛ք պուրատա, մեղաւո՞ր մուսուն: հատտինէ վէ կիւնահլարը աճարընա կէօրէ՝ մահալլէրէ տայիրէլէրէ աթըլյօրլար: Անդ եղիցի լալ և կրճել ատամանց, փօշետեսակ մեղաց քաւութիւն տա՝ պուրատա քապուլ էտէն թանըյան եօ.ք տուր օրատան կէլէն խիթիլամա կէօրէ՝ տանչանարանա աթըլյօրլար:

Ա՛ ա ա ա մա ա ա ա՛ն կէնէ թէնիմ ալէֆլէրէ կիրիպ տէ չաճըր չաճըր եանաճաք վաղթինէ պիր չարեէ.ք քալմըշ տըր: Ամա՛ն օղուլ ամա՛ն սէն պաշգա չէյէ քուլաք վէ՛րմէ սէնի ալտատըրլար բէրբէնտէտէն աթարլար, սօնրա տօղրու պուրայա տիւշէրսին եալընըզ շունա էյի քուլաք վէ՛ր "որ զբարիս գործեալ իցէ 'ի յարութիւն կենաց, և Ե.զչար արարեալ իցէ 'ի յարութիւն դատաստանաց: Իշթէ աննատը՛ն արթըք պու սէնին քուլաղընա քիւբէ օլսուն տէ մէզարտան սօնղրաեաիւմխտինի քամ էթ, զի յետ մահուան չի՛ք քաւո.թիւն մեղաց տէեօրլար: Քէնտինի սողընտա թօփլա մաքպուլ վէ խոստոնճա ֆայտէլի մուամէլէտէ պուլուն:

* * *

Ըստամպօլ 15 սեպ. 1872

Սէվկիւլիւ բէտէրիմ

Ճէհէննէմտէ

Մէքթուպունու ալտըմ օգուտում, վէ ճիյէրիմ բարչա բարչա օլտու, օ՛ ճէհէննէմ ալէֆլէրինտէ էթտիյին ֆիղանլարը օգուտուքճա բէ.ք ֆէնա հալէ կիրիֆթար օլտում: Լաքին սէվկիւլիւ բէտէրիմ կայտ էթմէ, զիրա՝ յ՛աւուրն դատաստանի սէն մութլաքա այրըճա քայըրլաճաղսըն, վէ էլպէթտէ եուքարըեա կիտէճէքսին, զիրա՝ սէն հայաթտա իքէն հաֆթատա իւչ տէօրտ տէֆա աքշամլարը աղօթ.ք էտէր իտին, պէն տէ իշիտիր իտիմ:

"Դատաւո՛ր արդար, յորժամ գաս փառօք հօր 'ի դատել զկենդանիս և զմեռեալս, մի՛ մտաներ 'ի դատաստանընդ ծառայի քումին, Պունտան աննաշըլըր քի՝ ղաթէն այրըճա պիր խիթիմաս թալէպ էտիյօրսուն քի՝ հուղուրու չէրաաթտա մուհաքէմէ սարֆընազար օլունսուն, պաշքալարը կիպի կիւնահլարընա խլամ օլմասըն, բաքաչը.քասըն, ա՛խ բէտէրիմ քէշ.քի՝ պու աղօթ.քու արասընը սօղութմաքսըզըն հէր աքշամ եարա՛յըտըն, քի՝ շիմտի սօղրու, քաւութեան աշխարհա կլտէր օրատա պէկլէր իտին: Իշթէ պէն

տէ՝ աւետեավի իշլէրի սէնին եօլունտա վէ սէնին կիպի, վէ պէլքի տէ՝ պիր զաթ տահա զիեատէ ատէվամ էտիյօրում ամմա՝ հէր աքշամ դատաւոր արդար աղօթ.քունու տէվամ էթմէ.քտէ օլտուղում իչին, հէր կիւնքի բիպիյիմ աքշամլարը բաքլէնիյօր, համտա պիր իքի տէ մօմ եա.քըյօրում ժամտա, պունտան էօթէյէ փա.քլէնմէ.ք օլո՞ր մու: Պունտա աքըլ էրէճէ.ք էրմէյէճէ.ք պիր չէյ եօ.ք տուր, հէր հանկը բաբազա սուվալ խտէրսէմ պու աղօթ.քուն ֆայիտէսի վար տըր տէր, չիւնքի ֆայիտէսիզ աղօթ.ք օլամազ, վէ մում եա.քմա.ք իսէ՝ էյի պիլիրիմ քի՝ կիւնահլարըմըն ՚ավֆը իչուն աստուածահաճոյ պիր բարեպաշտական սովորութիւն վէ պօրճ տուր՝ չիւնքի պիր հէտիյէ տէմէ.ք տիր:

Սէվկիւլիւ բէտէրիմ, պէն իբրեւ ջերմեռանդ հաւատացեալ զիեատէճէ թէ՛էմին օլմուշում քի՝ պու զօրաւոր աղօթ.քուլա սանկ ճրագավառութիւն կիւնահլարըմըն աֆֆընա պէօյիւ.ք հիմմէթլէրի վար տըր: Պունա խնանմամա.ք օլամազ, օնուն իչին պէն տօղրուսու պահսօ մուքատտէմ էտէմէմ քի՞ պիր ատամ մութլաքա տայմա էյիւ.ք էթմէլի, վէ ֆէնալըքլարտա պուլունմամալը քի՝ քուրթուլուն տէյի, եախօտ պիր մեղաւոր ատամ էօլտիւ.քտէն սօղրա հողոյ վէ հանգստեան տ.. վալարը իլէ քաւութիւն և թողութիւն մեղաց պուլմազ տէյի, Պէնճէ պու աղօթ.քլար վէ հոգոցլար օտուքճա մութլաքա թողութիւն վար տըր: Իշթէ պու աղօթ.քլար հէր աքշամ քուվվէթլիճէ օքունտուղու, վէ հաֆթատա իքի իւչ տէֆատա պիր քաչ ղուրուշլու.ք պալ մօմուլար սըտքը պիւթիւն եաքըլտը՛ը հալտէ՝ արթը.ք շունա պունտ էյիւ.ք էթմէ.ք իչին բարատան չը.քըպ տէ՝ բարալարը լուղումսուզ վէ պէտէլսիզ եոլէրտէ սարֆ էտիպ էքսիլթմէնին ալէմի եօ.ք տուր: Պունուն իչին սէն պու պապատէ հէր վէճ, իլէ րահաթ օ՛լ վէ թէէսսիւֆ էթմէ՛:

* * *

Ճէհէննէմ քէօշէսի 30 սեպ. 1572

Սէվկիւլիւ էվլատըմ

Քալաթա

Ցիւվագը պիր հայ.ի միւտտէթ բէտէրի աղիզիմ տէյի, եաղտըքտարընտա ալտըն կէչտին ամա՝ օ՝ եարըշտըրտըղըն աղիզլիք բարաբուլ էթմէտի, պէնի պուրատա կէթիրտիլէր:

Ցիւշիւնիւնճէ պէնտէ բէ՛.ք օ՛

քատար կիւնահլար եօք ամմա՝ աճապա սէնին կիւնահլարընը պանա՞ մը եւքլէթիւլէր ։ Ա.յօղուլնէ՞ եաբտըն տավանը , ինչալլահ բաքընտին ՝ բաքա չըքտըն ։

Նի՞չին պէօյլէ աչըք խըլէր եաբարսընտա ֆօեան մէյտանա չըքար տա՝ եաքանը սըեըրամազսըն ։

Ա.մա՛ն օ՛ղուլ , իչի ուզա՛թմա տավանը էյէր քի տահա պիթիրմէմիշսէն , չաբըք թաթլը երինէ պաձլա , զիրա տուն կիճէ սէնին հագգընտա կայէթ ֆէնա վէ տէհշէթամիզ պիռ րուեա կէօրտիւմ , վէ գօրգումտան՝ եաթտըղըմ երտէն տիվանէ կիպի սըչրատըմ , չէօյքի՝ տէօրտ նէֆէր զէպէլլահիատէմլէր , գօլլարըն պաղլը վէ պօյնունտա մէֆրէտամիզ պիր թիմուր զէնճիր օլտուղու հալտէ՝ սէնի սիւրիւքէյէ սիւրիւքլէյէ փրկիչէ կէօթիւրիւյօրլարըտը ։ Պէն օ՛ արալըք սէնի քուրթարմաք էֆքեարը իլէ ս,ս նլարտան պիրի պանա էօյլէ պիր թօգաթ աչք էթտի քի՝ ֆէվքելատէ գօրգու իլէ ույանտըմ ։

Ա.գըլըմ պիր ազ պաշըմա կէլտիյինտէ՝ մէզգիւր րույամը տայրէմտէ, պուլունան ռէմճի տէր պապանա հիքեայէ էթտիմ . երապըն 'ի քառասուն օրն կատարի աստուծով տէյօր ։ Ա.մա՛ն օ՛ղուլ ի՛չթէ պէն սէնին օ՛ տավան սէպէպինէ քուրպան օլտում էօլտիւմ . պէնի պուրատա պիր քաթ տահա՞ մը էօլտիւրէճէքսին , յաւիտենական քէպապլըղա՞ մը նայիլ էտէճէքսին ։ Ա.մա՛ն օղուլ իչինի տավանը չաբըք տիւրիւսթլէ սըրաղան հայրա կի՛թ աեաղընա քաբա՛ն օ՛ սէնի չօք սէվէր , մութլաք տավանա եարտըմ էտէր ։

Լաքին բէտէրի ազիզիմտէն մէքթուպ կէլտի տէյի նէշըր ու իլան էթմէ խըթէմէմ ։

Սէնին բէտէրին

* * *

Խուսկիւտար միաբանութիւն քահվէսի ։ ٤ Րամազան ١٢٨٩

Լուսահողի հաճի պապա ։

Ճէհէննէմտէ ։

Մուպարէք մէքթուպունու ալտըղըմըզ կիւնիւ թէքմիլ միաբանութիւն ախպարլար օրհնեալ քահվէնտէ մէվճուտ պուլունտուքլարը հալտէ՝ էվվէլա . . . ազա մէքթուպունու բարձրաձայն օգուտու , զիրա՝ պիլտիյին կիպի իչիմիզտէ օգումաք պիլէն եօք կիպի տիր , (ամմա չէյնէմիզ քավիճէ տիր) , պու արարողութիւնտան սօնրա . . . ազա սիզին եաննըշլըքլա գժոխք-

Գ/ն 60 փարայ

2138

ԴԺՈԽՔԷՆ ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԴԺՈԽՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Ե

տա պուլունմուշ օլտուղունուզա տայիր պիր ատենաբանութիւն էթտի , զէրէ հաճի պապա , աէնտէ օ՛ մահտէօսիւք օլտուգճա նէ՛րէյէ կիթմէկլիօին քի՛ տօղրուսու բէք խաննըշ պիր չէյ օլմուշ տուր , հալթթա պիզ թօփումուզ չու միաբանութիւն քաhվէսի ախպարլարը , նէ՞րէյէ կիտէճէք տիր քի՛ փառք աստուծոյ հէբիմիզտէ տէմիր կիպի հաւատտըլըզ , ամմա չու պու չօք չէյ տէրիմիշ , աքըլլարը քըսատտա ճուռ իչին , Շնորհակալըզ հաճի պապա քի՛ պիզի տէ խանըմա տավէթ էտիյօրսուն , լաքին ախպարլարըմըզըն թօբունատտա սօրտում , հիչ պիրիսինին չինտիքի հալ կեօչ էթմէյէ նիյէթի եօ՛ք տուր , արթըք պէօյլէ չէյ գըսմէթէ պաղլը տըր : Իչիմիզտէն խաքընլարտա կէլէն օլուրսա մութլաքա տէրպապայը պէրապէր կէթիրէճէյիզ , զէրէ՛ օրաճա բէք իքթիզալը տըր , օրթալըղը պիրի պիրինէ կէչիրմէյէ բէք խարար պիր ատամ տըր : Հաճի՛ պապա , ասլա մէրաք ու վէսվէսէ էթմէ , քաhվէնին նամուսու պու անէ գատար պօզուլմամըշ տըր , կէչէն կիւն էօյլէ պիր չէյ օլտու ամմա Ալլահ կեանք վէրսին . . . . ազա չաբըք էօնիւնիւ ալտը խաբտը խաքըշտըրտը : Պունուն իւզէրինէ տահա ղիւատէ իլթիպար քէսպ էթտի : Մահալլէնին վէ մէքթէպին իշլէրինէ կէլինճէ ճըլարտա չու կիւնլէրտէ մութլաք իսթէտիյիմիզ կիպի խաբաճաղըզ , վէ օ՛ անիծեալ թէատրօնուտա եըքըլ՝ եէնիտէն էվվէլքի կիպի ախըր խաբաճաղըզ , զէրէ եկեղեցիմիզին խանըմտա էօյլէ անճուռնի չէյլէր խաքըշմազ , պուրասը պէյ օղլու տէյիլ տիր , պիզ իսթէրիզ քի՛ էվլատլարըմըզ պիզիմ կիպի օլսուն , պիզ ճըա չալըշմալըյըզ , իչ տէօրտ տէ-

ֆա տըր ժողովք էտիյօրուզ , նէթի-
ճէսինի իքինճի մէքթուպումուզտա
պիլտիրիրիզ ։ Վէ պիզտէն սիզէ չու-
եադընլարտա կէլէճէք վար տըր , օ-
նունլա պէրապէր սըբարըշ էթտիյի-
նիզ քէօյ եօղուրտունու մութլաքա
կէօնտէրիրիզ ամմա գօրքարըզ քի՛
օրասը չօք սըճագ օլտուղու ճիհէթլէ
չաբըք պօզուլաճաք տըր ։

Միաբանութիւն քահվէսի
ախպարլարը

* * *

ՔՈՒՄՔԱԲՈՒ ՏԱՆ ՄԸ ՄԷՋ

— Մա՛յր , եղջերաւոր և պոչաւոր սև մարդ մ'եկեր տունն 'ի վեր կը նայի ձեռքն ալ նամակաց ծրար մը կայ ։

— Մի՛ վախնար աղջիկս ան բօսթաճին է , անդէնէն մէքթուպ է բերեր։

— Մի՛ վախնար օրհնեալ խուզի , Աստուած անփորձ պահէ՛ , երեսըդ խաչ մը հանէ՛ կը հալածի ։ Անիկայ ամենաչարն սատանային սպասաւորներն են , ասոնք ալ աս տարի բէյտաճ եղան աս Պատրիարքին օրովը , մինչև հիմայ դարչելները ծածուկ աներեւութաբար կը պտտէին , հիմայ աշքեարա բօստաճիի պէս երեւելի և տեսանելի եղան , ամէն տեղ այարձակ համարձակ կը մտնեն կելլէն ։ Հէմէն ի՞նչ ըսեմ Աստուած փուճուտնին վերցունէ տէ գժոխքէն դուրս չի՛ հանէ ։

— Աղջիկ տա մանչուն ըսէ՛ քի՛ նըվոր բերած մէքթուպը առնէ տէ՛ տէր պապային բերէ որ կարդայ , աճապա ի՞նչ սրտադողներու պաներ գրած է ։

— Բե՛ր տա նամակը օրհնեալ խուզի բե՛ր , աչքս ալ չի՛ զօրեր ամանայինք քի պիտի կրնա՞մ մի կարդար։

Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ը ը ը ը ը ըմ աս չեղա՛ ա ա ա՛ւ է՛յ չիտակը , ես ասանկ դժոխային գիրերը չեմ կրնար կարդար ։

Օրհնեալ խուզի սա քէօշէին ախտէրին մէկը խրկէ տէ՛ Թող գայ անոր կարդալ տանք , կէնէ անիկայ վախտովը խալֆայութիւն տիրացութիւն ըրած է , է՛յ վեց հազարեայէն ալ կը հասկնայ տէ՛ ասանկ սատանայական գիրերը կրնայ քա՛կել։ Եկօ՛ւր նայինք Աստուած օրհնէ , կէնէ հրամանքիդ միխտաճ եղանք , սա նամակը քիչ մը կարդայիր ։

— Տէ՛ր պապա , սա մեր ախտէր ախպարը վեց հազարեա՞յ ալ կիտէ ։

— Հապա հանըմ աս ալ խօ՞սք է մի , տէր պապան չատոնց պէրի ինծի կը ճաշնայ , հիւանդներու սէպէպլիներու տահա Թիւրլիւ բաներու համար ալ նուսխայ կուտամ ։

— Աստուած օրհնէ՛ , այս ախտէր եղբայրը ժամանակաւ մուսալլայի սուճի Գրիգոր եղբօրն ընկերն էր , իշտէ ասանկ բարեպաշտ օրհնեալ եղբայր մնէ , Աստուած 'ի վերին երեսս պահեսցէ , ասանկ բաներու համար պիրինճի Թէքտէն է ։ Ես անոր բարեպաշտութիւնը տիրացութեան ժամանակէն գիտեմ Ս . Երուսաղէմ երթալէն յառաջ , Աստուած հէմէն անփորձ պահէ՛ ։ Հէլէ Թո՛ղ սա նամակը կարդայ տէ՛ ետև ալ կը խօսինք ։

— Տէ՛ր պապա , պու օքունմայաճաք եազը տէյիլ տիր , բէք կիւզէլ եազը , բէք Թէմիզ օքունույօր ։

— Աղէկ ամա , աստուած օրհնէ , մենք գիրքի մէջի գրերուն սորված ըլլալնուս համար , ձեռագիր չենք կրնար կարդալ , քանզի՛ մենք քահանայքս ձեռագիր կարդալու պէտք մը նա մանաւանդ՝ պատեհութիւն մը նալ չունինք ։ Առաջները երբեմն երբեմն Պատրիարքարանէն նամակ կուգար եկեղեցւոյ աւագ երեցներուն , ան ատենը դպրատունէն տիրացու մը կը կանչէինք կարդալ կուտայինք , հիմայ ասանկ նամակները Թաղականներուն ձեռքը կանցնի անոնք կը կարդան , էյ մեզի ալ սաղմոսերգութենէ մաչտոց կարդալէն զատ՝ ուրիշ պաշտօն չի՛ մնար , վերջապէս մենք վարժապետ կամ եազըճի ըլլալու չենք եա քահանայ ենք , մեջերնուս քանի մը գիտցողներ կան նէ անոնք ալ մեզի հետ պարապար են . հէմ չիտակը կուզես նէ՝ մենք անոնցմէ տահա աղէկ ենք զի , անոնցմէ էւել հաւատով ենք ։

Ինչո՞ւտ պէտք է Աստուած օրհնէ՛ , հրամանքդ տանամակը կարդայ տէ՛ բարեպաշտ հանըմնալ մըտիկ ընէ . երանի թէ խութին չըլլար տէ՛ լաւ հասկնար բացատրութեան կարօտ չըլլար ։

Դժոխք 12 Նոյ . 1872

Սիրելի զաւկըներս

Քում քաբու

Մէկ քանի օրէ 'ի վեր է որ հոս մեղաւորները նորէն կստկեն . այսինքն իսթիպտալ կընեն , ըսել կուզեմ թէ մեղաւորներուն մէջէն էշն ու գէշն իրարմէ կը զատեն . ու զատ զատ տեղեր կը նստեցնեն էշերուն տեղը շատ գէշ է . ես ալ դժբախտաբար այդ Թախըմին մէջն եմ . երանի՛ Թէ գէշ ըլլայի տէ ասանկ էշ չըլլայի . զէրէ լամծնուն կէօրէ կայ եղեր , էշը Թէրպիյէ չըլլար ամա՛

Թերթիկէլի դէչն օր մը աղէկ կըլլայ ։ Ատոր համար Թերթիկէլի դէչերուն տեղն աղէկ է ու անոնք չատ իմտիպարըը են հոս ։ Եկո՛ւ նայէ.քի՝ ձեր աշխարհ.քին մէջն ալ՝ ջերմեռանդութիւնն ալ մեծաւ մասամբ էչերուն քովն է, դէչերուն քովն այդ ջերմեռանդութիւնը չի՛գայ ։

— Աստուած օրհնէ՛ բաւական է, վերջացուր տա անիծեալ նամակը ։

— Տէ՛ր պապա նէ՛ զարարը վար, էվին ադասը եաղմըշ, հանըմ տա չօճուքլար տա մերաք էտէր քէնտի պէօյիւքլէրինին մէքթուպու տըր տինլէյէճէքլէր, զորարը պիր չէյ եօ՞ք սաւր ա՛։

— Ի՞նչ էնէ Աստուած օրհնէ չարունակէ, Աստուած չնորհք տայ ։

— Սիրելի զաւկներս, ձեզի այսչափ մը ըսեմ որ, իմ հոս գալուս գըլխաւոր պատճառն իմ էչ մեծնալս, ու իչութեան մէջ մնալս է եղեր ։

Իմ աչվըններս հիմայ հոս բացուեցան, աս աշխարհիդ մէջ վայրենօրէն ու իչօրէն կեանք անցնելուս համար աչվըններս չէին տեսնար կոյր էի, խաւարեալ մնացի. լոյսը չէի տեսներ ։

Ամա՛ն զաւկներս չըլլայ թէ դուք ալ ինծի պէս էչ մեծնաք ու իչութեան մէջ մնաք ։

Միշտ ընկերական կեանք սիրեցէ՛ք որ ՚ի բարոյականս կրթուիք, ջերմեռանդ ու խստակրօն մ՚ըլլաք զի խստակրօնը միանգամայն և խըստասիրտ կըլլայ հետեւաբար կոշտ ու անկիրթ ։ Վերջապէս զաւկներս գոհ կըլլամ որ դէչ ըլլաք ու վերջապէս էչ չ՚ըլլաք, զի էչութեան պէս ալ անտանելի իչութիւն չ՚ը կըրնար ըլլալ, քանզի էչ մարդիկ իրենց իչութիւնը չեն կրնար զգալ ահա՛ այս է ծանր խնդիրը ։ Բայց կըրթեալ դէչն ամէն բանը չուտ կզգայ և կ՚իմանայ. չե՛մ ըսեր որ դէչ ըլլաք, այլ ՚ի բարոյականս լաւ կըրթուիք, աչվընիդ թող բացուին և սանկով մէկ կողմէն իչութիւնը վրանուդ կը թօթուէք միւս կողմէն բարոյականով միասին աշխարհակարական և ընկերական կրթութիւնը կ՚զգենուք, իսկ եթէ այդչափին չ՚ը պիտի կրնաք հասնիլ որ անհնար չէ՛, աւելի լաւ է ըստ իս որ դէչ ըլլաք քան թէ էչ, զի կրթեալ դէչ մը, օր մ՚ալ կրնայ դիւրութեամբ բարոյականը ծծել և ՚ի բարոյականս ալ կրթուիլ, սակայն էչը ո՛չ երբէք ։

Ես լաւ համոզուած իմ սիրելի զաւկըններս որ դուք, այդ ողբալի ու խաւարեալ թաղին մէջ, քանի՛ որ նեռօֆար տուտույի, ախտէր մերիկլիոսի, էմնաֆ քաչկընը ողէտ, աստուած անփորձ պահեներու հետ միայն յարաբերութիւն ունենալով ընթացիկ աշխարհէդ լոյս

չառնելու ըլլա՛ք իչութեան մէջ ՚ի դերեզման պիտի մտնէ.ք և չուտով քովս պիտի խրկուիք ։

Կըխրատեմ զձեզ և կը յորդորեմ որ այդ դառն վիճակնիդ չուտով փոխէք թէ և այդ վիճակին դառնութիւնը ձեզի զգալի չէ՛։

Պէտք է որ ձեր բնակութեան տեղին բարեկիրդ մարդկանց նա մանաւանդ բազմամարդ թաղի մը մէջ հաստատէ՛ք, և ստէպ ստէպ ընկերութեանց մէջ երեւնալով աշխարհին ընթացքն ուսնի՛ք, ինչ որ պէտք է ուսնիլ կատարեալ բարեկիրթ մարդու մը համար ։

— Օրհնեա՞լ խուղի, այդ ՚որչա՛փ ուշադրութեամբ մտիկ կընես, կաթողիկոսին կոնդակին ըլլար նէ՝ այդ աստիճան ուշադրութիւն չէիր ըներ ։

Տիրացու եղբայր ալ վերջացու՛, այսպիսի զարչելի գրութիւնները բարեպաշտից մաքուր սրտերուն պըղտորութիւն կը պատճառէ, հաւատքէ ու ջերմեռանդութենէ կը պաղեցնէ և կը հանէ ։ Օրհնեալ խուղին տաճա չօճուխ է չի յանէ ըսենք, բարեպաշտ հանըմն ալ մեծ ուշադրութեամբ մտիկ կընէ, հարկաւ մաքուր ու ջերմեռանդ սիրտը չ՚ը պղտորեցաւ ալ նէ՝ քիչ մը պղտորելու պէս եղա՛ւ եա ։

— Մեղայ աստուած՝ տէ՛ր պապա մե՛ղայ չօճուխ եմ քի՝ սիրտս պիտի պղտորի ամա՝ մտիկ ըրի տէ՝ կը նայիմ կոր քի՝ է՛յ չիտակը դրած պաները բէք ալ եապանը նետելու պաներ չէն, չիտակը թէրպիյէն ալ պաշխա պան է, պան կիտնալ, մարդ ճաչնալ, մարդու մէջ մեծնալ, հայլա հայվանի պէս մեծնալէն էչու պէս խաբանըխ ախըրի մէջ վախդ անցունելէն աղէկ չէ՞ մի ։

— Տեսա՞ր մի աստուած օրհնէ, նամակին ընթերձումը դեռ չ՚ը վերջացած հրամանքդ ալ պղտորեցար ձեր ջերմեռանդ բարեպաշտութիւնն այսպիսի զարչելի գրուածոյ ընաւ ականջ կախելու չէ՛։

— Տէ՛ր պապա, պէնիմ թիւքեանտա իչիմ վար սիզ միւճատէլէնիզի էտին, աննատըմ պու մէքթուպ իչի ուզուն սիւրէճէք պէն կիտէյիմ։

— Ձա՛նըմ տիրացու հրամանքիդ ալ զահմէթ եղաւ ամա՝ աֆ կընես հօքնուդինդ կուտանք, խուսուրն ալ կարդայիր տէ լմճունէիր, տէր պապան իզին կուտայ ։

— Աղե՛կ ամս հա՛նըմ ես ալ չօլուխ չօճուխի տէր եմ, առաջ դարար չունի կըսէի կոր ամա՝ նամակը երթալով խօյին մտաւ, խապիլ է քի՝ ինծի ալ պղտորութիւն մը ըլլայ՝ ինծի ալ մեղք կըլլայ, եօքը

հրամանքիդ պէս ջերմեռանդ հանըմները իմին վեց հազարեայիս մաքուր ծոմ բերնով չինուած նուսխաներուս երեսը չենայիր տէ՝ ինծի խատրը կըլլայ մեղք կըլլայ։ Անոր համար աֆ կընէք ես երթամ տէ՝ պաշխասիին կարդալ տուէք։ Մնաք բարով, ծառայ եմ տէ՛ր պապա։

— Տէր ընդ ձեզ եղիցի։ Տեսա՞ր մի աստուած օրհնէ բարեպաշտ մաքուր մարդը, գարշելի նամակէն հետեւելիք գէշութիւնն իմացաւ հասկըցաւ տէ՝ չը կարդաց ձգեց գնաց, օրհնեալ խուղի այս նամակը առ տէ խաղանին տակը նետէ՝ թող այրի։

— Ձա՛նըմ տէր պապա, հիչ ատանկ լախըռտը կը՞լլայ, ինչօք որ մէքտուպը չի լմնայ նէ նա՞մը կըլլայ, ծօ՛ արդին գնա՛ տրպատունէն մարտիկը ա՛ռ տէ պեր, ըսէ՛ քի մէքտուպ եկեր է պիտի կարդաս։

— Աստուած օրհնէ ես ձեր բարեպաշտ դերդաստանին մաքուր ու ջերմեռանդ մէյլը կուզեմ, չիտակը ամէն բանի ինչ է նէ հոգս չէ ամա, սա հաւատքի գործին նախանձախնդիր եմ,

— Հելպէթտէ, տէ՛ր պապա ատանկ ըլլալու է հիչ մէկ պանը հոգերնիդ ըլլալու չէ՛ տէ հաւատքի փաթթըվելու է։

— Եկու նայինք օրհնեալ զաւակ, եկու սա նամակին խուսուսը կարդա՛, հրամանքդ աստուած անփորձ պահէ, դպրատունին մէջը յառաջդէմներէն ես, խերը տեսնաս հանըմ։

— Շնորհակալեմ տէ՛ր պապա, էյ չիտակը մեր մարտիկը չատ հավէսլի է, գիշերները 4-5 սահաթ կը նստի համարը կը սերտէ։

— Է՛յ աստուած պահէ, տստուած անփորձ պահէ, հէլպէթտէ, լուսահոգի աղապապային տեղը պիտի բռնէ։

— Ամա՛ն տէր պապա աման, թող անոր տեղը չի բռնէ։ Լուսահոգին ալ աճայիպ թապիյէթ մը ունէր, չնորքով մարդու մը հետ չեր տեսնուէր, վարժապետ կըլմանէր, տունէն ժամ, ժամէն խանութ, խանութէն պաղի խախվէն, խախվէէն ալ տուն։

Ձա՛նըմ տէր պապա ստամպօլին մէջը տօղմա պէօյիւմէ էր տէ 71 տարու մեռաւ թօբը թօբը երկու անգամ պէօյիւք տէրէ՝ անգամ մը ատա, անգամ մընալ պէյ խօզ՝ 3 անգամ ալ պէյօղլու գացեր է, հելէ այըստէֆանօզի թարֆներէն հըչ խապար չունէր։ Գիշերները 8-10 սահաթ պօշ պօշքընանալ կիրակի ցորեկները քնանալ, էյլէնճէն ըսես նէ՝ պօշ թավլու,

նա՛մը ըլլայ քի՝ բարեկենդանին վախիթները մեզի հետ երկու երէք օյին ըսկամպիլ խաղար։
Չիտակը աշխարքէն խապար չունէր էյ չիտակը աստուած լուսաւորէ հոգին հայվանի պէս պան մնէր։

— Տէր լուսաւոհեցէ մաքուր հոգին, լաքին լուսահոգի աղային ալ ջերմեռանդութիւնը առաւել էր հա՛նըմ, չինքի՝ էյէր քի՝ աշխարքին ույմիչ ըլլար նէ՝ այն մաքուր ջերմեռանդութիւնը չէր մնար, տէ՛ր լուսաւորեցէ հոգին որ խանութէն տուն՝ տունէն ժամ կէնէ տուն կէնէ ժամ, կէնէ խանութ, սա մաքուր սահմանէն դուրս չէ ելեր տէ՝ իր ջերմեռանդութիւնն անարատ պահեր, աստուածահաճոյ եղեր է։ Հէմէն տէր աստուած այնպիսի ջերմեռանդ բարեպաշտներն ազգիս մէջ առատացունէ բազմացնէ։

— Մա՛յր այն նամակն ո՛ւր է նէ՝ տուէք որ կարդամ ու գործիս երթամ, դասէս չը զրկուիմ։

— Ա՛ռ տղաս, ա՛ռ կարդա տէ պընա՛։ Սըվկէ վար կարդա՛։

— Սիրելի զաւկըներս, կը պահանջեմ ձեզմէ որ մեր տէր պապան յատկապէս 'ի տուն հրաւիրէք՝ եւ Ս. աւետարանին մէջ անառակ որդւոյն պատմութիւնը բացատրութեամբ հանդերձ կարդալ տաք, (խօշ ան ալ կարդալ չի՛յտէ ամա) չըլլայ նէ խելքը գլուխը աւետարանէն հասկցող մէկուն կարդալ տաք որ աղէկ մը հասկնաք)։

Ս. աւետարանին մէջի անառակ որդին գէշ էր ամա՝ էշ չէր, եւ փորձառութեամբ իշութիւնը վրայէն թօթափած գէշն օր մը ղղջալով գընաց հօրը ոտքն ընկաւ ու մեղայ ըսաւ։ Եւ այս անառակն ըստ Քրիստոսի նախամեծար սեպուեցաւ քան զմիւս եղբայրը որ իր անկըրթութեան իշութենէն չարացաւ զ'իր փոքր եղբայրը, եւ անոր համար գանգատ բարձաւ իր հօրը թէ ի՛նչու համար իբրեւ որդի զանի կ'ընդունի։

Ահա՛, զաւկըներս Ս. աւետարանին պատուէրն ու օրէնքները, մարդուս ի բարոյականս կրթուելուն եւ աշխարհի մէջ իբրեւ աշխարհի մարդ եւ ընկերական վարուելուն վրայ կը կայանայ։ Ս. աւետարանը կը հերքէ իշութիւնն ու անկրթութիւնը, անսանական եւ աշխարհի աւօրեայ ընթացքէ անտեղեակ կեանքը Քրիստոնէութենէն ու մարդկութենէ դուրս է։ Չի՝ անկիրթ մարդը վայրանալով ու մոլեռանդ կըլլայ, եւ իր մոլեռանդութեամբը մարդկային յառաջադիմութեան եւ ընկերականութեան թշնամի ըլլալով չը գիտութեամբ եւ տգիտութեամբ քրիստոսական ընկերական օրէնքը ոտնակոխ կընէ։

Մեծատարանին լոյսը նախապաշարեալ խաւարամտաց ըղեղին մէջ չը կրնար հանդչիլ և ահա՛ անոր համար է որ, նախապաշարեալք աւանդական տեսանելի արարողութիւններն ու գործադրութիւններն իբրև հիմն հաւատոյ կը գրկեն առանց աւետարանին քաղցր օրինաց լուսովը լուսաւորուելու :

Սիրելի՛ զաւկընե՛րս ես զանոնք չեմ մեղադրեր զի՛ այն օրէնքներն իրենց ըստ արժանոյն և ըստ ճշմարտին լուսաբանող չը կայ. 'ի մանկութենէ տեսածնին և սորվածնին է որոնք բնականաբար խիստ լաւ և ուժով կը տպաւորուի հիմնական կերպով :

— Աստուած օրհնէ սա նամակին տակէն չափան օղլու ելաւ, սա նամակը ամբողջ անհաւատութիւն կը բուրէ կոր, ես որովհետև հաւատքի մասին յոյժ նախանձախնդիր եմ, պէտք է որ 'ի դժոխոց առաքեալ այդ գարշելի նամակը կրօնական ժողովոյ ատենին ներկայացնեմ :

— Տէ՛ր պապա թող լինցունէ, տէ՛ եաքը :

— Ճա՛նըմ, հրամանքդ պարզամիտ ջերմեռանդութենէ ես աստուած անփորձ պահէ, այսպիսի բաները սատանայական որոգայթներ են հրամանոցդ մաքուր խիղճը տահա չի համնիր, և այս մախսըմ խուզինէրն ալ կը պղտորին, և իմ անարժանութիւնս քանի՛ որ ձեր գերդաստանին խոստովանահայր և հոգևոր հայրն եմ, իմ պարտականութիւնս է որ զձեզ 'ի հաւատս ամրապնդապահեմ :

— Զա՛թ չաթ.

— Մարտիկ, մէքթուպը արթըխ մի՛ կարդար, տէր պապային տո՛ւր տէ՛ նայէ՛ սա դուռը ո՞վ է :

— Մա՛յր աղա տայիս է :

— Մաշալլահ, աստուած օրհնեսցէ, հրամմեցէք, աստուած անփորձ պահեսցէ :

— Բա՛ աղջիկ ներս եկո՛ւ աղա տայիդ է : Ճա՛նըմ ասոնք ալ չկյտեմ քի՛ նա՞սըլ ընեմ երկու աղջիկն ալ սանկ են, հօրերնուն թէրպիյէն հօրերնուն թապիյէթը, մարդէ կը փախչին՝ հայվանի պէս կը մեծնան կոր, կատուի պէս ծակէ ծակ կը փախչին :

— Աստուած անփորձ պահէ՛ մեղաւք մընէր հրամանքդ անանկ տահա աղէկ է, բարեպաշտ երկիւղած և ամօթխած կըլլան, և 'ի ժամանակին ալ առն տիկին կըլլան և աչքերնին դուրսը չըլլար, և տանը պիտոյքներն ալ երեսի վրայ չեն մնար : Աստուած զամենեսեանս ալ 'ի սատանայական փորձութենէ ազատ կացուսցէ՛ :

— Ճա՛նըմ տէր պապա, սատանա-

յական փորձութիւն տեսին տէ՛ հաթըրմա կէլմի, սիզէ սօրայըմ : Նու կինլէրտէ դժոխքտան պիր թադըմ մէքթուպլար կէլիյօր, պանա զիեատէ մէրադ օլմուշ, ծնլարըն ասլը ֆասլը վա՞ր մը :

— Աստուած օրհնէ, ճէնապին բարեպաշտ ջերմեռանդլարտան սըն, պէօյլէ չէյլերէ քուլաք վէ՛րմէ միլլէթիմիզին բարեպաշտլարընը ջերմեռանդլարընը պաշտան չըքարաճաք չէյլէր տիր : Ճէնապին աքըլը սըն աղտան չօք չէյ աննարսըն : Պիր թադըմ լուսաւորեալլար թիւրէմիշ, պիզիմ բարեպաշտական և ջերմեռանդական էսկի կրթութիւնումուզա պէյենմէյօրլարտա, պիզէ, ախուային, լռնային, անտառային տէեօրլար : Միլլէթի ալաֆրանկտ կրթութիւնա սօքաճաքլարը աքըլլարը ըլա, կէօյա էշէքլիքտէն քուրթարաճաքլար ըմըշ, սանքի պիզտէ մարդկութիւն եօք տուր :

— Տէ՛ր պապա պէնիմ սօրտուղում օ՛ տէ յիլտըր, դժոխքտան նամակ տէնիյօր սա՛ դժոխք վա՞ր մը հալէա :

— Աստուած օրհնէ դժոխքտա վար, սիզին կիպի ջերմեռանդ բարեպաշտլար իչին արքայութիւն տա վար, աստուած արժանի արասցէ հանդերձ գերդաստանօք :

— Ճա՛նըմ տէր պապա քրիստոս էֆէնտիմիզ տիւնեայէ կէլտի իսէ՝ իչիմաիյիմէ կէօրէ՝ քիթապլարտա եազըլը իմիշ քի՝ աւերեաց զդժոխս :

— Իրաւունք ունիք աստուած օրհնէ, իչիմիզին տօղրու տուր : Էվէլ նէ՛ հալթընէ քի՝ չէյթանլար ըրշարտա կէզէ իտի՝ իչթէ դժոխք աւերել օլտուքտան սօնրա՝ չէյթանլարտա պաշլատը հէր թարաֆտա տօլաշըյօրլար, օնուն իչին Ս. Եկեղեցիմիզ, հրաժարիմք 'ի սատանայէ և ամենայն խաբէութենէ նորա տէյի աղօթք էտէր :

— Օնուն իչին տէ՛ր պապա. պու տիւնեատա պարընմաք մաքուր կէչինմէք զոռ օլտու :

— Պու գարշելիլերին իչի տէ տայմա բարեպաշտ, պարզամիտ ջերմեռանդլարըլա տըր : Լուսաւորեալանհաւատլարա եանաշմազլար, զանն էտէրսին քի ծնլարտան քօրքո՞ւյօրլար մը, եօքսա ծնլարը ավլամըշլար չանթալարընա քօյմուշլարտա, բարեպաշտլարըն բէշինէ տօլաշըյօրլար : Եինտիլիք մնաք խաղաղութեամբ :

— Ծառայեմ տէ՛ր պապա սէֆա կէլտինիզ :

— Մա՛յր ինչո՞ւ համար հօրմէս եկած նամակը տէր հօրը տուիր, ան չատ աղէկ նամակ մընէր : Ես ինքնիրենս քիչ մը վարերնալ կարդացի մեղմէ պատասխան ալ ուզեր էր մեր արդի վիճակին վրայ :

— Տղա՛յ, պէլքի տասն անգամ ուզեց, չի՛ տամ ըսի չեղաւ, ժողովքին պիտի ցուցնեմ ըսաւ. անհաւատալի պան է ըսաւ, ի՞նչ ըսես ըսաւ. հարդ պատասխան ուղեր է նէ՛ նայէ տէ պան մը գրէ տէ՛ բօստաճին անցնի նէ՛ հաղըր ըլլայ տանք որ տանի փէսփէսէ չընէ:

— Աս ի՞նչ մէքթուպ է, ձեզի՞ ալ դժոխքէն մէքթուպ եկաւ: Ճանըմ դուք ալ թօհաֆ մարդ էք, սա ձեզի եկած մէքթուպը տէր պապային նա՞սըլ կուտաք:

— Ճա՛նըմ ի՞նչ ընէի, քանի մը անգամ ուզեց, հաւատքի դպչելիք պան է ըսաւ նէ՛ ես ալ խաթըրէն չելայ:

— Մա՛յր Նամակը գրեցի պատրաստ է, կուզես նէ կարդամ:

— Այս մէքթո՞ւպը որն է:

— Լուսահոգիին կը գրէ կոր, մեզմէ խապար է ուզեր:

Կ. Պօլիս 21 Նոյ. 1872

Սիրելի Հայր մեր

'Ի Դժոխս

Նոյեմբեր 12 թուականաւ նամակնիդ ընդունելու պատիւն ունեցանք, և 'ի ժամանակի ընթերցման, բարեբաղդաբար մեր տան երեց հայրըն ալ առանց յառաջմանէ տեղեկութիւն ունենալու ներկայ գտնուեցաւ:

Հայր, մեզի ո՞րչափ տխուր եւ դառն էր ձեր 'ի դժոխս ըլլալուն լուրն այնչափ ալ քաղցր ու սիրելի եղաւ մեզ, ձեր պատուական նամակին պարունակութիւնը, ու հայրական խրատները յորդորներն ու հրահանգը,

Մեր տաներէցհայրը խիստ շատ զայրացաւ ձեր Նամակին պարունակութեանը վրայ, սակայն մայրս և մենք, մեծաւ ուրախութեամբ ընդկեցինք, և համամիտ եղանք ձեզի մեր փրկութիւնն հոգալու մասին թէ սատ թէ հանդերձեալոյն համար:

Սիրելի Հա՛յր, նախ՝ մեր արդի վիճակին վրայօք ըստ ձեր հրամանին տեղեկութիւններ տալու պիտի անցնիմ սիրելի մօրս յ՚առաջակոյս ունեցած դիտաւորութիւնըն յայտնել:

Ձեր կարծածին ճիշտ համեմատ, մեր արդի վիճակը այսինքն կեանքերնիս շատ տխուր է, և այս տխրութիւնը մինակ ես կզգամ, մայրըս այնչափ չ՚զգար, իսկ քոյրերս բնաւ երբէք, և տխրութիւնն իրենց համար քրիստոնէական ամենաբարի կեանք մը կը համարին:

Հայր իմ, կեանքերնիս այնչափ տխուր է որ կարծես թէ յաւիտենական յաւիտենից խորվիրապին մէջ նստելու դատապարտուած ենք: Ես առաւօտները ուղղակի դպրոց կերդամ և իրիկունները դպրոցէն 'ի տուն կը դառնամ: Կիրակի և տօն օրերը առատուն եկեղեցի, և անկէ ալ շիտակ 'ի տուն: Իսկ մայրս և քոյրերս շարունակ տունը կը պահեն և հազիւ ամիսն անգամ մը եկեղեցի և բաղնիք կերթան, երկու տարուան մէջ ընդ ամենը երկու անգամ Գարա կէօմրիւք գացինք ուխտի: Դրացեաց հետ ընդ ամմենն 2 հոգիի հետ կը տեսնուինք, առանց բան մը սորվելու ու հասկնալու, քանզի անոնք ալ մեզի պէս խորվիրապցու հին աշխարքցու բաներ են: Հայր իմ ձեզի այնչափ մը իմացընեմ, որ մարդ մը եկած աւենը ի՞նչ վարք ցըցնելու է ի՞նչ ընելու է, ի՞նչպէս վարուելու է կամ ընդունելու է, և ի՞նչ խօսելու է չենք գիտեր, դպրոցն ասոնք մեզի չեն սորվեցներ ի՛նչ ընեմ մի միայն կարդալ և գրել: Վարուց ուղղութիւն և կրթութիւն ընկերական վարմունք աստնկ բաներ չ՛ը կան, անոր համար շատ կը վախնամ թէ մեր ազգային դպրոցներէն անատնական վարուք դուրս ելլող կիսկատար գրագետներուն պէս անկիրթ և կոշտ պիտի մնամ:

Ձեռք պագնելու, և տափակօրէն թէմէննէհ ընելուն կերպը շատ աղէկ գիտեմ քանզի՝ մեզի ցուցուած կրթական մասին մէջ ասկէ զատ բան մը չի կայ: (ըստ հայաստանեայց սովորութեան կըսեն): Հայր իմ ցաւ մեծ կ՚զգամ այս մասին թէ՝ մեր Հայաստանեայց կըրթական եղանակն ասկէ զատ ուրիշ բան չէ՛: Հայր իմ եթէ կը հաւատաս, տակաւին ծարն ենք ծրարոցին, քալելու կերպն ու եղանակն անգամ չենք գիտեր թո՛ղ ուրիշ բաները: Հրամանոցդ ու մօրս պէս, մէջ կը կոխենք, և երկու կողմերնուս կը տատտնինք, ասոր ալ կըսեն եղեր Հայկական վսեմ քալք: Որպէս զի ուրիշ ազգերէ տարբերիմք ինչպէս որ կը տարբերիմք երկայն սեթրի և սաքօյով:

Շիտակը կուզես նէ Հայր իմ, մեր ազգային դպրոցներուն մէջ կըրթեալ դաստիարակներ և կրթեալ դասատուներ բնաւ չ՛ը գան քանզի աժան դաստիարակ կը բնտռուի, և այս պատճառաւ կրթեալ մէկն ալ դաստիարակ չ՛ըլլար: Երանի թէ այդ կողմէն մեզի կրթեալ դաստիարակներ խրկէիր, քանզի հոդ 'ի դժոխդ կրթեալ մարդիկ ըլլալու են, որպէս զի օտարազգի դաստիարակաց չ՛ը կարօտիմք (թէև բերող ալ չ՛ը կայ) շիտակը արդի մերոնք, խըրտնանման մարդիկ են, ի՛նչ տեսանքնէ ան պիտի սորվինք, մեր վերակացու և հոգաբարձուներն ալ ա-

սոնցմէ տարբեր չեն ։ Խեղճերը չեն զգար ահա՛ մեր այս վիճակոյն ինչ կրնայինք ըլլալ։

Հայր իմ, իմ խելքս այսչափ մը լաւ կը հասնի թէ՝ մինչև որ մենք ընկերական կենաց չը վարժուինք, չը պիտի կրնանք կրթութիւն առնուլ և իբրև մարդ ճանչցուիլ ընկերական և քաղաքական աշխարհին առջև ։

Եւ ինչպէս որ խելացի մը շատ խենդերու քով մնալով կը խենդենայ, և խենթ մը՝ շատ խելացիներու քով մնալէն կը խելօքնայ, նոյնպէս ալ անկիրթ մը, շատ մը կրթեալներու քով բնականաբար կրնայ դիւրաւ կրթուիլ, և կրթեալ մ՚ալ շատ մ՚ անկիրթներու քով 'ի նորոյ կ'անկրթանայ. ասոր պէս ալ, մեր թաղը ինչպէս մայրաքաղաքիս մէջ շատ մը թաղեր, առատօրէն բարեպաշտ և ջերմեռանդներ կան ալ նէ՝ ասոնք մեծաւ մասամբ կրթական և ուսումնական բարեմասնութենէ զուրկ ըլլալով տանց մէջ կեանք վարող մէկն աշխարհի լոյսն ինչպէս կրնայ տեսնել և ինչպէս կրնայ կրթութիւն առնուլ։ Կիրակի օրերը առաջնորդաց քարոզչաց և կաթողիկոսի խնդիրներ ու արտառոց կարծիքներու բաղխում լսելով գլուխնիս կուռենայ ։ Եթէ դպրոցի մէջ աշխարհագրութեան դաս ալ չ'ըլլայ, աշխարհ ըսուածը մայրաքաղաքիս թաղն է և անոր բնակիչքն ալ թաղեցի ջերմեռանդներն են պիտի ըսենք ։

Այս տառապանքէն և կուրութենէն փրկուելու և ըստ կարելոյն աճըռուելով կրթուելու համար, մայրըս միաք կընէ Օրթաքէօյ կամ Գատը քէօյ և կամ Բերա փոխադրուելու և այսպէսով ընկերական կենաց մէջ մտնելու ։ Ինչպէս որ Հայր իմ դուք ալ նոյնը կամեցեր էիք ձեր նամակին մէջ ։ Մեր տաներեց հայրը բնաւ չուզեր մեր այս 'ի մահուանէ 'ի կեանս փոխելի վիճակը, քանզի կը վախնայ թէ մի՛ գուցէ կրթութիւնն ու ուսումն զմեզ 'ի ջերմեռանդութենէ 'ի պաղեռանդութիւն փոխեսցէ, և ահա՛ ասոր համար, ձեր պաշտօնական նամակն առաւ կրօնական ժողովոյն ատենին ներկայացնելու համար ։

Ձեր հոգւոյն փրկութեանը յաւէտ բարեմաղթու ըլլալով փութամ իմ որդիական խոնարհ յարգանքս մատուցանել ձեզ, նաև բոլոր ընտանեաց կողմէն ։

* * *

— Ջաւմըներդ սիրեմ տղաս ինչ ալ աղէկ գրեր ես չիտակը ուզածիս պէս եղեր է խըկէ երթայ ։

Դժոխք ٩ Շէվվալ ١٢٨٩

Յարգապատիւ և սիրելի որդւոյս կարօտիւ աչվին կու պագնիմ ։

Մարեաքաղաքն

Ըստակն ֆէօս արգու անելու տեղ մի չէ՛, մէքիւլաթն ու մէշրուպաթն ու էյլէնճէն լայըխոմը տեղն է իսէ տէ՝ վէ ասոնցմէ խաթինաղար, մաթլուպ արված մատէներն քեամիլէն մէվճուտ կու դըտըրնվի իսէ տէ՝ սաակի տայիր մուամէլէն քեամիլէն խաթ եղած է ։ Վէ աս մուհիմ խուսուսէն տօլայի քանի մին ուր ֆէօտ տեղացի սատակ բռնողութեան գործն ուր միտքս կիյնայ իսէ նը՝ մէյ մը ըլնըս ներքին վրան կու դառնայ ։

Օղո՛ւլ, մէղավվէօրս ուր ատ լէզիզ աշխարքն թէրկ արի իսէ նը՝ տէֆթէրներս լայըխոմը թանզիմեղած սուրէթին մէջն չէ՛ր դըտըրնվէր ։ Վէ պախաեա մաթլուպաթը քէսիրէներուն զամմ ըլլալիք կիւզէշթէներն հիյէթի ասլիյէի մէջ մնացէր են, ուր աս խուսուսէն մեզի զիեան խասպէթ կանէ ։ Վէ էլլի սէքիզ թարիխէն պէրի դաշըրաեու պախաեաներուն հաշիւն ալ զանմը կանիմ ուր՝ անէնկ կու կենայ ։

Ըսպառթայու, վէ Խօնեայու վէ Խարա-Հիսարու պախաեաներուն վրայ օխտը բեռ ֆայիզ զամմը տի անես. Ատ ինչ է ուր, թէրկ արած պախայէներուս տէֆթէրներըն հէնկս նետերէս ու դարտակ դարտակ կու բարաես ու ժուռ կու գաս ։ Վախիտէ ֆէօս ուր եկի նը՝ օ'ղուլ քեզի նախտէն բան մի թէրկը չարի իսէ տէ քսաներկու բեռան թահվիլաթ թէրկ արի ուր՝ անոնց նիզամճա ֆայիզն ուր հաշիւ անեմ նը՝ եթմիշվէրկու բեռը թէճավուզ կանէ, ասոնք ասէնկ իքէն կու լսիմ ուր ախպարս քէօրէկը վիլայէթէն տէֆթէրի սուրէթ մի խըրկերէ ու տօխսան հազար ղուռուշ ձեզնէ մաթլուպ կանէ, քէօրէկը տէֆ արէ՛ք, ուր չայէթ չ'ըլլայ նը՝ տաս տասնը հինգ հազար ղուրուշի հին թահվիլաթէն հատ մի տիւր ու լաեըխոմը իպրա մին առ, վէ դուն նստէ ու տէֆթէրները թանզիմ արէ՛ ֆայիզներըն քեամիլէն քալեցու ու հազըր արէ՛, զէօրէ՝ միմքինն ուր գտնիմ իսէ նը՝ նիյէթս թախրիպ մի ֆէօտ դալէ, ուր՝ ատ հէրիֆներուն հետ տավատի բանամ ու թախսիլաթին օղըրաշմիշ տի ըլլամ ։ Կու լսիմ ուր աճայիպ տեղուանք ժուռ կուգաս։ Ա՛տ, ա՛յ օ'ղուլ, վախտոմը մենք ալ ատ ապուրը վէ ատկից խօյինճ

կերանք խաչ տէ՛ հիմայէկս թէօպէ իմ արէր, այսու աղաղաւն դուն իմ առջի ճամբուս չ՚ի տի նայիս, չէ նըս դուն ալ ֆէօս կուգաս: Մեր տէր ախպարն ու հայր սուրբը ֆէօս են, պաղէն հավվասքի տայիր չէտին միւճատէլէ կանինք:

Օղուլ ֆէօս տեղս աճայիպ տեղ մին է, մէյ մարդուս գլուխը քանի մին ուր ամուր ըլլայ խաչ նը՛ ֆէօս գալածին պէս՝ կու պաշլայէ բարկնալ, ինչէս ուր բամպակ դառնայ: Ֆախէթ մարեաքաղաքիդ եալի ախպրտոցն էքսէրիին գլուխը չէլիկէ լինալուն աղաղաւն չէթին կու կակղնայ, ախալլի քանի մի տարիի միւհթաճ մատտէ է:

Մեր վիլայէթու ախպրտոցն սատկ բունող թախըմին մեղք արած դառացնող ձայնն ուր չստակ կէօկիւսէն կելլէ խաչ նը՛ ասոր էմսալըն ալ ըստըմպօլու ախպրտոց ուսմունք ու կրթութիւն չ՚ը տեսած թախըմըն, պօղազին բէրտէն պատռելու չէխ աճայիպ ձան մի հանելու մէչքն արած է: Վէ միւզաքէրէ արած ժամանայնին միւթէպէր լինալու աղաղաւն մօրերնուն լեզուն խօսելու իրթիքեապ չին աներ ու, իրենց թախսիս արած ոճօմն անճանչի տաճկերէն մի կու խօսին, վէ իշու պէս ալ կու պօռան տիխաթ անելու մատտէն սա է ուր որուն ուր ձանը չիտտէթլու ու հաստ է նը՛ միւթէպէրն ան կու համարին: Մեր վիլայաթու ախպրտոց մէջըն հիմայէկս աս էֆքեարը կու վերնայ, զէօրէ՛ միւթէպէր սատկ բունող ախպրտոցմէն մարդ միա՞ց ուր: Աս խուսուսին չստակը չատ մէմնուն իմ, ֆախէթ մարեաքաղաքիդ ախպրտոցն էքսէրիին հալը թէէսուֆ անելու տէրէճէն է: Ջ՛ը դիտիմ ուր իշու պէս պօռալէն ու առջու պէս ձան հանելէն իչ կելլէ:

Օղո՛ւլ, եթը ուր տիխաթ ուր անելու ուր ըլլաս նը՛ տի տէսնես ուր տաշրայու (գաւառացի) մեր ախպրտաքը ուսման վէ ալէլ խուսուս կրթութեան մատտէին ֆէվքէլ ատէ մէյլ ու միտում ունին, վէ ասոնք սուհուլէթով կրթութիւն կառնին ու քէսպը կանին զէօրէ՛ վէլէտիզնային ու էշ չին ու բարով տիխաթ կանին:

Ֆախէթ մարեաքաղաքիդ ախպըրտոցն հալին է ուր կրթութիւնը միւշքիլ մատտէ մին է: Ինչէս ուր թօփմախոն գլխուն ուր իջեցընես նը պօշ ու տարտակ է: Զէօրէ՛ էվէլ էմիրտէ ջուրը սէրթ ու քնթերնին դար վեր է: Մարդու չին հաւնիր, տներնին ուր մտնես նը՛ ճանավարի պէս կու մտնին չօլուխ չօճուխնին կու դողացնին, վէ անոնք ալ ի՛նչ ուր ուր տեսնին ու սորվին

խաչ նը՛ անոր մէչք կանին ու՛ դուրսըն ալ անէնկ կանին: Օղո՛ւլ քեզ տեմնիմ ուր բարէօվ մի բարկնաս ու կակղնաս, թէրպիյէլի տեղեր ժուռ եկու, թէրպիյէլի մարդոց հարաքէթին ու խօսածին տիխաթ արէ՛ ճըռ ճըռ ու չան չան մ՚ըլլար, տասը լսէ ու՛ մէյ մի զրուցէ:

Քու տատդ

* * *

Քաւութեան աշխարհ 27 Նոյ. 1872

Անդրանիկ տղաս

Իւսքիւտար Սէլամըղ

Պէ՛ ա՛յ օղուլ թո՛ղ տուր որ քիչ մը րահաթ ըլլամ, նա՛ըլէ նէ ըրիք չըրիք ինծի մեռցուցիք, դուք ալ աղէկ գիտէք խաչրէս մեռայ չէ՛ նէ ես տահա 15 տարի մը կապրէի. մաղերուս ճերմակութեանը մի՛ նայիք վիճուտս չատ տինճ էր, չինքի ես՛ խուրպէթ քաշած մարդ եմ խըղմէթքեարութենէ եկած եմ տէ՛ ամեն բանի ալըշմիշ եղած եմ, լաքին ասանկ իքէն ձեր ձաւքէն չ՚ը կրցայ դիմանալ, իլլէ քու ձաւքեդ մեկալ ախպարներդ իլլէ պզտիկը, իշկիւզար է, ան իր բոստը ջուրէն կը հանէ, պէրէքեաթ վերսին անոր քի՛ տունը կընայի կօր, ան ալ չ՚ըլլայ նէ անօթի կը մնաք: Ա՛յ օղուլ զէնահաթին խըթըլըխին եկար քի բիս սօյէն քէհատ խաֆաֆիութիւն կընես, անցած տարի ալ, խումահի բոսաճիութիւն կընես եղեր, ասանկ իմացայ քի՛ տանը սօխախին թարաֆի վրայի օտան դիշերները խումարխանա ես ըրեր տէ՛ մահալլէյէն մարդ կը ժողվես դիշերները խումար խաղցունել կուտաս տէ՛ բասա կը ժողվես անով կէչինմիշ կըլլաս եղեր, երեսիդ ջուրը գետինն անի: Ակուզէլիմ ունճիութիւնը չ՚ի սորվեցար տէ՛ խումարճի վէ քէհատ խաֆաֆի եղար, մե՛ղք ֆամիլեային, մե՛ղք իմ անունիս, հիմայ ալ կը լսեմ քի՛ թուղթ մընես առեր մահալլէին մէջն ես ինկեր, ասոր անոր տունը կը վազես իմզալաթմիշ ընելու, մահալլէն ալթ իւսթ ընելու: Քանի մը անգամ է քի աս խալթը կընես կոր, քեզի կը վռնտեն կոր երեսդ կը թըքնեն կոր կենէ չես խայնիր:

Ա՛յ օղուլ, հիմայ բէք եաղմա չի կայ, քիւլահ խաբմիշ ընելու ատենն անցեր է, բէք ասանկ խօլայ խօլայ մարդը թաղական հոգաբարձու չ՚են ըներ: Զէրէ՛ թաղականութիւնը հոգաբարձութիւնը՝ խումարճիութիւն քէհատ խաֆաֆիութիւն չէ՛: Էյէր քի՛ սա աղդային գործերէն սատկ չառըմիշ կընեմ ը-

սես նէ՝ եաղնըշ է, քեզի մինակ չեն թողուր, ատ գլխումներէդ վազ եկու, ատ ըխս էֆքեարները թապխշէթը մէկ դի տիր տէ՝ ամենուն հետ ալ մարդու պէս վարուէ։ Պիտի ըսես քի՝ ուսմունք չունիմ ի՛նչ ընեմ նա՞սըլ կէչինմիշ ըլլամ, նա՞սըլ սատակ վաս ֆիմ։ Աղէկ ամա ա՛յ օղուլ խապահաթը քուկդ է, ես աղէկ վախտիս վարժապետ ալըրնեցի, մասրաֆ ալ ըրի, դուն պէկիրը կը հեծնայիր կը պտտէիր նիհայէթ բան մը չի սորվեցար էշ մեծցար, վէ իշութենէդ խաթինադար հալըվը վէ թապիէթովը ատանկ ըխս թապիէթի տէր մէկն եղար։ Իշտէ այսքան տգէտ անուս մարդիկ կան, ասոնք ամենն ալ խումարճի չե՛ն եա, անոնք նա՞սըլ կէչինմիշ կըլլան նէ՝ դուն ալ անանկ կէչինմիշ եղիր, ա՛յ օղուլ մարդուն մէկուն քով մտի տէ՝ է՛ն առաջ նամուսով թէմղցու։ Մահալլէին մէջէն քանի մը հոգի վախիթ վախիթ քեզի երես կուտան նէ՝ անոնք իրենց էֆքեարին համար քեզի ալէթ են ըրեր, դուն ան տէրճէ էշ մարդ ես օր փառքին չես երթար տէ՝ տարին երկու հեղ մահալլէցիին առջև քէբաբէ կըլլաս։

Աս նամակիս վրայ երկու օր մը տանա պիտի նայիմ, էյէր քի՝ ատ ըխս ճամբէն վազ չեկար նէ՝ արզուհալ պիտի ընեմ դժոխքը պիտի խրկեմ, քեզի մեր սրբայանին բանադրել պիտի տամ, զէրէ անիկայ թէքմիլ ֆամիլեան պզտիկուց պէրի աղէկ գիտէ։

Մօրդ ու ախպրտոյդ բարեւ ըրէ՛։ Նայէ քի՝ սրբազանին համար արզուհալ գրելուս սէպէպութիւն չի տաս։

Քու Հայրդ

Ճէհէննէմ 27 Նոյ. 1872

Սէվկիլի աղալար արքատաշլար աքըլտաշ տօսթլար

Իւսկիւտար Սէլամսըզ միաբանութիւն քահվէսի.

Ա՛ղալար

Կէչէն մէքթուպումտան տահա քիմսէնիզ տէր հաթըր էտիպ տէ՝ պիր քիշինիզ օլսուն տահա պու թարաֆա կէլմէտի։ Պիր տէ տուշիւնիւյօրում քի՝ չիմտի Սէլամսըզըն քայնաք վագթի տիր, օրատան հիչ պիրինիզ չինտիլիք այրըլմաեա կէլմէզ։ Պէն չինտիլիք սրբազանմըա պազը տէր պապալար ըլա ճյէնիյօրում վէրըստղէմ պատմութիւնլարը էտիյօրուզ։

Լաքին ա՛ղալար, իշիտիյօրում քի՝ չու դէվզէկ հաքիթա, պիր քէհատ ամըրշ իմզալաթմաք իչուն չուրէ իչիտիյօրում քի՝ ննջեցեալլարա աղ չօճուք կիտէյօր, ժամտա տամամակյալ խաչակալ, եամաք եարտաք, թապաքճը, բէք աղ վար։ Ախպարլար պու չօճուքլար մէքթէպտէ նէ՞ եաբարլար, աքշամա գատար օքումաք օլմա՛զ եա՛, պիգիմ լուսահոգի օլմալը քի՝ աքշամ սապահ չօճուքլարը թէքմիլ ժամա տօլտուրսուն տէ՝ պիւլպիւլ կիպի եօթախուբսիւն, օ՛ վաքըթ ճշմարիտ պաքըն ժամըն իրատը նէ՛ քատար չօղալըր։

Զինքի՝ եօթէտէն պէրի պիգիմ բարեպաշտ ջերմեռանդ ախպարլար, տիրացու չօճուքլա՛ր իչին ժամա կիտէրլէր։ Իշտէ օնլար ճըրագալլատութիւնտան կիետտէ եկեղեցւոյ պայծառութիւն տըլըլար։

Թիհհ հի, քիհհ հի, քիհհ հի, օ՜ֆ Ա. Խաչ։ Ա՜ֆ էտէրսինիզ ադալար կէնէ եօքսիւրիւյօրում թամթրակա պուրակա տօլաշըր ըմըշ, սիգտէն տէ պագըլարը օնա ադըլ վէրմիշ։ Ախպարլար, նի՞չին իշի պու տէրէճէ քէբաղէ էտէրսինիզ, մահալլէյի ալթիւստ էթմէք օնա՞ մը գալտը։ Նի՛չին, սիզ չնորքովլանու եաբարսընըզ նէ՝ քլավուզունուզ քարկա՞ մը օլաճաք տըր։ Ա՛ման ախպարլար օրհնեալ քահվէմինի նամուսունու կէօզէթլէյին։

Իշիթտիմ քի՝ տէր պապա Ա, Յակոբուն պահքըն հաֆթասընըն բշ. կիւնիւ մէքթէպէ կիտէճէք տէ՝ չօճուքլարըն եմէքլէրինի կէօզտէն կէչիրէճէք, էյէր քի մեղօք (ուտիք) եմէյի պուլուրսա սօքաղա աթըլըրաճաք ըմըշ, տօղրուսու չօք հազ էթտիմ, Այլահ կարդնտա հասատա սաղլասըն, տօղրուսու մէքթէպլիմիզտէ տիքաթ էտէճէք չէյ տէ պու տուր, վէ պիր տէ տիրացու չօճուքլարըն չօղալթմասը։ Զէ-

Դժոխքէն փախած մարդ մը

կամ

Դժոխոց սուրհանդակը

Զ

տու, արթըք եաղամաեաճաղըմ : Պաչքա վաղըթ

* * *

Նէնի խաբու 29 Նոյ. 1872

Սիրելի աղապպաս

Դժոխք

Աղա՛պպա, ո՛ւր ըլլալդ աղէկ մը չիյտեմ սամա՝ Թաճմինով կը գտնամ կոր քի՝ սաղլամ դժոխքը ըլլալու ես. զէրէ՝ մեր տէր պապան հոգիիդ փրկութեանը համար տարին երկու երեք անգամ աղօթք ընելու հոգոց հանգստեանի պաշտօնի բարայ կառնէ մօրմէս : Հէլպէթտէ դժոխքը ըլլալու ես քի՝ տէր պապան հոգոց ըսելու պաշտօն ընելու համար աս տար թէպէլլաշ կըլլայ, չէ նէ զօ՞ւն ինչ է։

Ծիտակը մայրս ըսաւ որ հրամանքդ հոտ ըլլալու չես սամա՝ եաքը աս բասծէս ինք ալ խանմիշ եղաւ : Քուզում, հին աշխարքին մէջը մնացեր ենք, հրամանքդ ի՛նչ է նէ ադատեցար, չինքի անանկ զանը կընեմ քի՝ հոն տեղը խաւարեալ և տխուր խօրուրած տեղ մը չէ՛։ Ծիտակը հոս ճաթելիք բան՚է։ Մահալլէն սէպէ քի՝ վէրէն ՚ի վար խորուրած է : Թախըմ մը փատի կտոր հին աշխարքներ : Ասոնց մէջէն Թախըմ մը կայ քի՝ կուրծքը ներս փորը դուրս աճայիպ հիյէթ մը ունին : Պաղխսին ալ վէրէն ՚ի վար մէկ չըռըը տիւզ երկուքն ալ փատի կտոր բաներ : Վուճուտնին հիչ երկու կտոր չ՚ըլլար տէ՝ պաղխսին ալ երկու թարաֆին սալլանմիշ կ՚ըլլայ, պօլ պօլ ու պաղ պաղ թէմէլլահներ ունին, ասոնք էն թէրպիյէլինիս է, արթըխ մէկալնոնք հասկըցիր, ամէնն ալ մեծ խօսիկ ու պօշ խօսիկ մարդիկներ են : Հավայէն՝ կը պաշլայեն խարարը մարդ ֆաս ընելով կը լմնցունեն, ան անոր բասծին չի հաւնիր, մէկալն ալ միւսին գլխուն ու կարծիքին քիթ չ՚ը փշրէր : Մարդ ասոնց մէջը՝ չէ քի թէրպիյէ ըլլայ, թէրպիյէլի ալ է նէ՝ կամաց կամաց հայվան կը դառնայ, չինքի պօշ խաֆա թախըմ մը էշու կտորներ են : Մեղքէս իրար ալ չեն քաշէր։

Քո՛ւզում աղապպա մօրս նամակ մը գրէիր որ սահաթ մը առաջ մեզի աս հին աշխարք տեղէն հանէ տէ՝ թէրպիյէ ըլլալու չնորքով տեղ մը տանի, պատասխանիդ անհամբեր կսպասեմ :

Քու աղջիկդ

* * *

Դժոխք 30 Նոյ. 1872

Սիրելի տղաս :

Իւսկիւտար

Մօտերս հոս եկող մէկ ճամբորդէ մը իմացայ որ, ողբալի ու խաւարեալ թաղերնուդ կրթական կերպարանք մը տալ կուզէք եղեր։

Թաղեցոյդ կիրթ և աղատամիտ մասը որոշեր է եղեր, որ թաղիդ մէջ երկու պատուաւոր տեղեր, մէկ մէկ յարմարաւոր շէնք շինուի և տեսակ մը (քլիւպ) զբօսատեղիի յատկանան, մէկն արանց միւսը տիկնայց համար, հոն բաժնորդ եղողները միայն կարենան յաճախել : Բաժնորդ ըլլալուղողն առջի անգամուն համար 3 ական ոսկի, և ամսէ ամիս ալ կէս կէս ոսկի վճարէ : Աս երկուքին մէջն ալ բիանօ և ամեն տեսակ օրագիրներ, արանց յատկացելոյն մէջն ալ առաւելութիւն մը պիլեառտօ ըլլալով երկուցունց մէջն ալ մէկ մէկ պիւֆէներ և բարեկիրթ սպասաւորներ։

Աս լուրն առնելովս խիստ շատ ուրախացայ. զի աս քլիւպներն իրօք ընկերական վիճակ մը պիտի կազմեն : Թաղեցիին երկու սեռն ալ պիտի կրթեն, թաղին վրայէն տեսակաւոր կոշտութիւնն [ու] վայրենութիւնը հեռացնէ պիտի հեռանայ, և կրթութիւնն ու ազնուութիւնն անոր տեղը պիտի յաջորդէ, Երանի՛ թէ ժամ մը յառաջ գործադրուէր և ամեն թաղեր ալ ասանկ երկսեռ (սկզբան համար) քլիւպներ հաստատէին :

Որդեա՛կ իմ, կը պատուիրեմ քեզի որ այս նոր բացուելիք քըլիւպին բաժնորդ ըլլալ փութաս, նոյնպէս ալ մայրդ և քոյրդ ալ բաժնորդ ընել տալու չ՚ը թանդաղիս, մեր ասիական դաւառացի եղբարց թանդաղելուն պէս : Որովհետև անոնց յանցանքն ու պակսութիւնը մի միայն թանդաղ բնաւորութիւննին է : Երանի՛ թէ դիւրաշարժ ու եռանդուն ըլլային,

Քու հայրդ

* * *

Իւսկիւտար Սէլամըզ միաբանութիւն քահվէսի 2 Դեկ. 1872

Պապալըղըմըզ հաճի աղա

Ծէհէննէմտէ

Հաճի՛ աղա սէնի բէք չօք աբաեօրուզ, զէրէ ճէնապին՝ Այլահ ճանընը լուսաւորել էթսին Սէլամըզղըմըզըն չէհր էմինի կիպի պիր գալթ ըրին, մուր կէթիրէնլէր պուրուն-

լարընը եօքարը գալտըրմըշլար · չու կիւզէլ հավալարտա օրթա սալա իւչ տաբակ իքի պուչուք օսկի էօյլէ խոտէյօրլար , ճէնապին պուրատա օլայըտըն , պու իշ պու տէրճէճէ հավալանմաղ ըտը ։ Ճէնապինին քէօրկէսի պաշքայ ըտը , լուսահոգի սըբաղան կիպի քէօրկէն վար ըտը ։ Աստուած լուսաւորէ հոգին լուսահոգի սըբաղան տա դասըն իչինտէ պիրխսինին եւզինէ պաքտըղը վաքիթ օ՛ տէրճէճէ աճը պադար ըտը քի՝ ատամ երին տիպինէ կէչէր իտի ։ Հէ՛յ կիտի կիւնլէր հէ՛յ , լուսահոգի չօք ահարկու ատամ ըտը ։ Իշտէ ճէնապին տէ՝ հաճի՛ աղա , սըբաղանտան չօք աչաղա գալմաղ ըտըն , պիւթիւն օ՛ քէօյլիւլէր , ճէնապինին հաթըրընը չօք սաւարլար ըտը ։ Խօշ հէբիմիզ տէ էօյլէ եա՛, իլլէ օ՛ մուր կէթիրէնլէր ։ Հաճի՛ աղա , Սէլամըրղըմըզ կիթտիքճէ աճայիպլէնիյօր , մահալլէմիզտէ պատկառելի , ահարկու ատամ քի՞մ գալտը քի , կէնէ պէրէքեաթ վէրսին պիզէ , հաճի՛ աղա քի՝ քահվէնին նամուսունու անարատ սաքլայօրուզ օլուր օլմաղ ատամ տատանտըրմայօրուզ, էֆքեարըմըզա մուզըյիր պիր ատամ կէլտիյի կիպի պիր պաքկամ աթըպ քաչըըըյօրուզ ։

Մահալլէյի Թէքմիլ բէնչէմիզէ ավուճումուզա ալըշըղ , էօյլէ իսթէյէն ազըլնա էսէն իշ եաբապիլիր մահալլէսի տէյիլ տիր տահա ։ Մահալլէմիզին հաւատքը տահա անարատ տըր , պիր քաչ ճահիլ ճիւհիւլ վարըսա օնլար տա ճէնապինին ս. աղօթքույուլա ս. դաշկինակն վէ ս. Թէքնէնին շնորքույուլա հաւատքա ջերմեռանդութիւնա կէլիրլէր , օնա ճէնապին հիչ մէրաք վէ էսէֆ էթմէ ։ Պիզ պուրատա օլտուքճա, մեզայ մեկայ պէօյիւք սէօզլումիւզէ էլիմիզտէն քուչ ուչմազ , տէր պապալարըմըզըտա ալլահ կարզըլարըյա հաստատ սադլաըն նուսխէճի պիւյիւճիւ վար , իմանա հաւատքա կէլմէյէնլէր օլուրսա՝ պաղլատըրըզ ։

Չաճի՛ աղա էյէր չու արալըք պուրատա օլմուշ օլայըտըն՝ չիւպհէսիզ ճէնապինի թաղական էտէճէյիտիք , զէրէ ճէնապինին ջերմեռանդութիւնու պուչդա տըր , եկեղեցական չէյլէրտէն էյի աննարըն Ս. Երուսաղէմէ տէ կիթմիշին , բէք մինասիպէթլի եազըշըքըը պիր չէյ օլուր ուստու ։ Վէ մէքթէպլէրին իտարէսինի տէ՝ ճէնապինէ թեսլիմ էտէրիտիք , հէմ քահվէյէ պաքաըըտըն հէմ սալըըլա կէլէն մուըլաըա , հէմ ժամա հէմ մահալլէնին իշլէրինէ հէմ ժամըն իրատլարընա հէմ տէ մէքթէպլէրին եկեղեցինէ

դպրութիւնունա , զէրէ դպիրճէ ս. խաչըմըզ եւզ իւթիւնէ կիպի գալմըշ տըր , սէպէպ օլան լուսաւորեալլարա ալլահ շնորք վէրսին քի՝ ժամըմըզը մէքթէպլէրիմիզի պու հիյէթէ սօքտուլար ։ Հաճի՛ աղա , կէչէն սէնէ ազ գալտը քի՝ ժամըն անօթլարընըտա սաթըլ՝ թեատրօեա եւքլէյէճէքլէր իտի . հէլէ ալլահ վէրտի քի՝ թաղըմըզըն ջերմեռանդ բարեպաշտ ախպարլարը պաղըրըշ չըղըրտըլար տա պրաքմատըլար . ալլահ կարզըյա հաստատ սադլասըն տէր պապա տա պու իշտէ տունէ 'ի տուն չօք քայրէթ էթտի , զէրէ՝ ժամըմըզըն ս. անօթլարը թէատրօեա քաղինօեա եաթըրմաք օլմազ , երկերինտէն օյնաթմասա կէլմէզ ։

Չաճի ախպար , պունլարտաքան տըրըշ տա վար տա՝ էբէյի ատամ լար քանտըրմըշլար , հիչ ս. եկեղեցիտէ անդործածելի անօթ օլո՞ւրմու ։

Օնուն պիր ուֆաք բարչասը 'պիլէ օծեալ տըր սուըը տուր · հանկըքըրըլաճաք էյլէր , իլէրի վարըպ տէ սաթաճաք տըր ։ Քարտաշ կէօզլէրի խաչկալըն իւզէրինտէքի 3 օքկալըք աղաւնիտէ՝ միրոնութիւն իշունքուլլանըլան էսկի մատէն քեասէլէրինտէ , պիր ատամ ազըլ վէրսէ տէ՝ օնլարըլա մեղսակից օլա ։

Թէատրօ իչին պիր քաչ ախպարլար ըլա պիր չէյ տուչիւնտիւք , պիլմէմքի՝ սիզէ նա՞սըլ կէլիր ։ Մէհանէ սօքաղընտաքի ժամըն թիւքքեանընըն պիթիշիյինտէքի սալահանէյի գալտըրալըմ տէեօրուզ տա՝ սալահանէճիյէ թէատրօեւ քիրայա վէրէլիմ պահչէրի տէ արապաճըլարա , պիր պէշ եւզ ղուրուշ քիրա ալընա պիլիր ։

Ճա՛նըմ հաճի աղա , պունուն ճէվապընը չապըք եա՛զ իսթէրսէն լուսահոգի սըբաղանատա տանըրշ ։ Հաճի՛ աղա . ճէնապին պուրատա օլմուշ օլուպ տէ՝ թաղական օլմուշ օլայըտըն թաղըմըզըն հէմ պու դատար պօրճու օլմազըտը , հէմ տէ իրաւունք՝արթարըտը տա՝ տէր պապանըն իսթէտիզի կիպի փառաւոր , եպիսկոպոսական պիր իշլէմէլի չուրջառ եաբըըըր ըտը ։ Հէմ տէ հիմմէթինիզէ կիւզէլ պիր զանգակատուն օլուր ուստու ։

Օրաճա հաւատխմնիզի էթրաֆլըճա պիլտիրին ։

Միաբանութիւն քահվէսի
Ջերմեռանդ ախպարլարը

* * *

Գժոխք 3 Դեկ · 1872

Պէնիմ ջերմեռանդ տէր պապամ մաքսուս ս . աջընը փախաքանօք համբուրել էտէրիմ ։

Խակկուտար Սելամըղ

Պէօյիւ.ք պօյտան շնորհակալըմ տէր պապամ քի չու կէօյնիւմտէն ֆի.քրիմտէն կէչէնիմտէն զիատէ զօր.քունու կէօնթէրտին, չու կէչէն ուրքաթ կիւնիւ պաշընա պիր թատըմ ջերմեռանդ ախպարլար թօրլայըպ տէ՝ ճէնապին տէ՝ օնլարա պարագլուխ օլարա.ք կիտիպ մէ.քթէպի պատման հօճալարը տէօյէրէ.ք սէօյերէ.ք տըշարը քօվման եօ՛.ք մու :

Կերէ.ք շուրատա վէ կէրէ.ք անարատ Սէլամսըզըմըզա պիր լուսաղէն տիրէ.ք տի.քտին : Մեծապէս շընորհակալըմ Ալլահ սէնի ս. կարգընտա հաստատ սաղլասըն : Այմա՛ն տէր պապամ, սէնին կիպի, պիր քաչ նորընծալար եթիշտիրսէն, ճամա թըրպ.քը չու ճէնապին կիպի օլսուն, ճէնապինին չըրա.քլարը օլսուն տէ՝ էօյլէ պուրանա կէլէսին քի՝ մա.քուր թաղըմըզ հաստատ անարատ .քալսըն, սա՛.քըն երինէ մինասիպէթլի ատամ գօմատըթճա կէլմէ յէսին:

Դարձեալ մեծապէս շնորհակալըմ տէր պապամ քի՝ թաղըն թէֆտէրլէրինի զօռա.քի ալտըն թօբարլատըն տա՝ Ս. Խաչըն գանձատունունտա սաղլայօրսուն ալլահ ճէնապինի 'ի կարգս սրբոց առա.քելոց դասաւորեալ պայծառացունել էթսին,

Իշտէ՝ գուրտ կիրմիշ գօյուն սիւրիւսինէ պէօյլէ քաչ հօվիւ լազըմ: Պունլարը լուսահոգի սրբազանըմա նազլ էթտիմ, չօ.ք հաղ էթտի : Պա.ք քի՝ տէ՛ր պապամ, քաչ հօվիւ կիպի, սօրայը էլտէն պրա.քմայասըն : Շնորհակալըզ հէրիմիզ տէ՝ չու՚գ-պրատունումուզու ջերմեռանդ հիյէթէ սօ.քտուղունա, ամա՛ն տէ՛ր պապամ ջերմեռանդ գըպըրատիպի պէրապէր ալ տա՝ չու ձայնաւորութիւն իշինէ տի.քաթ տէվամ է՛թ մէ.քթէպիմիզի երինէ տիրիլթ : Հայերէնտէն ձայնաւորտան պաշկա տէրսլէրի սիւրիւր տըշարը է՛թ չօճու.քլարըն հէպսինի տէ՝ ձայնաւոր է՛թ : Ջէրէ՝ մէ.քթէպլիմիզին վէ պաշըըճա եկեղեցիմիզին պայծառութիւնու օ՛ հրեշտակային երգօ.ք չօճու.քլարըա օլուր, Տէր հայրըմ ճէնապին օլմազ սան թաղըմըզ պաթար: Ճէնապինին զօրութիւնու.քուվէթի բէ.ք չօ.ք տուր պիլիրիմ, սէսին տէ աղըիւրդ անսպառ կիւմուշ տըր, ս. խաչ կիւնիւ ժամտա օրհնեա՛ տէր պաղըրտըղըն վա.քիթ օ՛ գաբրիելեան սէսին պուրալարա.քատար իշիտիլմիշ տիր :

Տաղաւար կիւնլէրինէ պա՛գմա՛ օ՛ զօրաւոր սէսինի արա սըրա՛ տըշարը չը.քար, օրթալըղա տուեուր : Այմա քուզում տէր հայրըմ բէ.ք թաճիւպ էթտիմ .քի՝ գըպրատունումա.քըրել էթտին տէ՝ օ՛ անիծեալ թէատրօեռ նի՛չին էօյլէ պրա.քըրտըն . պունուն հագընտա տա ճէնապինին քուվվէթինի զօր.քունու միւստա.քիլ պէ.քլէրիմ :

Ս. աջընը համբուրել եատերիմ

Իւսկիւտար Սէլամեէ ՟Գ սէր. ՟Ռ՟Ձ՟Է՟Բ

Գէրաբաթիվ սըրփաղան յայր

'Ի Թըրախթին բարկուղեան

'Ի սղկրան թէ.քթէնփէր ամսույս հավուրն ուրփաղի շափաղական տօն սըրփօ խաջիս սուրփ եկէղեցւոյս, առեալ ըղ յէտ անարժանուղեանս մի գանի և ջէրմէռանդ և հուժ յաւատով մեծաբաթիվ գաղեցի փարէպաշտղ քնաձեալ կօխեձան ըղ թըրբատունըն և ըղ թըռունըս կօտօրեալ փըռնեձաղ ըղ տնօրէնըն և ըղ թասատուն և ըղ յանըթէրցըս նօձա պատառեալ փըռնի արտաղսէձաղ և վըռընտէձաղ ըղ նօսա 'ի սըրփավայրէ թըբրօցէս :

Մեր օ.քնական չեռմեռանթ եղփարցն որոձ հառաչմանէ յըրայն.ք տըվեալ 'ի փարեպաշտէ մօ ուրուղաթված կէնճ արեւըն պայծծէ թըբրատունին պատերն 'ի վեր շուլըվելով ելին որպես ըղ պարխապըս անառիկըս մեծին մալաղօֆի, հայնըմ ժամանակի դէ և անթ եղեալ մանջ և ախճի.ք տըղայք պյուփէկեղան յաձին և մարեձան փայձ շընորյոդըն սըրփօ խաջին հախթուղեուն մեծ եղէւ անարժանուղեանըս միջօցաւ, անարժանուղեանըս այս մեծայըռջա.ք հախտուղեունըն թըղըըթեձոյձ ըղ փօլօր գաղըն. գանդի 'ի ժամանաղունէ նօր եղեալ քօլօվ աղօդըս արարեալ էյի հաթկապես վասըն ազատման թըրբրոձաձըս 'ի ձեռաձ անյաւատից վասըն պայծառուղեան սըրփօ խաջիս եկէղէձօ :

Ըղ քարշէլի դատրոնին պատույանները դէ և կօտըրտէձաղ շնորյիվ սըրփօ խաջիս փայծ տակաւին ոջ կարաձաղ յիշատակ առնել, զի կամիմ մի գանի ավուրձ անզայօրէն գալէլ տալ որպես զի՝ ըղ գէրէստէս նօրա փանի եարար լիցի զի եափու փանալօց եմ 'ի մեռուտան խմօ, և ըղ բօխարէնըն քալըդերկու տարվան ամսականիս սէպէլօձ եմ 'ի սընտուկէ սըրփօ եկեղեձւոյս որպես սէպէցի ըղ գարէրուն բօխարէնըն որ վարպէտուղեամի ինջ 'ի թըբրօձէն կըրէձի :

Անտարակուսյս քօլօվ սըրփաղան յաիր որ այս հախտուղեան լուրըն հույժ յաճելի լինիձի ցէրըթ սըրփաղնուղեանըն զի այսու եղանակաւ գաղըս բըրկեձավ 'ի ցէռաձ անհավատից և մըտաւ 'ի ցեռըս չեռմեռանթ յավատացէլօձ որդ մեղուամօքի և եուղօ յամար փնավ լատակ ո՛ջ խնաեէն վօսըն առավել պայծառուղեան սըրփօ եկեղեձւոյս զի այժըմ չեռմեռանթ դ փաղմանան և օրհնեալ թաղախդըն արթիւնավօր լիձին

* * *

— Ջա՛թ չաթ։

— Հա՛նըմ, տէր պապան է,

— Աստուած օրհնէ՛ . . . մահտեսի՛։ Հանը՞մը ուր է։

— Նե՛րս հրամմեցէք։

— Ողջոյն ձեզ. տղերք, շնորհակալեմ, աստուած օրհնեսցէ։ Մա՛շալլահ հրամա՛նքդ ալ հոս ես։ աստուած անփորձ պահեսցէ, ինչպէս էք, պատուական որպիսութիւննիդ աղէ՞կ է։ Երեկ առտուան թաղերնուս յաղթութիւնն իմացա՞ք անարժանութեանս միջոցաւ. և սուրբ խաչին շնորհիւը։

Որովհետեւ ժամարարութեան շրջանս լմնցուցեր էի տէ՛ նոյն հրաշալի առաւօտուն ծոմ բերանօք, սուրբ խաչին պահարանը գացի և 'ի խորոց սրտէ, սաղմոսերգութիւն ըրի. « տէ՛ր զի բազում եղեն նեղիչք իմ և բազումք յարեան 'ի վերայ իմ։ Տո՛ւր զօրութիւն ծառայի քոյ, կեցո՛ զորդի աղախնոյ քոյ, և արա՛ առիս նշան յաղթութեան »։ Այս սաղմոսերգութենէն զկնի՝ ջերմեռանդ հաւաքեալ բարեպաշտից, հօ՛յսեցէ՞ք նայիմ ըսի, և բազմութիւն հաւատացելոց ետեւէս ձգեցի, չիտակ դպրատունը գացի, ալ աչքս դարձաւ։ և երկրպագելի Ս. խաչին զօրութեամբն առիւծ դարձեր էի, ինչ ըրածս և ինչպէս ըսելս ես ալ չեմ գիտէր, բայց սա գիտեմ որ անարժանութեանս միջոցաւ և զօրութեամբ սրբոյ խաչիս վիչապին գլուխը ջախջախեցաւ։

— Տէ՛ր հայր, ըսել է որ դպրոցի տղայոց հետ պատերազմ ըրի՛ք զօրութեամբ սրբոյ խաչիդ։

— Չէ՛ սիրելիս, այն գարշելիները դպրոցէն դուրս հանելու համար։

— Տէ՛ր հայր, թաղը առ ժամանակեայ թաղական խորհուրդ ունի, ինչ հարկ աս ու ան գլխուդ ժողվել և դպրոցին պատերն 'ի վեր ջերմեռանդներ հանելով դռներն ապակիները կոտրտել, դասատուաց վրանին դըլուխնին պատըռտել բզկտել տալ և այնպէս վռընտել, և աւելի ծանր ու սոսկալին է։ Աշակերտներն ահաբեկ ընել որմէ ծանր հետեւանքներ պիտի ծնանին։ Ասոնք բոլորն ալ ձեր Արժանապատուութեան միջոցաւն ու Ս. խաչին շնորհիւն ու զօրութեամբը եղած են կըսէ՞ք։ Տէ՛ր հայր կ'երեւի թէ ինչպէս որ հրամանքդ նոյնպէս ալ ձեր հետ եկող և դպրոցին դըռները խորտակող ջերմեռանդները դպրոցին մէջ կամ զաւակ ունենալու չեն, և կամ 'ի խիստ ջերմեռանդութենէն աչուընին դարձեր է։

— Օրհնեա՛լ ըլլաք, աստուած 'ի քարանց կը յարուցանէ այսպիսի ջերմեռանդ բարեպաշտներ իր սուրբ եկեղեցին անարատ պահելու համար, և այն վախցող տղայքն ալ Ս. խաչ կը պահէ։ Եւ քանի որ ձեր բարեպաշտութիւնը կըսէ որ, առ ժամանակեայ թաղական խորհուրդ կայ, դպրոցի դասատուաց և անօրէնի

գործերն անոնց կը պատկանի։ Սակայն այս առ ժամանակեայ թաղական խորհուրդն ալ իմ անարժանութեանս ձեռօքն ու միջոցաւն ընտրուած է։ Աստուած օրհնէ, ես ըսելը թաղական խորհուրդ ըսել է, թաղական խորհուրդ ըսելն ալ ես անարժանութիւնս ըսել եմ։ Եւ ասկէց զատ՝ քանի՛ որ դպրոցը եկեղեցիին մօտ է, և արդէն ալ դպրոցները եկեղեցական են, պէտք է որ առանց թաղական խորհրդոյ միջամտութեանը սպասելու մեք կրօնականքս, մանաւանդ ես որ ամենէն աւելի նախանձախնդիր եմ հաւատոյ, եկեղեցւոյն դպրոցը փրկեմ 'ի ձեռաց անհաւատ գարշելեաց։ Եւ այս Ս. և մաքուր դիտաւորութիւնս իր նըպատակին հասնելու համար, սուրբ խաչ ալ իմ անարժանութեանս օգնեց։ Աստուած օրհնէ՛ սուրբ Ծնընդեան ինչ մնաց որ, անկէ առաջ աւագ սրբոց տօները կուգան։ Եկեղեցին գրեթէ մերկ է։ Ո՞ւր է առջի պայծառութիւնը, աստուած օրհնէ՛ սուրբ եկեղեցին օրըստօրէ պայծառացնելու և պայծառացեալ պահելու է։ Մեզի առ նուազն 400 օխայ ձէթ, 150 օխայ մեղրամոմ պէտք է, քանի որ դպրոցներն այսչափ ծախք կընեն եկեղեցին ինչպէս պայծառանայ, ասոր համար անարժանութիւնս խորհեցաւ. որ դպրոցին ծախքը թեթեւնայ, որպէս զի, հէմ եկեղեցւոյ պաշտօնէից արդիւնքն ու իրաւունքն առատանայ, հէմ, Ս. եկեղեցին պայծառացեալ փառաւորուի, հէմ ալ մէկ երկու հատ շուրջառ և գաւազան շինուի, և իշալլահ, այն զանգակատունն իմ անարժանութեանս ձեռօքը պիտի շինուի, և յայնժամ մեր սուրբ եկեղեցին կը փառաւորուի, հապա՝ այն մէջի ներկը, աստուած օրհնէ՛ այն ինչ հիյէթ է մոէր, չիտակը եկեղեցին իր պայծառութիւնը կորսընցուցեր է. Իշալլահ որ մեծ պահոց մէջ, պատուական գեղեցիկ պօեա մըն ալ կըլլայ։ Աստուած օրհնէ, այսպիսի աստուածահաճոյ բաները ուրիշ մտածող չ'ը կայ, բոլորն ալ անարժանութիւնս կը խորհիմ, և այս ալ իբրեւ յատուկ պարտականութիւն ընդունած եմ, որովհետև քանի՛ որ այս սուրբ պաշտօնին անարժանութեամբ կոչուէր եմ, պէտք է որ իմ պարտականութիւններս անթերի կատարեմ, 'ի պայծառութիւն սրբոյ խաչիս եկեղեցւոյ։ Եւ եկեղեցւոյն և հաւատոյ թշնամեաց գլուխը ջախջախեմ։

— Օրհնեցէ՛ք, տէր հայր։

— Վա՛յ, մա՛շալլահ, աստուած օրհնեսցէ, հրամայեցէք. ինչպէս էք.

— Շնորհակալեմ տէ՛ր հայր.

— Աստուած օրհնէ. հրամանոցնուդ օրհնեալ գերդաստանը յայամ մասին մինչեւ ցարդ թաղիս մէջ անարատ մնացեր է, և ինչպէս որ բարեպաշտ հանըմը, նոյնպէս ալ ձեր

բարեպաշտութիւնը, իմ անարժանութեանս աստուածահաճոյ գործերուն բարեպաշտաբար իրաւունք կուտաք:

— Հէ՛լպէթտէ տէ՛ր պապա, ատ ինչ ըսել է. հրամանքդ էօլթէտէն պէրի սանկ հաւատքի բաներուն բէք մունայէթ ես, չնորհակալ ենք չիտակը ծօղ խօնտուրմիշ չես ըներ: Ինչպէս դպրատունին չօճուխներուն մէջէն տէրտէր տէր եղողներ չատ չի՛ ղան:

— Աստուած օրհնեսցէ, բարեպաշտ Քանըմ, այնպիսի հիւանդ ու ախտաժէտներ ըլլան ալ նէ՝ մեր դասուն մէր եղբայրը նուսխայ տաղըլթմիշ ընէ, և կը կարդայ, չուտով կառողջանան,

— Տէ՛ր հայր, այդ հիւանդաց երեսէն ալ եկեղեցւոյ և անոր պաշտօնէից արդար իրաւունքը կ'առատանայ, մեր արժանապատութեան չնորհիւը: Այս մասին ալ լաւ մտածեր էք:

— Հա՛յ աստուած լայըխնիդ տայ օրհնեալ ըլլաք, չատ ճիգլիթօրէն կը խօսիք:

— Տէ՛ր հայր ստուգիւ կըսեմ, առնք բոլորնալ ջերմեռանդ զաղափարներէ յղացած բաներ են: Որոնց աստուածահաճոյ հետեւանքը եկեղեցւոյ առատօրէն իրաւունքն ու պայծառութիւնը պիտի ըլլայ:

* * *

Քաւութեան աշխարհ 4 դեկ. 1872

Գերապատիւ Սրբազան հայր

Դժոխքին 18րդ տայրէն

Այս՝ ինչպէս որ ալ ուրիշ անգամ, մեղաւորիս անդրանիկ տղան ... ը ձերդ սրբազնութեան սիրած թաղին Իւսքիւտարու մէջ ատեն ատեն յուղմունք յարուցանելու պատճառ՝ և պատճառի գործիք ըլլալով յատկապէս անցեալ չաբթու նամակաւ իմացուցի իրեն որ այս խռովարար բանսարկութենէ, և բիս բիս խումարճիութենէ վազ գայ ու մարդու կերպարանք մտնէ: Բայց այս անզգամը մեղաւորիս խրատները մըտիկ չընելով՝ դարձեալ մինչև ցարդ իր գիտցածէն վազ եկած չունի:

Ուստի՝ խնդրեմ ձերդ Սրբազնութենէն, որ յիշեալ տղաս արժանաւորապէս բանադրելով՝ ձեր Սրբազնութեան անդառնալի բանադրաց սուրբ նամակն ուղղէք, Իւսքիւտարու ձեր նախնի թաղին եկեղեցւոյն աւագ երիցութեան միանգամայն պաշտօն ալ վարող տէր հայրին որպէս զի յառաջակայ կիր՝ առաւօտուն 'ի ժամու Ս. պատարագի յատենի եկեղեցւոյն կարդայ 'ի լուր ամենեցուն բազմահաւատից և թեթեւահաւատից:

Անտարակոյս ըլլալով Սրբազան

Հա՛յր որ մեղաւորիս խնդրուածքըն ըստ արժանւոյն պիտի բարեհաճիք կատարելու՝ քանզի այս գործողութիւնը ձեզի համար նոր բան մը չէ զի ժամանակաւ ձեր Սրբազնութեան սուրբ չըթունքը կրակի պէս բանադրանաց լաւ վարժութիւն ըրած՝ և ասով ջերմեռանդներն աճուբէկ ըրած է:

Պատիւ ունիմ Սրբազան հայր, ըլլալ միշտ ձերդ գերապատիւ Սրբազնութեան դժոխային դրացի

* * *

Դժոխք 5 դեկ. 1872

Արժանապիւ տէր Հայր

Իւսքիւտար յեկեղեցին սիրելի թաղին մերոյ

Վասն աղերսագրաց ներկայացելոյ առ իս յ'աշխարհէ քաւութեան 'ի բարեպաշտ սիրելոյ մերոյ յ'այդմ աշխարհէդ հարկ և պատշաճ համարեցաք կատարել զխընդրուածըս սիրելոյն մերոյ առանց ստուգութեան գործոյն և եղելութեան ըստ մեր սկզբանց, ուստի՝ հրամայեմ ձեզ զի՝ 'իժամանել բանադրական զօրաւոր նամակիս, փութաջիր մէն մի օրինակ խոշոր տառիւք տպագրել (զի քաջ գիտեմ թէ տակաւին ո՛չ կարացեր ընթերցում ձեռագիր և տպեալ գրոց ուսանելուն մանաւանդ նամակս ձեռագիրս). և յառաջակայ աւուր առաւօտուն հրաշափառ կիւրակէի, ելեալ 'ի վերայ բեմին եկեղեցւոյդ 'ի ժամու պատարագի 'ի փակեալ զվարագոյր մեծի խորանին 'ի լուր ամենեցուն ընթերցջիք զհետեւեալ սուրբ գիրս բանադրանաց, զոր վաւերացեալ է 'ի մեծ աւուրէն մերմէ:

..., ծառայ Տէր ... Արքեպիսկոպոս. և

Ցայտ լիցի Ս. եկեղեցւոյդ մաքրակրօն և բարեկրօն դասուն քահանայից, ջերմեռանդ բարեպաշտի օրհնեալ թաղիդ, արանց և կանանց ծերոց և տղայոց և ամենայն չափու հասակի հաւատացելոց ժողովրդոց զի՝ ...... անուն անզգամ ոմն յօրհնեալ թաղէդ խումարապետ, յանդգնեալ է 'ի ժամանակէ ինչ հետէ ո՛չ անսալով խրատուց և յորդորանաց բարեպաշտ հօր իւրոյ, զբաղել 'ի խումարային գործողութիւնս և հանէ 'ի գլխէ զոմանս բարեպաշտօս թաղիդ որ առաւօտ առնելով ո՛չ կարեն բնականաբար երթալ յեկեղեցին: Բաց 'ի յայս գայթակղական գործոց որ 'ի գիշերի կատարէ ունի նաեւ՝ գայթակղական գործս մեծամեծս 'ի ցերեկի: Գոլով գործակից մի քանի անգործ և դատարկանիստ ջերմեռանդաց: Ունեալ է սա առնել և կատարել խմորմունս տա-

պաշտօնական 'ի Թաղային գործս : Եւ որովհետեւ պատիւ իւրեան մեծ համարի սա խոստովանիլն յ'ամենայն գործոց . քանզի յաստուծոյ ո՛չ երկնչի և 'ի մարդկանէ ո՛չ ամաչի :

Մեք բանադրելով բանադրեմք . . . . խաւմարապետն, քսուն և բանսարկուն, խռովարարն, գործակից և գործակատարն չարութեան :

Զի կապելով կապեսցի, և անքակտելի եղանակաւ կապեալ եղիցի յաւիտեանս յաւիտենից : Ամենայն գործք և գործառնութիւնք բանադրելոյն կախող եղիցին և մի՛ յաջողեսցին, 'ի ցերեկի իբրեւ զկատու միավեսցէ յառաջոյ դրան ջերմեռանդից և 'ի գիշերի իբրեւ զշուն ոռնասցէ 'ի մէջ մեծի ջերմեռանդական փողոցին ամեն :

* * *

Մեք, Նախագահ դժոխային Հանրապետական կառավարութեան հաստատեմք և վավերացուցանեմք զատորագրութիւն և զկնիք . . . . .

Նախագահ Հանր. կառ.
Անդնդային աշխարհին

Դժոխք 5 Դեկ. 1872

Մաքրակրօն տէր պապամ

Իւչ տէօրտ կիւնտէն պէրի Թարաֆընըզտան պուրաեա բօսթա սըքըճա իշլէյօր ամմա՝ մարիֆէթինիզէ վուքուա կէլէն տարեչըրջան եղելութիւնտան տօղրու պիր հապէր ալամայօրուզ, ճէնապըն քի պու իշին ճիյէրի վէ ճանը սայըլըրօրսուն, ըէճա էտէրիմ չու մատտէի Թաֆսիլիճէ պիզէ պէեան էտէսին, զէրէ՝ օրբազան տա մէրաք էթմիշ անդաղար սօրուեօր : Պիրինճի, իշիթտիք քի՝ մէքթէպ դասատուատուն պիրիսինին էլինի աեաղընը տիլինի պաղլար կիպի՝ էթրաֆընը ապլօքա էթտիրմիշսինիզ վէ պաշընա Թօբուզ էնտիրիր կիպի, պիր խըրանամէ հըրաժարագիր քօբեասը եազմըշ բըռնի զօռաքի իմզալաթմաք իսթէմիշսինիզ քի՝ մէզքիւր հրաժարագիրին քօբեասը պիզիմ մեծաւորս կէօնտէրիլմիշ տիր : Լեռնային գործողութիւն . . . : Իքինճի. հրաժարեալ Թաղական խորհուրդտան ալաճաքը օլանլար կէլիպ տէֆթէրլէրի մէօհիւրլէմիշլէր, պու տա օլա պիլիր մատէմ ալաճաքըլը տըրլար, մալքաչըրմասընլար տէյի Նիզամնամէ մէօհիւրլէմէլի տիրլէր, ալէլ խուսուս վարչութիւն Թարաֆընտան տա պիր մէմուր մախսուս՝ հաղըր պուլունմուշ, լաքին Թաաճիւպէ շայեանը շուրասը տըր քի՝ էլլի պէշ պին ղուրուշ պօրճու իւքի եւուզ քէշիշտէ՞ն մի էթմիշլէր. պու Նա՞սըլ աստամլար ըմըշ քի՝ էլլի պէշ պին ղուրուշ պիր

Իւսկիւտար Սելամսըզ

պօրճու պու քատար նուֆուս իւզէրինէ եայմըշլար տա չինկեանէ պօրճունա չէվիրմիշլէր : Պիր տէ իշիթտիք քի՝ տէֆթէրլէրի ալաճաքըլըլար մէօհիւրլէմէմիշ իլլա Թաղըն ջերմեռանդ Թաքըմը, նասըլ քի՝ տիկէր մատտէլէրտէ, էօյլէ տէ չու մատտէտէ տէ՝ եկեղեցինին քարշըսընտաքի ու՛ր կիւնքի աքշամա քատար քարըուսու աչըք օլուպ տէ՝ սուը քօվանը կիպի կիրէն չըքան պէյլիսիզ էվին եօքարքի քաթընտա հաղըր պուլունան ժողովականտան Թալիմաթ ալարաք մէօհիւրլէնմիշ տիր : Տիւնքի կէլէն պիր տիկէր մէքթուպտէն տէ տիյէտիք քի՝ Թաղականլարըն էվինի տէ մէօհիւրլէյէճէքմիշսինիզ: Լաքին տէր պապամ, օ՛ մէօհիւրճի ջերմեռանդ Թաղեցինիզ իշինտէ քաթմէրլի աչըղա չըքանլար վար տըր, պունլար պու եօլլարը բէք աւլէա պիլմէլի տիրլէր քի՝ Թիճարէթհանէտէ պիր միւֆլիսին օտասը եա՛ մաղազասը տիւքքեանը վէ տէֆթէրլէրի մէօհիւրլէնիրսէ, օլ միւֆլիսին տէ նէֆսինէ պիր քէֆիլ ալըրլար :

Ճանըմ տէր պապա, կէօրիւնիր քի՝ պու ջերմեռանդ ասհապը մաթլուպ չու Նիզամը բէք էյի պիլիեօր ամմա՝ պու քէֆիլ մատտէսինէ ճէսարէթ էտէմէտիյինտէն ճէնապըն չինտիյէ քատար հանդերձ գունաբացեան միջնորդութեամբ նէ՛ եօլտա հրահանգ վէ քաջալերութիւն 'ի փառս որբոյ խաչին վէրտին իսէ՝ կինէ էսիրկէմէյէրէք, չու կրօնասիրական ջերմեռանդաբար ծառայութիւնու Թէքմիլ կատարել էթտիրմէյէ հիմմէթ պույուրասըն : Զէրէ օնլարը էօյլէ արձակ համարձակ պրաքմաեա կէլմէզ : Պանա սօրարսան պէն տահա Նիզամնամէնը տէրիմ, մատէմ քի էլլի պէշ պին ղուրուշ ալաճաքըլը օլան ջերմեռանդլար իւքի եւուզ քէշիշտէն Թէճավուզ տուր : Պէօյլէ պիր տարօրինակ իփլաս 'ի ստեղծմանէ աշխարհիս մինչև ցայսօր կէօրիւլմէմիշ օլտուղու ճիհէթլէ՝ մէրքումլէրին եալընըզ Թահթը քէֆալէթէ ալընմասը քիֆայէթ էթմէտիյինտէն պունլարը 'ի պատրիարքարանն հայոց բանտարկել էթմէլի, զէրէ պու ջերմեռանդլարտա օ՛ քատար կիւրիւլթիւտէ էլպէթտէ էօքսիւզ, էքսիկ էթէք, քըսսա էթէք, ուզուն էթէք, էթէքսիզ խըրղճալըլէր տէ չօք պուլունուր : Պունլարըն հաքքընը իպթալ էթտիրմէմէլի, ժամ յառաջ ամենայն զօրութեամբ և բանութեամբ քուստուրմալը : Պու իշի քօքուլթմաեա կէլմէզ տէր պապամ, հէմէն տո՛ւրմա, ճէնապըն պու սըրալարտա պու ուսուլտէ բէք վարպետ սին : Զավուշլարընա պիր ֆըրս էթտիյինլէն օնլար օրհնեալ Թաղըն հէր տէլիյինտէն չար չաբուք ջերմեռանդլարը Թօբլարլար, վէ ճէնապըն էօն աեաք օլարաք, պիրէր պիրէր էվլէրինի պաս

վէ եռաքալատըղընլան հէմէն ,քօլլարընը պաղլամ տէ այնպէս կէօնտէր ։

Պիզիմ մեծաւոր հաթըրընը սօրտու ։

* * *

Դժոխք 5 դէկ․ 1872

Սիրելի տղաս

Մուսալլա

Քանի մ՚օր յառաջ հոս եկող մէկէն իմացայ թէ ․․․ ընտանիքին աղջկանը հետ ամուսնանալու միտում և փափաք ունիս եղեր, և անոնցմէ 40000 ղրշ. թրախումա առնելու խօսք ես ըրեր և անոնք ալ հաճեր են տալու են ։

Կը զարմանամ քու այդ որոշմանդ վրայ․ քանզի՝ ես այնպէս կը կարծեմ որ դու հին աշխարհի արարածներէն չ՚ես ։ Զաւակս ես քաջ գիտեմ որ դուն ունեցած 20000 ղրշ էդ 10000 ը ֆօնտօյի մէջ կորսընցուցի՛ր ուստի՝ մնացած 10000 ով և առնելիք 50000 ղրշ թրախումայով ի՞նչպէս պիտի կրնաս այնպիսի ամուսին մը պահել որն որ լայնարձակ ծախք ընելու վարժուած է հին աշխարհին ոճով ։ Ասի հոգ չէ՛ր եթէ դու արհեստ մ՚ունենայիր որով կարենայիր այդ երկու գումարները միացնելով քեզի արժանաւոր և օգտակար դրամագլուխ մ՚ընել ։ Տակաւին դու 22 տարեկան ես , ի՞նչ հարկ ողջ գլուխդ աւետարանին տակը դնել , և ՚ի սուղ ժամանակի նեղիլ ու տանջուիլ հետեւաբար երկուտանց աւերման ալ պատճառ ըլլալ ։

Զա՛ւակս , քու այս անժամանակ ամուսնութիւնդ քեզի համար կործանում մ՚է և մի՛ ըսեր թէ 60000 ղրշ պիտի ունենամ քանզի՛ վստահ եղի՛ր թէ հարսնիքն աւարտած օրը ունեցած 50000 ղրշդ 30000 ի պիտի իջնէ , և այն 30000 ով դուն դարձեալ ֆօնտօյի գործողութեան պիտի դիմես բաղդըդ փորձելու համար , և անտարակոյս պիտի կորսնցնես և յուսահատիս ։

Քու հիմակվան 10000 ղրշդ որ շատ մարդիկ զայն 40 –50 հազար գիտեն քեզի համար մեծ է քան ըզ յիսուն հազարի թրախումն , զի հիմայ ազատ ես բոլոր պարագաներու մէջ , իսկ այն ատեն կապեալ և կաշկանդեալ ։

Լաւ կընես եթէ ամեն բանէ յառաջ արհեստ մը ուսնիս առանց քաշուելու և եթէ արհեստ մը սորվիս այդ 10000 ղրշը որուն հիմայ թէև չես հաւնիր , բայց այն ատեն կրնայ քեզի մեծամեծ ծառայութիւններ ընել , և գքեզ ամէն ամիս, տարուէ տարի հարստացնել, այն

ատեն չէ թէ մէկն՝ այլ կուզես նէ՝ և եթէ կը թողուն նէ՝ տասն ամուսին մեկանց ա՛ռ , ա՛լ փոյթ չ՚է ։

* * *

— Տո՛ւտու , աս մէքթո՞ւպը իշ պիտի ըլլայ , ասիկայ տաք ապուրին մէջը տուղճէ պաղ ջուր լեցունել է ։

— Քա ա՛խճիկ հոգ ես ըրեր ան չըլլայ նէ՝ պաշխասին կառնէ եա , աս բարայէ ախճիկ պաշխա պան չէ՛ , աս 40000 խուռուշ է , խաքմիշ կըննեն , հիմակու վախիթը տուն բարա ըսէ , ամէն մարդ բարայի համար իրար կուտէ կոր , դուն ի՞շ կը խոռամթես ։ Հէմ հոս եաղնըշութիւն մը ըլլալու է , տէր պապային խապար խըրկենք թող գայ տէ՝ նայինք ա՞ն իշ կըսէ չիւնքի անիկայ կիտէ , մարդը շատ հոգնեցաւ կնաց եկաւ կէնէ պէլքի խանտըրմիշ կընէ տէ կըլլայ , պօշը չելլար , կէնէ աս մինասիպէթլի է , էբ էյի ալբարա ունի կըսեն կոր, խելքը կլուխը տղայ է , պանը կործը կիտէ , հէմ ալ տարիքը պզտիկ թէմիզ կը հագուի կը սըքուի , սա թըրպխը քուեկին ուղածիդ պէս է , լածօ հօրմէն էբ աղէկ պան ինկեր է ։

— Զա՛թ չաթ

— Ա՛նթա՛ռան , տա տուռը նայէ՛ ո՞վ է ։

— Հանըմ ,տէ՛ր պապան է ։

— Ողջոյն ձեզ , ա՛պրիք աստուած օրհնէ , ապրիս խուզիս ։

— Է՛յ պարով եկար տէ՛ր պապա , մենք ալ չիտակը հրամանքիդ խապար պիտի խրկէինք , աստուծմէ եղաւ

— Ի՞նչ կայ աստուած օրհնէ , խեր եղիցի ,

— Խէր է տէր պապա մենք խերսիզ պանի համար հրամանքիդ խապար կընե՞նք քի ․

— Էյ անանկ էջնէ աստուած օրհնէ , մեր կոչումը և պաշտօնը խեր գործելու համար է ,

— Ճա՛նըմ տէր պապա , աս չօճուխին կործին համար ուզեցի հրամանքդ ,

Քա ախճիկ քիչ մը տուն դուրս ելի։

— Տուտու իզմէ կողտուկ չէ՞ եա , ի՞շ կըլլայ , իշտէ ինծի համար լախըտը ընէք . իզմէ պահե՞լը իշ պիտի ըլլայ ։

— Օրհնեալ խուզի , այդ այդպէս է ամա՝ պազի բան կայ քի՝ ձեզի չ՛ը վերաբերիր , հարկաւ քիչ մը ետքը քեզի պիտի կանչենք , քիչ մը ներսի սենեակը նստէ տէ կէնէ եկո՛ւ ։

— Տէ՛ր պապա ես ալ ըսելիք ունիմ հրամանքիդ տէ՝ անոր համար։

— Էյ չէ՛նէ նստէ՝ խուզիս նստէ՝ ։

— Քա ի՞նչ աճայիպ ախճիկ ես , քա ամօ՛թ է մեղա՛յ , տէր պապային պահել չ՛ըլլար եա , 24 տարուն դացի՛ր , քանի՛ դացիր նէ՝ պան մը ե-

ղար ։

— Էյ միսս չունի աստուած օրհնէ թո՛ղ նստի մոլիկ ընէ՛, ան տասնա 24 ը չի գայ պզտիկ է օրհնեալ խուզի է աստուած պահէ՛,

— Տո՛ւտու, տուն ալ ի՞նչ աճպայիպ ես թօհափ լախըռտըներ կընես, զահէր տարիքս տէր պապան չիյոէ տէ հրամանքդ կիտես ։

— Քա՛ ախճիկ իշտէ փռանքըզլին տարիէն ութը տարի առաջ եղար, անանկ չէ՞ տէր պապա հրամանքդ կիտեսնէ ։

— Աստուած օրհնէ՛ այնպէս ըլլալու է, խաղողներուն առատ տարին էր տէ՝ հիւանդութիւն ալ կար տէ՝ լուսահոգի աղան աստուած լուսաւորեսցէ հոգին, անցեալ շաբթու ալ անմահ պատարագին մէջ յատկապէս յիշատակեցի, տէ ողորմած հոգին

— Տէ՛ր պապա

— Յիշեալ մէջիք առաջի անմահ . . . աստուած օրհնէ աճելչնի՞դ ինչ էր,

— Էյ անցած շաբթուան պէս՝ եռաքը միտքէս կելլայ տէ՝ անոր համար ։

— Տէ՝ լուսահոգի աղան շատ կը վախնար, աստուա՛ծ լուսաւորեսցէ հոգին ի՞նչ հաւատով մարդ էր ։ Էյ հրամանքնիդ ալ աստուած անփորձ պահէ, չիտակը լուսահոգի աղային թէրպիյէն էք ։

— Տէ՛ր պապա, ճանըմ սա չօճուխին կը նայի՞ս խըսմէթընա՞ սը թեքրս կերթայ կոր ։ Ա՜ս երկու անգամ է քի, ասանկ կըլլայ ։ Աճապ նա՞սըլ ընենք

— Աստուած օրհնէ, ես տղան այս առաւօտ յատկապէս տեսայ և պէտք եղածը խօսեցայ, տղան պիրթիւրլիւ միտքը փոխեր էր ամա՝ զանը կընեմ քի՝ միտքը էրէյի պառկեցաւ, չինքի՝ ես հրամանքէդ եւել կուզեմ քի՛ աս բանը ըլլայ, զէրէ տղան շատ աղէկ տղայ է, աս չափ մը ըսեմ որ այն լուսահոգի հօրը տըղան է նէ բաւական է ։ Ասոր համար չիտակը շատ եռեւէն ինկայ քի՝ չի փախցունեմ չինքի՝ այս արժանաւոր խըսմէթ մընէ դաւակըդ մէյ մընէ նէ՝ երկուք պէտի ըլլայ, աստուած անփորձ պահէ՛ ։

— Էյ հա՛ իրաւ ես տէր պապա, ճիվանի պէս՝ քիպար հիյէթլի տըղայ մըն է ։

— Այնպէս է աստուած օրհնէ ան որ բարեպաշտ երդաստանէ է՝ ազնուական է սեպէ քի՝ ձեռքս մեծցածի պէս է ես անիկայ մանկութենէն ՚ի վեր գիտեմ,

— Տո՛ւտու, կէնէ աս անգամ ալ թուլիկ մի՛ կենար տէ՝ խըսմէթիս առջին պատ քաշեր ։

— Մեղա՛յ աստուած մեղա՛յ, քա՛ ախճիկներուն լախըռտը բէքչի յնար, տուն սուսեղիր, իշտէ տէր պապան

2200

ԴԺՈԽՔԻ՛Ն ՓԱԽԱԾ ՄԱՐԴ ՄԸ

ԿԱՄ

ԴԺՈԽՈՑ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿԸ

Է

ԳԻՆ 30 ՓԱՐԱՅ

Յաւալի աշխարհ 11 Յունվար 1873

Լուսապայծառ տէր,

Ի գրախտին մեծ վայելչութեան

Երեկվան թուականով ձերդ հոգեզուարթ մէկ պատուական նամակին ՚ի պատասխանի, կը փութամ այսօր յայտ առնել ձեր հոգեհանգիստ արդարութեանը թէ՝ ներկայ յաւալի աշխարհիս քաղաքականութիւնը գրեթէ ողորմելին փոխուած է, և ձերդ հոգեւորութեան աստ եղած ժամանակին պէս օրէնքն արդարոց և մեղաւորաց համար միանդամայն չէ՛։ Զի հիմայ մեղաւորք օրինաց երթարկեալ են, և արդարոց համար օրէնք չ՛ըկայ ։ Եւ իրօք ալ այնպէս պէտք է ըլլալ, զի արդարն արդարութեան և իրաւանց մէջ կը լողայ. անոր համար օրէ՞նքն ինչ է արդէն ինքն օրէնսդիր մ՚է, եթէ հարկ ըլլայ օրինաց հեղինակ մը կըրնայ ըլլալ ։

Սակայն մեղաւորն առանց օրէնքի թողուլ չ՛ըլլար զի մեղաւոր է, օրէնք մը պէտք է որ զանի յաւէտ սանձահարէ և կապկպէ ։

Թէպէտ և հոս արդարք և մեղաւորք իրարմէ որոշելու համար, գըլուխնուն վրայ եղջիւր կամ նշան մը չունին, բայց և այնպէս դժուար բան մը չէ՛, զի ո՛վ որ կարող է և հարուստ, բնականաբար նա արդար է, և ո՛վ որ աղքատ է կամ անկարող նա յայտնապէս մեղաւոր է, զի իր մեղաց առատութենէն կամ ծանրութենէն աղքատացեալ, անկարողացեալ և մեղաւորեալ է ։ Եւ այս վերջնոյն համար օրինաց դաւաղան պէտք է ։

Դուք հոգելոյս Տէ՛ր, կը յայտնէք մեզ թէ ՚ի մեծվայելչական հանրապետական աշխարհիդ, օրէնքն առհաւասար է, քանզի ձերդ բաղձալի աշխարհին մէջ արդար և մեղաւոր չը՛ կայ այլ մարդ կայ և մարդկութիւն. (օրէնքը մարդուն համար չէ՛ այլ

մարդկութեան համար, և մարդկութիւնն ալ օրինաց համար։ Մարդն օրինաց առջև չը՛ խոնարհիր զի մարդն ազատ է, բայց մարդկութիւնը կը խոնարհի զի ազատ չէ) կըսէք. Մեք, հոգելոյս տէր, այդպիսի պըտուտակաւոր փիլիսոփայական օրինաց որ և է հետևութենէն բան մը չը՛ կարենալ հասկնալնուս, կամ լաւ ևս է ըսել խելքերնիս չը՛ հասնելուն համար։

Կը խնդրեմք ձեր պատկառելի արդարութենէն որ այդ մասին ձեր բաղձալի աշխարհին օրինագրքին մէկ համառօտ պատճէնն առ մեզ ուղղել բարեհաճիք, քանզի բազումք կան 'ի մէնջ որ եթէ ձեր արդարասիրական աշխարհին լուսապայծառ կենցաղավարութեան խաղաղական անդորրական ու զուարճական եղանակին պէս՝ օրէնքն ալ մեզ յարմարագոյն և ընդունելի ըլլայ, անմիջապէս այդ կողմը պիտի գաղթեմք առանց վայրկեան մը վարանելու։

Ձեր լուսաշաւիղ Հայրութեան պատասխանին անհամբեր սպասելով,

Մնամք ձեր ամենախոնարհ

* * *

Դժոխք 14 յունվար 1873

Սիրելի տղաս

Մուսալլա

Մեր մեծաւորաց մեծաւորին անդառնալի հրամանաւը, մեր զուարճալի աշխարհէն ձեր ցաւալի աշխարհը 20 ի չափ պաշտօնեայ ուղղուեցաւ որոնց պաշտօնն էր խռովութիւն սերմանել և յուղել գլխաւորաբար զՍելամբրգ, Սամաթիան և . . . ։

Այս եղջերաւոր բայց աներևոյթ պաշտօնեաններն երեք չորս կողմի բաժնուելէն և գործելէն վերջն երեկ աստ վերադարձան անդնդային մեծժողովին համար տալու և նորէն երթալու համար. սակայն Սելամբրգի և . . . ի յատկացեալ պաշտօնեանները վեցական ամիս պատժոյ դատապարտուեցան զի իրենց տրուած հրահանգին համեմատ ճարպիկօրէն և վարպետութեամբ վարուած չեն եղեր, խռովութիւնք տկար և անզօր և անտևողական թողուցեր են։ Այս դասը դատապարտեալ պաշտօնէից տեղն այս շաբթու նորեր և աւելի ևս ճարպիկներ պիտ՝ ուղղուին յիշեալ տեղերը, և մեր մեծաւորին կողմանէ տրուելիք մասնաւոր հրահանգէն 'ի զատ՝ այդ տեղի մէկ քանի կարևոր անձանց ալ յատուկ նամակներ պիտ՝ ուղղուի, և անոնց արժանաւոր կաշառք ալ պիտի խոստացուի, որպէս զի մեր մեծաւորին անդառնալի հրամանն արժանաւորապէս կատարուի։

Այս պաշտօնեաններն 5—6 օրէն պիտի մեկնին, ուստի 'ի ժամանել առ քեզ նամակիս, պատրաստ եղիր ամենայն պատրաստութեամբ և ամսոյն . . . ին 'ի ժամ . . . սիրքեճի խսկէլէսին երկաթուղւոյն կայարանն սպասէ։ Կառախումբէն երկու հոգի պիտի ծընանի առաքեալ 'ի դժոխոց, մին բարձրահասակ միւսը միջահասակ, երկուքն ալ միասին միածին 'ի կաւաց և սևամազ, երկուքն ալ սև բալթօ և սև բանթալօնով, մէկուն ձեռքը թէզպիհ կայ միւսինը չը՛կայ։ Երկուքին ալ դէմքն ու վերքն անտաշ, մին չիպ չիտակ կը նայի իսկ միւսն երկու կողման սոէպ կ'ակնարկէ։

Դարձեալ ասոնցմէ մին բարձր[illegible] և անհամ կը խօսի, իսկ միւսը թէպէտ ո՛չ կամաց բայց իր ընկերէն քի՛չ մ'աւելի կանոնաւոր կը խօսի։

Անմիջապէս ասոնց մօտեցի՛ր և մտերմութիւն յայտնելով, ազգային խնդրոց վրայ անոնց քմացն համեմատ՝ լայնածաւալ կերպով խօսէ՛։

Բայց որովհետև անոնց դիտաւորութիւնն ուղղակի Իւսքիւտար անցնել է, դուն մինչ 'ի վերայ կամրջին անոնց պաշտօնը դիւրացնելու եղանակաւ գլտորելով զանոնք տար նախ 'ի Կալաթա և այն ինչ յարգելիին հետ խմորն անդ նախ շաղուէ՛, և ապա թող զանոնք։ Եթէ վարպետօրէն գտնուելով այս մարդոց հաւատարմութիւնը գրաւելու ըլլաս ալ բաւական է, զի քովերնին եղած նամակներն իրենց հասցէին փութապէս հասցնելու համար, կրնաս զանոնք ամենայն քաղաքավարական ճարպիկութեամբ խլել և մեկնիլ։ Եւ եթէ այս նամակները քեզի յանձնելու ըլլան չիտակ տուն գնա՛ և այն ինչին հետ նոյն նամակները կամաց մը բացէք չուտով օրինակեցէք. և բնագիրները գոցելով իրենց հասցէին հասուցէք։

Ալ հարկ չը կայ բացատրել աստ որդեակ իմ, դուն այս դժոխառաք նամակաց տեսակաւոր պարունակութենէն ամէն բան պիտ՝ իմանաս և այն ատեն զիս օրհնելով պիտի օրհնես. քանզի քու դատարկաշրջիկ կեանքդ պիտի բարելաւի և ողորմութիւններդ պիտի փարատին, սակայն մի՛ գուցէ միայնակ գործես, այլ թէ տէր հայրը, որ այնպիսի պտուտակաւոր գործոց մէջ կարի վարժ է և ճարտար, կրնայ քեզի մեծապէս նպաստել, դուն 'ի մօտակայս դրպանայից պիտի շրջագայիս ցաւալի աշխարհիդ հրապարակին մէջ տէր հօրը վայելչութիւնները փոխադարձ պիտ՝ ըլլան։ Կան այնպիսի տեղեր ուր քու յաճախելդ չը յարմարիր, ուստի տէր հայրն անպատճառ կրնայ դիմել այնպիսի տեղերը։

Վերջապէս մէկ ոտքդ ի Կալաթա միւս ոտքդ ի Պատրիարքարան ականջներդ ի շուկան և գլուխդ ի խանս եղիցի։

* * *

Գժոխք 16 յունվար 1873

Արժանապատիւ Տէր եղբայր
յԻսկիւտար

'Ի պնդահաւատ ախտայեալ բարեպաշտէ ուրուք աստ փոխեցելոյ. լուաք զի բարեպաշտ Թաղդ զգեցեալ է զհանդարտութիւն և զաւետարանական խաղաղութիւն հանդերձ նորոգեալ տարւոյս, վասն այսորիկ պապանձեցին բերանք այնոցիկ ոյք ասէին թէ՝ Թաղն սելամիեոյ կեդրոն է ամենայն ազգային և Թաղային խմորմանց :

Այժմ շնորհօք հոգւոյն օրհնեալ սելամըղ ձեր 'ի խաղաղութեան քրիստոսական ննջէ, զի անհաւատք յ'անհաւատից մեկնեալ են 'ի Թաղէդ և Թեթևահաւատք երկնչին 'ի պնդահաւատ բարեպաշտից : Մանաւորապէս յայտնեմ ձեզ զ'ի շնորհակալութիւն. զի զինչ արարիք. արարիք, ...ցա աչաց խուրտն կոտորելով կոտո... , և փրկեցիք զուռըբ և զ'օրհ... Թաղդ 'ի ձեռաց Թշնամեաց և պատ°րինաց :

Ուստի՝ այժմ օրհնեալ սելամըղ ձեր 'ի ձեռս ջերմեռանդ և պնդահաւատ բարեպաշտից մնացեալ գոլով զգեցեալ է զժամանակ հոգելոյս յակոբ Սրբազանի Նալեան. ահա երջանիկ ժամանակ ոսկեդար սելամիեոյ : Վառեցէք զվարժարանսն հոգւով ջերմութեան արդարութեան և բարեպաշտական բարոյական հոգւոր խրատիւք : զՏերականութիւնն իմ նորէն տպեցէք և դաս տուէք, զի աշակերտք իմաստուն լիցին և բարեպաշտութիւն ուսանիցին. լուսաւորելով լուսաւորեցէք զ'եկեղեցին ձեր. և դռացուցէք զտաճարն աստուծոյ աղաղակաւ մեծաւ օրհնութեամբ մատաղերամ մանկանց. զի լսեցի լինիցին աղօթք և խնդրուածք բարեպաշտից :

Այսուհետև բնա՛ւ մի երկնջիք զի ամենայն ոք զխըռխան իւր գլխուն քաշած ննջէ, և Թշնամիք ձեր սասանեալ կան և ցրուեալ, այժմ ուղածնուդ պէս առէք և տուէք, զի մէյտանըն ձերն է և մարդ ո՛չ գոյ : Սակայն ցաւալի է ինձ իմանալ զի յաւուր առաւօտին հրաշափառ տօ՛ին սըբոյ ծննդեան մանաւոր տաղաւարական օրհնեալ Թապախի արդիւնքն ընդ ամէնը 57 գրուշ եղեալ է : Այս արդիւնքի Թշուառ գումարն յոյժ զիս զարմացուցանէ արդեօք յ'ելաներն Թապախիւք 'ի մեծ դռանէ տաճարին և աճապարանօք մտանելն 'ի դուռն վերնատան՝ մատունք ջերմեռանդ բարեպաշտի՞ց մատչին անդ : Եթէ ժամանակն քէքաղեացեալ գոլով ջերմեռանդ հաւատացեալք ո՛չ կարեն արժանաւորապէս մասնակցիլ :

Սակայն յ'երջանիկ ժամանակի յակոբ Սրբազանի Նալեան և 'ի գերերջանիկ և յ'ոսկեդար ժամանակի պատկառագէմ տիրապետութեան իմոյ, մինչ զի Թիւ օրհնեալ բնակարանաց Թաղիդ հազիւ հասանէր 250,

չըջագայեալ օրհնեալ Թապախքն 'ի սուրբ եկեղեցւոյ առատալից դառնային և զուարթագէմս առնէին զպաշտօնեայս տաճարին աստուծոյ, և այժմ որ բնակարանք օրհնեալ Թաղիդ յոյժ բազմացեալ են, որոց Թիւ հասանի աւեն 600, ընդհակառակն, արդիւնք և իրաւունք յ'եկեղեցւոյ յոյժ նուազեալ և քէքաղէացեալ տեսանի :

Ուստի՝ պարտ է ձեզ զարհուրեցուցանել զնոսա 'ի հաւատս և 'ի ջերմեռանդութիւնս և երկիւղ տեառն ուսուցանել նոցա զի ողորմածասէր և նուիրասէր եղիցին : Յառաջնումն 'ի մերս գերերջանիկ ժամանակի պաշտօնեայք տաճարին աստուծոյ, կըճըռ կըճըռ տունս կառուցանէին արտս և այգիս գնէին և պարարէին, այժմ ունեցածնին վաճառեն և վարձու տան :

Յաճախեցէք ուրեմն 'ի տունս բարեպաշտից և զանազան միջոցաւ և եղանաւ և երկիւղալից խրատիւք զարթուցէք զխղճմտանքս նոցա և տեսակաւոր կերպով դրամահաւաքութեան միջոցներ ձեռք առէք և պայծառացուցէք զտաճարն աստուծոյ. Խաղաղութիւն և Թմրութիւն ծաւալեսցի 'ի ձեզ և համայն ջերմեռանդից ամէն :—

Ճէհէննէմ 17 Յունվար 1873

Բաղպէթլու աղալար ադըլտաշ տօսթլար :

Իւսկիւտար

Մխաբանութեան Քահվէսի

Օ՛խ օ՛խ, օրհնեալ ես աստուածչու օրհնեալ Թաղըմըն չիմտիքի ջերմեռանդ հալինի իշիթտիքճէ վար եա պիր քաթ դահա եաղ պաղլաեօրում. արթըք պիւթիւն պիւթիւնէ եւա եիւվարլաք նօհուտ թօբու կիպի պիր չէյ օլուեօրում : Սրբազանըմտան կէլէն մէքթուպու, տէր պապամըտան ալըն տա օգուեուն գրաբառ եազմըշ, օ՛ Սրբազան տտամճըքտա բէք խըռութին եազար : Տիրացու . . . ու չաղըրընտա պայծառաձայն օգո՛ւտուն : Տէ օնա կէօրէ իճապընա պաքըն : Շնորհակալըմ աղալար . . . աղա եաւ իլէ կէօնտէրտիյինիզ եօղուրտ կէլտի եթիշտի ամա պուրա՛ըն սըճաղընտան թթուած օլմուշ : Սըփըը բօրեաղ եատիյի վաքըթ եօլլարսանըզ բէք մաքպուլէ կէչէր, զէրէ պուրատա սիզի Թարաֆլարտա օլտուղու կիպի եօլէ չօքլուք սխտճի եօղուրտճու պուլուն մազ քի ալալըմ :

Ախպարլար. օրհնեալ ես աստուած տէտիք ամա՝ կէնէ օ՛ դպրապէտի ենիտէն երկէշտիրմիշսինիզ : Ճանըմ սիզ բէք աճայիպ ախպարլարընըզ, պունտան նէ՞ չըքար քի՝ քէնտի Թիւքիւրտիւյիւնիւզի քէնտինիզ եալա-

եօրսունուզ ։ Օ՜օ՛օ՛օ՛ֆ սուրը լաչ ։ — Նէ խօշ կէնճ մեռաքլարըմ չըքտը ․ Աճապ դըրատունուն՞ուզ նասըլ մատաղ մանկուքլարը պիր Թարաֆտան ճայնաւոր ճեռնադրել էթմէյէ կալքէթ էտի՞յօրմուսունուզ եօքսա մը դըրապետին էյինէ պրաքըրսընըզ ։ Ախպարլար եկեղեցիմիզի պայծառ սաքլայըն քի սիզտէ լուսաւորեալ պայծառացեալ պուլայըմ կէչէ․ինիզ ։

Տու կինչլէրտէ օրհնեալ քահնէմին նամուսունտան քօրքուեօրում ախպարլար ։ Պիր քաչ կիւնտէն պէրի պիր եկի հէրիֆ տատանըրըչ օ՛ ատամ պէնիմ իչիմէ կէլմէզ օ՜ ու պիր Թաքրիպ տէֆ էտին ։ Եիւզինիւզ Թութմազսա ֆիլան ֆիլան աղալարըն վաքըթ կէչմիշ եիւզ էրի բէք քավինճէ տը՛ր ․ Օնլար չալըշըք տէֆ էտէր ։ Քահնէմին սըրըընը վէ նամուսունու էօյլէ օլուր օլմազ ատամլարըն իչին Թէլէֆ իւթէ մէմ ։ Վէ իւթէլիմ քի՝ չու հալիս իւսկիւտարը օլասընըզ ։ Եանիեա, իւսկիւտարլըլըք չէրէֆինէ նայիլ օլմաք իչին պիր խալիս [անարատ վէ սաղլամ իւսկիւտարըլըն նէ՛ հանդամանքը վէ ախլաք ու հարաքէթ վէ վօրըշը վարըսա օնու քայըրպ է՛թմէյին ։ Էօյլէ քարշը քըյը Թաղեցիլէր կիպի, աճըռուել օլմայա մէյիլլի օլմաքըն ։ Մուպարէք հավանըզ վէ սույունուզ կիպի Թապիաթըընըզըն տիքլիյինի վէ սէրթլիյինի էլտէն պրաքմայըն ։ Եօքսուրտիւլիւյիւնիւզ վաքըթ եօք սիւրիւյինիւզին աչարկու սէսի օ՛պիր մահալլէտէն իչիտիլմէյի․ Տիւզ լաքըրտը էթտիյինիզ վաքըթ քարըշըք Թիւքիւրանլարտան վէ էվլէրտէն անլաշըլմալը ։ Պիզիմ լուսահոգինին վաքթընտա դաս ալտըղըմըզ հաւատքըմըզըն իքթիզասընտա պու տուր ախպարլար ։ Նասըլքի չերմեռանդ և բարեպաշտ վարժապետլէր պիզի կէրէք մէքթէպտէ վէ կէրէք ժամտա, պաղըրտա պաղըրտա օգուտուրլար ըտը խօշ՝ պիզ օ՛ բարեպաշտական և պնդ ահաւատ չերմեռանդական դաստիարակութիւնու ունութմամալըըզ ախպարլար ։ — Սիզին սէմթտէն սըրըկանըն պիրիսի տիւնքի կիւն պու Թարաֆա ախպարըն պիրիսինէ պիր մէքտուպ եազմըշտա, օգուտուլար տինլէտիմ, նէ՛ տէյիմ հէմէն ալլահ շնորհք վէրսին․

Եաղմըզ քի՝ սըլամըզ Թաղը Թէրպիյէ օլմաք իչին հիչ օլմազսա պիր սէքիզ օն սէնէ տահա կէչմէլի էսկիլէր կէօչմէլի, եէնիլէր եԹիշմէլի, կոշտ վէ Թէրպիյէսիզ աչ քըլըրսա հալի իէ պէօյլէ քըսմա պաքարաք քալըրշըր Թէրպիյէ օլուրլար ։ Իշտէ պէօյլէ սըրիկալար տըր քի՝ ատամը շաշըրտըրտա՝ պիլմէմ նէյլէր օլուր ։ Օ՛ իշ նա՞սըլ օլտու, տահա եիւզ եուլթիւտուրօ՞յօր մու ։ Պու սէնէ պաքալըմ Թաղըմըզտա քա՞չ էվ սէօնէճէք ։

Օրաճա հավատիսինիզի պանա պիլտիրին կտակըն չինտէն տահա պիր չէյ անլաշըլմատը ։ Տէր պապամըն սուրբ աջընը համբուրել էտէրիմ ։

* * *

Ճէհէննէմ 18 Յունվար 1873

Էվլատըմ

Տիլպէր տիւնեատա

Կէչէն կիւն պանա եազմըշ օլտուղուն պիր մէքթուպինէ սիզին տիւնեատէ վարընմաքլա կէչինմէնին պիր հիւսնի ուսուլինի պէնտէն սուալ էթմիշտին ։ Էվլատըմ էքօնօմի բօլիթիք ըֆղամընճա տիւնեատա վարընմաք վէ կէչինմէնին հիւսնի ուսուլի քէօպի Ծէրտիյէ վէ մախմաթլէ քալապալըղա եախօտ կիւրիւլտիւյիւ պիր չիրքէթէ տախիլ օլմաք տըր ։

Թէնհա մահալլէրտէ վէ մէմլէքէթլէրտէ ալթուն եաղսա, վէ եէրլէրտէն ինճու վէ միւճէվ՛հէրաթ ֆըշկըրսա պօշտուր, զիրա իւէրլէմէք կէչինմէք վէ նամուս վէ իթիպար սահիպի օլմաք, եալընըզ կիւրիւլտիւլիւ վէ քալապալըքըլը վէ հէր չէշիտ քէսանլէ տօլու օլան մահալլէրտէ վէ մէմլէքէթլէրտէ օլա պիլիր ։

Ինսանը իլէրլէտէն աճճէ տէյիլ տիր, իլլա իշ տիր ․ աճճէ պիր վասիթա տըր ։ Լաքին իշի կէօրէն էլլէրտիր, էլլէր նէ գադար չօք օլուրսա եանի պիր պէլտէտէ քալապալըք նէ քատար զիեատէ օլուրսա՝ իշլէր տէ օ՛ քատար չօք օլուր ։ Վէ վասէթա օլան աճճէ պիր պիրինտէն տէօնէր ճէվէլան էտէր, վէ նէ՛ քատար չօք տէօնէրսէ օ՛ քատար չօք իշ օլուր, վէ զէնկինլիք արթար․

Պու սէպէպլէ տէ Թապիեաթը իւէ չու քալապալըղըն իչինտէ պինլէրճէ չէշիտ իշ օլուր ։ Զէքինմէ կիրիշ օ՛ կիւրիւլթիւյէ սէնտէ օնլարլա տիւշէ քալքա սէմիրիր վէ սիվրիլիրսին, վէ լայըքը իլէ Թէրպիյէ օլուրսուն վէ Թէրպիյէ կէօրսիւքճէ վէ մախմաթ քէսպ էթտիքճէ տէ՝ հալի իլէ քէնտինի պուլուր վէ հէր վ՛չհ իլէ ատամ կիպի պիր ատամ օլուրսուն ։

Էվլատըմ քալապալըքտան ասլա քաչընմա հէմէն կիրիշ լաքին հիւսնի Թէտպիրլէ, եալըըզ Թէնհալըքտան քաչ, զիրա ատամը ատամլըքտան չըքարան, խըեար կիպի խըշըր էտէն, Թէրպիյէտէն մահրում, վէ քարասէվտալը կիպի պիր հալ քէսպ էթտիրէն Թէնհալըքտըր ։ Ինսան իւլֆէթինտէն սօխյէթէտէն տըշարը քալմաք տըր ։ —

Շունու էյի պէլլէ քի՝ Թէնհա եէրտէ մախմաթլը պիր ատէմ չօք վաքըթ օլուր քի՝ իշ պուլամազ ամմա քալապալըքլը եէրտէ էչէք կիպի պիր ատամ պօշ քալմազ միւթլաքա նասըլսա պիր իշէ մէշղուլ օլուր ։

Տիւնեայը եախօտ պիր պէլտէյի զէնկինլէթմէք վէ իշլէթմէք իչուն իշլէր աչմալը վէ օ՛ իշլէրի քէնտու տալ պուտաքլարը իլէ պէրապէր խալքըն իչինտէն ճէվէլան էթտիրմէլի ։ Խալքը օլ իշլէրտէ Թօփլամալը ։ Օ՛ վաքըթ խալք Թօփլանտըքճա վէ չօղալտըքճա իշլէրտէ պիր Թարաֆտան Թապիեաթը իլէ քէնտու քէնտինէ չօղալըր

մէ չըխըրըթըմ բէյտա իտէր ։ Իշտէ չիմտիլիք, էվլատըմ պու քատարճըք տըր սէնին սիւալինէ վէրէճէյիմ ճէվապ ,

* * *

Գժոխք 19 քեանունի սանի 1288

Սիրելի որդոյս աչքէն կու պագնիմ

Մարեաքաղաք

Կու սիմ ուր՝ խելքդ ժողվըտէր էս ու՝ հաւատքդ լայըխուղս քեսպ աբերես , չըտտայն ատ խուսուսին ֆէվք էլ ատէ մէճմուն իմ , ինչ ուր ըսել կուզիմ նը կու հասկնա՞ս ա , իչութանդ վրա կու պրույիմ , Պէ՛ ախպար , ասկից քանի մին օր առաջներըս Խարակէօմրիւկու էկի ղեցին գընացեր ես ուխտանելու , բարի , առոր ըսելիք մի չի կայ , ֆախէթ մուախխէրան . . , ին հետ հերաց , Պալատու Զընար ճատտէսին ֆալճի կնկանն երթալու անկից քերամէթ մէմուլ աներըն իշ տի ըլլայ ։ Գիտիմ ուր դուն ատէնկ էշէք հէրիֆ մի չես իսէ տէ՛ ան զէվզէկ հէրիֆին խելացն ույմիշ եղեր ու , իշու օրրա մըննելու տէրէճէն եկեր ես ։

Ասկից խաթի Նազար՝ Էյիպու պէքթաշի մահալլէսին հօրը նայող ֆալճի կնկանը միւրաճաաթ աներթալ իքինճի տէրէճէ իշութիւն մին է ։

Պէ՛ ախպար անտեղացի խույու . . . էկեր չի Յակոբ նահապետին հօրն ա . . . ըլլայ իսէ նը՝ մախպուլ բան մի չէ անկից քերամէթ մէմուլ անելն իշութանը մեծն է Խելացդ կոնչէ ու . . . տուն դայ , զէօրէ՝ քու ատ խայիտէթովդ աճայիպ բան մի տի ըլլաս , ֆախէտ տի ըսես ուր՝ (ֆալն ու պիւյկիւն դարտակ բան մի չէ՝ , զէօրէ . . . անղացի տէր ախպարն ու . . . անղացի մէ . . . մէ . . . տեղացի քանի մի տէր աղպըրտանքըն չէտիտ մէ բարով մէ լայըխուղս ֆալճիութիւն մէ պիւյկիւճիութին մէ նուխաճիութիւն կանին , մէ ասկից խաթի Նազար մեց հազարեայ կու ըլխըրըցնին . էկեր չի ատ տէր ախպըրտոցն արածը տըտըռտուկ է նը պատրիարքարանն ինչէ՞ սիւքիւտ կանէ ու ձեն չի հենէր) ։ Օղո՛ւլ պատրիարքարանին մէջ ալ խայլի մարդիկ ատ խելքէն ըլլալուն ազդան է ուր . . . ի՞նչ ըսիմ ։ Անցածներս անոնցմէ ալ երկու հոգի զէյրէկու ֆալճիին գնացեր ին , տէ . . .

Աս խուսուսին տայիր տիպ անճէօմըն կու գրիմ , զէօրէ մազպաթան ֆէօս տեղս վարիտ եղած է ։

* * *

Շարունակելի

ՀՍՍՀ ՊԵՏ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос. Пубд. Библиотека АрмССР им. А. Мясникяна Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

024

8807.

2018